HISTORIA

La peste cinci decenii de la trecerea Nistrului de către armata română, opțiunea mareșalului Ion Antonescu de a continua operațiile militare dincolo de frontiera de stat a României provoacă încă dezbateri tot atât de aprinse sau, poate, chiar mai aprinse decât în zilele desfășurării ei...

Cartea de față *încearcă* să explice împrejurările în care Ion Antonescu a luat decizia de a continua lupta alături de Germania, la est de Nistru, ea *nu* este o istorie a participării României la cel de-al doilea război mondial, ci prezentarea evenimentelor care, prin succesiunea lor cauzală, au determinat hotărârea aflată în discuție.

Autorii

ISBN 973-24-0281-4

Lei 2700

F. Constantiniu — I. Schipor • TRECEREA NISTRULUI 1941

HISTORIA

FLORIN CONSTANTINIU

ILIE SCHIPOR

TRECEREA NISTRULUI 1941

EDITURA ALBATROS

Florin Constantiniu Ilie Schipor

TRECEREA NISTRULUI (1941). O DECIZIE CONTROVERSATĂ

Coperta de MIRCEA MUNTENESCU

Florin Constantiniu Ilie Schipor

TRECEREA NISTRULUI (1941). O DECIZIE CONTROVERSATĂ

BUCUREȘTI
EDITURA ALBATROS
1995

ISBN 973—24—0311—X

La cinci decenii de la încheierea celui de-al doilea război mondial, decizia mareşalului Ion Antonescu de a continua operaţiile militare dincolo de Nistru, frontiera de stat a României, provoacă încă dezbateri tot atât de aprinse sau, poate, chiar mai aprinse decât în zilele desfăşurării ei. În 1941, controversa era generată de percepţia diferită a interesului naţional de către mareşalul Ion Antonescu şi liderii Partidelor Naţional-Ţărănesc şi Naţional-Liberal, Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu, primul crezând că trecerea Nistrului serveşte acest interes, ceilalţi doi, convinşi că ea îl deserveşte. Astăzi controversa este determinată de politizarea personalităţii lui Ion Antonescu, de utilizarea lui ca o armă în disputele politice, mai ales, în cele privind rolul şi viitorul monarhiei în România; se mai adaugă controversele în jurul naţionalismului, fascismului, holocaustului, în care personalitatea lui Ion Antonescu este prezentă de fiecare dată. Judecata istorică se sustrage cu dificultate acestor confruntări de opinii, şi atunci când izbuteşte să o facă — sau crede că a făcut-o — ea este imediat acuzată de părtinire: o apreciere pozitivă la adresa mareşalului este rapid taxată de unii drept „reabilitarea aliatului lui Hitler", o critică, drept „denigrarea unui mare patriot" de alţii. Desigur, cazul nu este singular, în Franţa, personalitatea mareşalului Philippe Pétain — cu care Ion Antonescu prezintă o izbitoare analogie — continuă să trezească reacţii la fel de contradictorii, dar acolo — spre deosebire de România — figura conducătorului regimului de la Vichy nu mai constituie o armă în lupta politică.

Cartea de faţă încearcă (am subliniat acest cuvânt pentru a releva caracterul de tentativă) să explice împrejurările în care Ion Antonescu a luat decizia de a continua lupta alături de Germania, la est de Nistru; ea nu este o istorie a

participării României la cel de-al doilea război mondial, ci prezentarea evenimentelor care, prin succesiunea lor cauzală, au determinat hotărârea aflată în discuție. Cititorul va găsi, așadar, în paginile următoare istoricul litigiului teritorial româno-rus, apoi româno-sovietic în jurul Basarabiei, de la pacea de la București (1812) la notele ultimative din iunie 1940, condițiile integrării României în orbita celui de-al treilea Reich și, apoi, în planul de campanie german împotriva U.R.S.S. (Operația Barbarossa), operațiile militare pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, precum și cele de dincolo de Nistru, până la sfârșitul anului 1941, relațiile româno-germane, mai exact între Antonescu și Hitler, reacțiile provocate de continuarea operațiilor armatei române la est de Nistru, analiza factorilor care au determinat decizia mareșalului Ion Antonescu de a sprijini efortul de război al Reichului împotriva U.R.S.S. În dorința de a-i oferi cititorului posibilitatea de a-și forma independent o opinie asupra acestei decizii, am dat ample extrase din documentele epocii, iar pe unele, considerate ca fiind de mare însemnătate și care nu au au fost cunoscute marelui public, le-am reprodus integral.

Baza de informație a acestei lucrări o constituie materialul documentar inclus, în principal, în cele patru volume de documente Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire, tipărite de Centrul European de Cercetări Istorice de la Veneția (1986), și în cele trei volume editate de Gh. Buzatu, Mareșalul Antonescu în fața istoriei (1990), la care se adaugă colecția de documente germane Akten zur deutschen auswärtigen Politik, seria D, 1937—1941; au fost utilizate, de asemenea, lucrări memorialistice, în primul rând, ale celor din anturajul imediat al mareșalului — Gheorghe Barbul și Gheorghe Magherescu.

Istoriografia problemei nu este foarte bogată. În România inceputul făcut de cartea-eveniment a regretatului Aurică Simion, Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției din august 1944, apărută în 1979, a fost urmată doar de contribuțiile lui Gh. Buzatu și Valeriu F. Dobrinescu; în literatura

străină, lucrarea, devenită clasică, a lui Andreas Hillgruber: Hitler, König Carol und Marschall Antonescu (două ediții 1954, 1965) se distinge prin amploarea investigației documentare.

Există încă un mare fond de documente inedite, care așteaptă cercetători și editori: rapoartele Legației germane din București (tipărite până acum doar parțial) și, mai ales, documente privind aspectele militare ale colaborării româno-germane, în primul rând, însemnările generalului Erik Hansen, șeful Misiunii militare germane în România. Este regretabilă întârzierea editării unui izvor atât de important ca jurnalul diplomatului român Raoul Bossy, ministrul României la Berlin în anii 1941—1943. Deși microfilmul său este depus la arhivele lui Hoover Institution on War, Revolution and Peace (Stanford, S.U.A.), interdicțiile de utilizare fac imposibilă valorificarea sa, astfel că am fost constrânși să renunțăm la citarea unor pasaje de cel mai mare interes pentru cunoașterea relațiilor româno-germane în 1941. (Ne îngăduim să credem că străşniciei cu care este păzită acest microfilm ar trebui să i se substituie grija pentru rapida introducere a jurnalului lui Raoul Bossy (1940—1955) în circuitul științific: ar fi un omagiu adus unei personalități remarcabile a diplomației românești și un mare serviciu, istoriografiei românești, și nu numai ei.)

Aceste limite în documentare nu prejudiciază grav — credem noi — analiza deciziei trecerii Nistrului. Piesele esențiale ale „dosarului" sunt tipărite, cunoscute, verificabile. Pe ele se întemeiază investigația noastră. Intenția autorilor nu a fost nici apologia, nici condamnarea cuiva, ci numai explicarea faptelor.

Autorii

Capitolul I

DE LA ALEXANDRU I LA STALIN

„Vulturul ar trebui să permită păsărelelor să cânte și să nu-i pese de ce cântă".

(Churchill către Stalin, în timpul Conferinței de la Ialta)

Ultimatumul sovietic din seara zilei de 26 iunie 1940 a fost punctul culminant al litigiului teritorial dintre România și Uniunea Sovietică, născut după votul Sfatului Țării de la Chișinău din 27 martie/9 aprilie 1918 privind unirea Basarabiei cu România, datorită refuzului guvernului sovietic de a recunoaște această hotărâre.

Nu există nici un temei istoric pentru revendicările ruse (sovietice) asupra Basarabiei. Teritoriul dintre Prut și Nistru aparține ariei de formare și locuire a poporului român. Numele de *Basarabia*, dat inițial doar părții de sud a acestui teritoriu (Bugeac), evocă extinderea, într-o perioadă ce nu poate fi precizată, a stăpânirii Țării Românești (statul cârmuit de dinastia Basarabilor numită astfel de la Basarab I Întemeietorul) în aceste părți [1].

În tratatul de la Luțk (13/24 aprilie 1711) dintre Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, și țarul Petru I, cel din urmă recunoaște, în articolul IX, frontierele Moldovei : „Hotarele Principatului Moldovei, după drepturile sale antice, sunt acelea ce se descriu cu râul Nistru, Cameneţu, Bender cu tot teritoriul Bugeacului, Dunărea, Muntenia, marele ducat al Transilvaniei și cu teritoriul Poloniei, după delimitarea făcută" [2].

La data semnării tratatului de la Luțk, hotarele Rusiei erau încă departe de Nistru. În secolele XIV—XV, Moldova avusese drept vecin, dincolo de Nistru, statul lituanian, care la apogeul puterii sale a atins litoralul pontic. În același timp, hanatul tătar din Crimeea a exercitat și el dominația asupra stepelor nord-pontice. O dată cu intrarea sa în dependența Porții otomane, teritoriile aflate sub autoritatea hanatului din Crimeea au trecut în stăpânirea Imperiului otoman. Ceea ce

rămăsese din vechile stăpâniri lituaniene a fost preluat de Polonia, după Unirea de la Lublin dintre Polonia și Lituania (1569).

Extinderea progresivă a statului rus spre litoralul pontic în secolul al XVIII-lea a apropiat acest stat de hotarele Moldovei. Prin pacea de la Iași (1792) Rusia a luat în stăpânire Edissan-ul (teritoriul dintre Bug și Nistru, numit astfel după hoarda tătară care îl locuia), ajungând astfel la cursul inferior al Nistrului, iar în anul următor, prin cea de a doua împărțire a Poloniei (între Rusia și Prusia), Rusia a anexat și Podolia, devenind astfel vecina Moldovei și pe cursul mijlociu al Nistrului, adică de-a lungul întregii frontiere pe Nistru a Moldovei [3].

În decembrie 1806, după mazilirea domnilor Moldovei și Țării Românești prin violarea acordului ruso-turc din 1802, în temeiul căruia fusese emis hatișeriful din 1802, privind numirea domnilor de la Iași și București, pe timp de șapte ani, trupele ruse au ocupat ambele Principate. Intenția inițială a țarului Alexandru I a fost de a le anexa și de a face din Dunăre frontiera Imperiului rus cu cel otoman.

În timpul războiului ruso-turc din anii 1806—1812, la Petersburg, au fost luate în considerație mai multe formule privind statutul teritorial-politic al Țării Românești și Moldovei. După ezitări, Napoleon I, prin tratatul de la Erfurt (1808), a acceptat apartenența la Imperiul rus a celor două Principate Române și a Finlandei (art. 5) și extinderea frontierelor ruse până la Dunăre (art. 8) [4].

Alexandru I nu era decis dacă să păstreze cele două Principate, și lua în considerație cedarea Olteniei, Austriei, care o mai stăpânise între 1718—1739 ; cedarea Țării Românești, Austriei, în schimbul unei provincii austriece sau, chiar, cedarea ambelor Principate Române Austriei, în schimbul Galiției [5].

În nici un moment al negocierilor ruso-turce, Alexandru I nu a invocat vreun drept istoric al Rusiei asupra teritoriului moldo-muntean ; poziția sa a fost determinată de raportul de forțe de pe câmpul de luptă. Armatele ruse ocupaseră Moldova și Țara Românească de la sfârșitul anului 1806, și, așa cum s-a arătat, dacă împrejurările i-ar fi permis, el le-ar fi anexat, fie pentru a le încorpora împărăției sale, fie pentru a le folosi — parțial ori total — într-o tranzacție teritorială cu Imperiul austriac. Deteriorarea progresivă a relațiilor ruso-franceze l-a determinat însă pe țar să-și modereze revendicările față de Poarta otomană, în efortul de a închide cât mai repede frontul de la Dunăre, în așteptarea atacului francez. Țarul a abandonat succesiv diversele „frontiere" fixate pe pământul românesc, „retragerea" fiind impusă de iminența confruntării cu Napoleon. Teritoriul dintre Prut și Nistru a fost ultima fâșie de pământ românesc asupra căreia s-a oprit diplomația țaristă înainte de încheierea păcii de la București (16/28 mai 1812). La 24 iunie trupele franceze treceau Niemenul ; începea campania lui Napoleon împotriva Rusiei.

Istoria contrafactuală („Ce s-ar fi întâmplat dacă ?") lasă, desigur, loc speculațiilor, dar istoricul nu trebuie să intre în acest joc. S-ar putea admite că, după declanșarea invaziei franceze, Poarta otomană s-ar fi arătat intransigentă, iar Rusia nu ar fi avut altă ieșire — pentru a pune capăt războiului — decât abandonarea oricărei revendicări teritoriale. Situația pe câmpul de bătălie nu permitea însă Porții tergiversarea : armata marelui vizir era încercuită în apropiere de Giurgiu și amenințată cu nimicirea [6]. Țarul a folosit această situație, ca și stăruințele reprezentantului britanic la Constantinopol, Charles Stratford Canning, care acționa în direcția încheierii rapide a păcii, pentru a elibera forțele ruse de pe frontul românesc. Mai mult decât interesul strategico-politic al dobândirii teritoriului dintre Prut și Nistru, — accesul Rusiei la gurile Dunării —, anexarea acestui teritoriu era o chestiune de prestigiu : după șase ani de război, perioadă în care cele două Principate Române se aflaseră sub ocupație rusească, țarul nu-și putea retrage armatele fără a anunța supușilor săi și o anexiune teritorială. Dacă presiunea franceză explică de ce Alexandru I a renunțat la Țara Românească și Moldova, în totalitatea lor, preocuparea țarului pentru prestigiul Rusiei și al său lămurește de ce el a menținut revendicarea teritoriului dintre Prut și Nistru. De-a lungul negocierilor ruso-turce care s-au asociat luptelor, țarul și reprezentanții săi nu au invocat vreun argument istoric pentru a-și justifica pretențiile asupra celor două țări românești. Problema anexării Țării Românești și Moldovei sau a unor părți din teritoriul lor a fost tot timpul evaluată în termenii raportului de forțe : cât timp acesta a fost favorabil, obiectivele ruse au inclus frontiera la Dunăre ; pe măsura modificării raportului de putere, ca urmare a amenințării franceze, aceste obiective au devenit mai modeste, limitându-se în final la teritoriul dintre Prut și Nistru, inclusiv brațul dună-

rean Chilia. „Încheind grabnic pacea cu Poarta, veți aduce Rusiei cel mai mare serviciu...", a scris țarul Alexandru I comandantului trupelor ruse din Principate, M.I. Kutuzov [7].

Teritoriul dintre Prut și Nistru, asupra căruia administrația rusă a extins denumirea de Basarabia, a fost încorporat Imperiului rus. „Așezământul organizării oblastiei Basarabiei" asigura provinciei un statut de autonomie, care a fost însă abolită în 1828, pentru ca în 1873 Basarabia să devină o simplă gubernie [8].

Războiul Crimeii (1853—1856), încheiat cu înfrângerea Rusiei, a schimbat radical raportul de forțe în Europa și a pus capăt rolului de „jandarm al Europei" pe care Imperiul rus și-l asumase progresiv după constituirea Sfintei Alianțe și pe care îl îndeplinise atât de brutal în 1848—1849. În negocierile de pace, Austria a încercat să lipsească Rusia de Basarabia, dar nu a izbutit [9]. Prin articolul XX al tratatului de la Paris sudul Basarabiei era restituit Imperiului otoman, de fapt Moldovei [10]. La îndepărtarea Rusiei de la gurile Dunării a contribuit și efortul Marii Britanii de a asigura securitatea importurilor sale de cereale din Principatele Române, ale căror grâne încărcate pe nave la Brăila și Galați puteau fi ușor interceptate de o Rusie ostilă, prezentă la gurile Dunării. Acest interes britanic nu a mai existat după apariția grâului american, — mai bun și mai ieftin —, astfel că după războiul ruso-româno-turc din anii 1877—1878 Rusia a putut recupera sudul Basarabiei [11] prin armistițiul de la San Stefano și apoi la Congresul de la Berlin, în ciuda protestelor României, căreia Rusia îi garantase integritatea teritorială — deci și apartenența sudului Basarabiei — prin convenția din 4/16 aprilie 1877 [12].

Brutalitatea conduitei ruse față de aliatul din război (pe lângă anexarea sudului Basarabiei, Rusia își rezervase prin același armistițiu de la San Stefano, fără vreo consultare prealabilă cu guvernul român, dreptul de tranzit prin teritoriul românesc spre trupele ruse ce aveau să staționeze în Bulgaria) a dus la o adevărată criză în relațiile româno-ruse, al cărei deznodământ părea a fi un război între foștii aliați [13]. Revizuirea clauzelor armistițiului de la San Stefano de către Congresul de la Berlin a eliminat problema tranzitului trupelor ruse prin România; sudul Basarabiei a rămas însă pierdut.

Concluzia desprinsă de factorii de conducere ai României a fost că, față de amenințarea rusă, securitatea statului ro-

mân putea fi asigurată prin alianța cu Germania și Austro-Ungaria; din acest calcul politic s-a născut tratatul secret de alianță al României cu cele două mari Puteri Centrale (18/30 octombrie 1883) [14].

Răstimpul de peste un secol cât Basarabia s-a aflat sub stăpânirea Rusiei țariste a cunoscut o alternare a perioadelor de liberalism (1812—1828; 1856—1866; 1905—1906) și reacțiune (1828—1856; 1866—1904; 1907—1917) [15], dar, în ansamblu, dominantă a fost — cum se poate ușor observa din datele de mai sus — politica autorităților țariste de oprimare națională.

La izbucnirea primului război mondial, România avea de ales direcția prioritară de realizare a desăvârșirii unității naționale. S-au confruntat în anii 1914—1916 două concepții: unitatea națională și securitatea națională. Evident, nu era vorba de a realiza una în detrimentul celeilalte, ci, s-ar putea spune, simplificând, desigur, realitatea, de a pune una înaintea celeilalte. Adepții unității naționale se pronunțau în favoarea alianței cu Antanta (Franța, Anglia, Rusia) pentru a elibera teritoriile românești stăpânite de Austro-Ungaria (Transilvania, Banat, Bucovina); cei care acordau prioritate securității naționale atrăgeau atenția asupra primejdiei pe care o reprezenta pentru România întărirea Rusiei, consecință a victoriei Antantei. În dramatica dezbatere din Consiliul de Coroană de la Palatul Cotroceni (14/27 august 1916), Petre P. Carp a avertizat că hegemonia rusă înseamnă „sfârșitul, fiindcă vom sta în drumul Rusiei către Constantinopol. Iată de ce nu putem, oricum ar fi și în orice împrejurări, să fim decât împotriva rușilor" [16]. Mai severe și mai patetice au fost cuvintele lui Constantin Stere, basarabean de baștină, spuse lui I.G. Duca: „Rusia nu poate fi decât bătută, armatele țarului, care acum se retrag, nu vor fi niciodată în stare să se reorganizeze. Noi (partizanii Antantei — *n.n.*) nu cunoaștem această lume ce se numește Rusia. De ce nu-l ascultăm pe el (Stere — *n.n.*), care ne spune să nu ne legăm soarta de ea. Rusia nu ne va da Transilvania. Rusia vrea Strâmtorile, va trece peste trupul nostru ca să le obțină. Alianța cu dânșii nu ne va duce decât la sclavie. Trebuie cineva să fie orb, incapabil, nu om politic, ca să nu înțeleagă, ca să nu vadă un lucru atât de sigur, de limpede [...] «Gândește-te», a exclamat el, «la răspunderea ce o luați în fața istoriei, distrugeți opera tuturor generațiilor de la 1848 încoace! Ele v-au lăsat un stat neatârnat, având putința de-a juca un rol aci în

Orientul Europei, voi îl transformați într-o gubernie rusească. Ni-au să fie destule blesteme ca să pedepsească în veci vecilor crima ce pregătiți azi împotriva românismului». Mi-a descris în urmă toate foloasele de viitor ale unei politici alături de Germania învingătoare, stăpână pe continent, și de o Austro-Ungarie, sfâșiată de rivalități naționale, anemică și neputincioasă. Mi-a vorbit lung de Basarabia, de caracterul curat românesc al țărănimii de acolo, de primejdia unei violente deznaționalizări în viitor, dacă scăpăm acuma ocazia unică ce ni se oferă de a o salva din ghearele autocrației moscovite. Mi-a vorbit de datoria de conștiință pentru orice bun român de-a nu da uitării 300 000 de suflete românești ce așteaptă de la noi mântuirea lor" [17].

Curentul de opinie publică în favoarea intrării în război alături de Antantă era însă mult mai puternic. Eliberarea Transilvaniei domina conștiința colectivă a națiunii române și ea a impus și atitudinea suveranului și guvernului României : la 14/27 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei, ceea ce a adus-o în conflict și cu Germania, Bulgaria și Turcia.

În curând, evenimentele aveau să ia o desfășurare neașteptată : izbucnirea revoluției în Rusia, urmată de căderea țarismului, apoi, după câteva luni, de instaurarea regimului comunist [18].

În procesul de dezagregare a împărăției țarilor se integrează și desprinderea Basarabiei de statul rus. Primul pas în această direcție a fost hotărârea adoptată la 25 octombrie 1917 de Congresul ostașilor moldoveni privind proclamarea autonomiei politice și teritoriale a Basarabiei ; organul reprezentativ al Basarabiei — „Sfatul Țării" — își deschide lucrările la 21 noiembrie 1917 ; el proclamă la 2/15 decembrie Republica Democratică Moldovenească, avându-l ca președinte pe Ion Inculeț, asistat de un Consiliu de directori, condus de Pantelimon Erhan. Noua republică continua să se considere ca membră a unui stat federativ rus [19].

Eforturile autorităților de la Chișinău de a menține ordinea s-au lovit de mari dificultăți : trupele ruse bolșevizate care părăseau, din proprie inițiativă, frontul românesc pentru a se întoarce în patrie și „contaminarea revoluționară" creau o stare de confuzie și instabilitate, care s-a agravat progresiv până la anarhie. La solicitarea Consiliului de directori, armata română, care avea ea însăși depozite de echipament în Basa-

rabia, intră la 13 ianuarie 1818 pe teritoriul acesteia pentru a asigura ordinea și securitatea căilor ferate și a bazelor de aprovizionare [20] ; la 24 ianuarie 1918 Sfatul Țării votează în unanimitate independența Republicii Moldovenești, iar la 27 martie/9 aprilie 1918, același corp reprezentativ și democratic votează, cu o mare majoritate, unirea Basarabiei cu România. „În numele poporului Basarabiei — se spune în această hotărâre — Sfatul Țării declară : Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechei Moldove, în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa, România" [21].

Încă înaintea votului de unire de la Chișinău, guvernul sovietic a adoptat o poziție ostilă față de România. La 1/14 ianuarie 1918, invocând protestul diviziei 49 revoluționare privind dezarmarea unui regiment rus și arestarea comitetului altui regiment, Lenin a dat un ultimatum guvernului român, cerând măsuri punitive împotriva celor care ar fi săvârșit faptele incriminate : „Neprimirea răspunsului la această cerere a noastră în decurs de 24 de ore va fi privită de noi ca o nouă ruptură și vom lua, în acest caz, măsuri militare, chiar și din cele mai decisive" [22]. În aceeași zi au fost arestați ministrul României la Petrograd, C. Diamandy, precum și membrii legației și ai misiunii militare române și închiși în fortăreața-închisoare Petropavlovsk. Măsura, care constituia o gravă încălcare a regulilor de drept internațional, a provocat protestele tuturor reprezentanților diplomatici din capitala rusă, care au cerut lui Lenin eliberarea ministrului român. Demersul colectiv al corpului diplomatic de la Petrograd a determinat eliberarea celor arestați, dar la 13/26 ianuarie Consiliul Comisarilor Poporului (guvernul sovietic) a hotărât ruperea relațiilor diplomatice cu România, expulzarea membrilor legației române și ai misiunii militare, a altor funcționari români, precum și confiscarea tezaurului, în legătură cu care se spunea : „Rezervele de aur ale României, în păstrare la Moscova, se declară intangibile pentru oligarhia română. Regimul sovietic își ia răspunderea integrității acestor rezerve și le va remite în mâinile poporului român" [23].

Acțiunile guvernului sovietic au fost dublate de cele ale lui Christian Rakovski, conducătorul Ucrainei sovietice (1919—

1923), și ale Rumcerodului, (Abrevierea Comitetului executiv central al Sovietelor Frontului român, Flotei Mării Negre și regiunii Odessa, care își asumase autoritatea și asupra Basarabiei), care au dezlănțuit o campanie de represiuni contra românilor refugiați în sudul Rusiei, mai ales la Odessa, supuși arestărilor și deportărilor [24]. Pentru a salva pe acești români, generalul Al. Averescu, devenit prim-ministru, a încheiat la 10 martie 1918 o convenție cu C. Rakovski (în calitate de președinte al Colegiului amintit) și cu Rumcerodul, prin care se obliga să retragă trupele române din Basarabia în decurs de două luni [25]. Înaintarea trupelor germane și austro-ungare și ocuparea Odessei au pus capăt activității acolo a lui Rakovski, dar nu și planurilor sale de răsturnare a regimului politic din România.

În calitate de conducător al guvernului bolșevic al Ucrainei, el a întreținut la frontiera română o stare de război larvar.

După proclamarea Republicii Sovietice Ungare (21 martie 1919), Rakovski a fost unul din promotorii cei mai energici ai unei acțiuni conjugate ruso-ucraineano-ungare împotriva României. Armata Roșie și forțele armate ale lui Béla Kun urmau să facă joncțiunea pe teritoriul României, în urma declanșării unor ofensive simultane. La 1 și 2 mai, Cicerin, comisarul sovietic al afacerilor externe, și Rakovski au trimis note ultimative guvernului român cerând evacuarea Basarabiei și, respectiv, Bucovinei. La 27 mai, un detașament al Armatei Roșii a trecut, după un bombardament de artilerie, Nistrul și a ocupat Tighina, în care s-a menținut câteva ore, după care a fost respins de tiraliorii algerieni (în sudul Basarabiei se aflau trupe franceze în legătură cu intervenția lor în războiul civil din Rusia). Planurile atacului sovieto-ungar împotriva României au eșuat, ca urmare a desfășurării războiului civil din Rusia (trupele destinate atacului împotriva României au fost trimise să lupte împotriva armatei lui Denikin) și a contraofensivei armatei române în Ungaria, încununată de succes prin ocuparea Budapestei (4 august 1919) [26].

În anii următori (1920—1924), în timp ce situația la frontiera româno-sovietică a rămas încordată, au avut loc discuții între reprezentanți români și sovietici, care nu au dus la nici un rezultat, partea sovietică refuzând să recunoască unirea Basarabiei cu România [27]. O anumită flexibilitate, observabilă în poziția sovietică în cursul anului 1920 (de pildă, la 6 octombrie 1920, reprezentantul sovietic Karahan în discuțiile româno-sovietice purtate la Varșovia a evocat posibilitatea „renunțării fără discuții" la Basarabia, din partea Rusiei Sovietice) s-a datorat dorinței Moscovei de a împiedica apropierea dintre România și Polonia [28], precum și încercării de a întârzia semnarea Convenției dintre Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia și România, prin care cele patru mari puteri recunoșteau suveranitatea României asupra Basarabiei (28 octombrie 1920) [29].

Între 23 martie — 2 aprilie 1924 au avut loc la Viena noi discuții româno-sovietice, care au eșuat din cauza cererii delegației sovietice de a se organiza un referendum în Basarabia privind apartenența provinciei la România sau la U.R.S.S. Refuzul delegației române a fost determinat de faptul că România „nu putea accepta să-și retragă trupele din Basarabia, pentru a lăsa să intre cele sovietice, sub pretextul controlului referendumului. Pe lângă aceasta, puterile occidentale au sfătuit România să nu creeze un precedent, care ar fi pus în discuție majoritatea frontierelor, rezultate din tratatul de la Versailles și privind pe aliații ei cei mai fideli" [30].

Replica U.R.S.S. a fost dură : în afara înmulțirii și agravării incidentelor de frontieră, agenții sovietici au organizat acțiuni teroriste și tulburări la Tatar-Bunar și alte localități din sudul Basarabiei (16—18 septembrie 1924), ai căror participanți urmăreau proclamarea unei republici moldovenești care să intre în componența Uniunii Sovietice. După eșecul răscoalei, la 12 octombrie 1924, a fost constituită pe malul stâng al Nistrului Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (8.100 km², capitala la Balta, iar din 1929 la Tiraspol) [31]. Această formațiune politico-teritorială a fost creată de guvernul sovietic ca mijloc de presiune asupra României și ca mijloc de a păstra deschisă problema basarabeană atât în relațiile bilaterale, cât și pe plan internațional.

Urmărind normalizarea relațiilor cu Uniunea Sovietică, normalizare întemeiată pe recunoașterea — explicită sau implicită — a apartenenței Basarabiei la România, aceasta din urmă a semnat alături de U.R.S.S., Polonia, Estonia, Letonia și Lituania, la 9 februarie 1929, „Protocolul de la Moscova" pentru punerea în aplicare a Pactului Briand-Kellogg (de eliminare a războiului ca mijloc de soluționare a litigiilor internaționale) [32] înainte de ratificarea pactului de către toți semnatarii. În anii 1933—1936, Nicolae Titulescu a desfășurat o intensă activitate diplomatică pentru a atrage Uniunea Sovietică în cadrul unui sistem de securitate europeană și pentru

a reglementa relațiile bilaterale. În cadrul acestei orientări, România a semnat, împreună cu Polonia, U.R.S.S., Afganistan, Persia, Letonia, Estonia și Turcia, Convenția pentru definirea agresorului (3 iulie 1933)[33]; în anul următor are loc restabilirea relațiilor diplomatice româno-sovietice (9 iunie), între N. Titulescu și M. Litvinov intervenind un „gentlemen's agreement", potrivit căruia problema statu-quo-ului teritorial nu mai avea să fie pusă în discuție[34]. N. Titulescu a fost convins că securitatea României și a continentului va avea de câștigat prin încheierea unui tratat româno-sovietic de asistență mutuală : textul parafat de el și Litvinov la 21 iulie 1936 menționa explicit Nistrul ca linie de demarcație între cele două țări[35].

După înlăturarea lui N. Titulescu din guvernul Tătărescu (29 august 1936), Litvinov i-a spus fostului ministru de externe român, în septembrie 1936, că „actul din 21 iulie 1936 nu mai este valabil între noi, căci considerăm că demiterea dvs. în împrejurările cunoscute echivalează cu o schimbare a politicii externe"[36].

Câteva luni mai târziu, la 28 mai 1937, Litvinov și Titulescu s-au reîntâlnit la Talloires (Franța) : „Credeți că aveți Basarabia ?" — l-a întrebat Litvinov pe Titulescu. — „Dar aceasta este o chestiune care nici nu se mai pune după actele pe care le-ați semnat în 1933 și 1936, chiar dacă acesta din urmă n-a fost oficializat", a răspuns Titulescu. Litvinov a invocat atunci faptul că Victor Antonescu, ministrul de externe al României, i-ar fi cerut de curând recunoașterea de jure a apartenenței Basarabiei la România, ceea ce, susținea Litvinov, ar fi însemnat că România „recunoaște că nu posedă Basarabia în virtutea actelor anterioare pe care le-ați semnat dvs". Argumentarea lui Litvinov era însă întru totul eronată : actele semnate de el și Titulescu *nu* cuprindeau o recunoaștere *de jure* a frontierei româno-sovietice ; ci una *de facto* (și aceasta însoțită de rezerve,) astfel că o cerere de recunoaștere *de jure* a acestei frontiere nu anula valoarea documentelor semnate. Argutia îi era necesară șefului diplomației sovietice pentru a putea declara în concluzie că România „și-a schimbat politica externă. Vrem ca potențialul pe care îl reprezintă Basarabia să devină rus și nu german. De aceea țin să vă comunic că vom încerca să reluăm Basarabia prin toate mijloacele juridice și militare care ne vor fi posibile"[37].

Această declarație a șefului diplomației sovietice *nu* trebuie înțeleasă în sensul că Uniunea Sovietică ar fi fost dis-

pusă să recunoască drepturile României asupra Basarabiei. Ca și în anul 1920, când, așa cum s-a arătat, contextul internațional silise Uniunea Sovietică să se *arate* concesivă față de România, tot astfel în perioada 1933—1936, atât timp cât, după instaurarea regimului nazist în Germania, Moscova considerase că în fața *Drang nach Osten*-ului proclamat de Hitler încă din *Mein Kampf*, securitatea Uniunii Sovietice cere o cooperare cu democrațiile occidentale, — cu Franța în primul rând —, guvernul sovietic mima dispoziția de a arăta o față zâmbitoare aliaților din Est ai Franței.

Remilitarizarea Renaniei (7 martie 1936), cu profundele ei consecințe politico-strategice, a avut un puternic impact și asupra politicii externe a Uniunii Sovietice. La sfârșitul anului 1936 și la începutul celui următor, au fost reluate sondajele reprezentanților sovietici pe lângă autoritățile germane, în vederea restabilirii cooperării sovieto-germane, așa cum fusese ea definită prin tratatul de la Rapallo (1922) ; astfel, de exemplu, la 29 ianuarie 1937, șeful misiunii comerciale sovietice la Berlin, Kandelaki, s-a întâlnit cu ministrul economiei H. Schacht, căruia i-a exprimat, „în numele lui Stalin și Molotov", dorința țării sale de a începe discuții cu Reichul în vederea îmbunătățirii relațiilor dintre Moscova și Berlin. Ministrul de externe al Reichului, K. von Neurath, nu a dat curs ofertei. Este de presupus că Hitler spera, la acea dată, ca, printr-o atitudine virulent antisovietică, să beneficieze de sprijinul tacit al Marii Britanii pentru realizarea obiectivelor sale în Europa de Est[38].

Din perspectiva tentativelor sovietice de apropiere de Germania, România nu prezenta interes pentru Moscova și nu schimbarea titularului de la Ministerul de Externe de la București a determinat modificarea atitudinii Kremlinului față de România, ci situația internațională, astfel cum ea evolua după remilitarizarea Renaniei. Eșecul încercărilor sovietice de reconciliere cu Berlinul a fost însoțit de afirmarea, pe cât de viguroasă, pe atât de nefastă, a politicii de consiliere *(diplomacy of appeasement)* desfășurată de cabinetele de la Londra și Paris[39], o politică de slăbiciune și de concesii față de Germania nazistă, în speranța că cel de-al treilea Reich își va realiza expansiunea în Europa de Est, cruțând astfel Occidentul. Acest obiectiv nemărturisit a impus sacrificarea Cehoslovaciei prin acordul de la München (29 septembrie 1938)[40].

Pentru România, lovitura dată Cehoslovaciei a constituit începutul dezagregării sistemului ei de alianțe. După realiza-

rea Marii Uniri din 1918, politica externă a României a fost direcționată, cu prioritate, pentru apărarea suveranității naționale și a integrității teritoriale. Pentru a salvgarda interesele sale naționale, România s-a integrat unui sistem de alianțe bilaterale (Polonia, Franța) și multilaterale (Mica Înțelegere, constituită în 1920—1921 din România, Cehoslovacia și Iugoslavia ; Înțelegerea Balcanică, constituită la 9 februarie 1934 din România, Iugoslavia, Grecia și Turcia) [41].

Acest sistem de alianțe impunător în aparență, era fragil în realitate ; interesele comune ale statelor participante au cedat întâietatea intereselor specifice ale fiecăruia. Tendințele centrifuge ale alianțelor au fost stimulate de marile puteri, — Germania și Italia —, interesate în destrămarea acestor alianțe, care aveau drept obiectiv menținerea statu-quo-ului politic și teritorial, pe care revizionismul urmărea să-l lichideze.

Înconjurată de trei state — Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria — cu care avea litigii teritoriale, România se afla într-o situație geostrategică deosebit de dificilă. Economia sa agricolă era complementară cu cea industrială a Germaniei, astfel că, după instaurarea regimului nazist (30 ianuarie 1933), România a fost supusă presiunilor economice ale Reichului pentru a-și modifica politica externă în direcția intereselor germane [42]. Interesul Reichului pentru România a sporit o dată cu constatarea că planul de 4 ani privind fabricarea carburantului sintetic nu a dat rezultatele scontate, ceea ce a conferit petrolului românesc o însemnătate deosebită pentru Reich. Toamna anului 1938 a marcat, de aceea, inceputul unei noi faze în relațiile româno-germane [43]. Pe măsură ce se accentua cursul către război al politicii Reichului, petrolul românesc — necesar într-un război al motoarelor — devenea esențial pentru economia de război a Germaniei. La 4 aprilie 1939, generalul Thoma, unul din responsabilii cu logistica ai Wehrmacht-ului, releva „stăpânirea câmpurilor petrolifere românești, ca și a întregului spațiu dunărean ca o condiție preliminară pentru aprovizionarea îndestulătoare cu ulei mineral a Germaniei într-un război de lungă durată" ; presiunea economică, alianța politică și intervenția militară erau cele trei mijloace prin care s-ar fi putut atinge obiectivul enunțat [44].

Noua percepție a României la Berlin, în toamna anului 1938, a coincis cu încordarea în relațiile româno-germane, provocată de execuția lui C.Z. Codreanu și a altor legionari la 29/30 noiembrie 1938, adică imediat după întrevederea dintre regele Carol II și Hitler, ceea ce putea acredita opinia că Führerul își dăduse consimțământul pentru eliminarea șefului Gărzii de Fier. Reacția germană a fost, așadar, violentă pentru a risipi orice echivoc ; duritatea campaniei de presă a fost însoțită de gestul ostentativ al restituirii decorațiilor românești, acordate de regele României, cu prilejul vizitei sale în Germania.

Proporțiile reacției Reichului la uciderea lui Codreanu și a camarazilor săi se explică atât prin afinitățile ideologice dintre partidul nazist și mișcarea legionară, cât și prin orientarea răspicat pro-Axă a Gărzii de Fier (Codreanu declarase că la 48 de ore după luarea puterii va adera la Axa Berlin-Roma). In spectrul politic românesc aproape toate partidele erau ostile Germaniei lui Hitler, care, o dată cu lichidarea lui Codreanu, liderul charismatic al Gărzii de Fier, se vedea privată de un important grup de presiune în viața politică.

Pentru a slăbi tensiunea din relațiile româno-germane, guvernul de la București s-a angajat în negocieri cu Berlinul în vederea încheierii unui tratat economic. Așa cum a arătat Grigore Gafencu, ministru de externe în perioada tratativelor : „Faptul că tratatul dădea putința Germaniei de a dobândi pe piața noastră materii prime, pentru ea, de o deosebită însemnătate, era pentru noi *singura* și cea mai bună garanție că nu va căuta cu sila să tulbure treburile de la noi. Iar noi primeam, printre alte produse industriale, armamentul de care aveam nevoie pentru a desăvârși apărarea țării (din fabricile cehoslovace, potrivit unor contracte vechi). Această «garanție» a contribuit în mod hotărâtor să statornicească raporturi pașnice între cele două țări" [45]. Perturbate un moment de „incidentul Tilea" (alarma provocată de afirmația din 16—17 martie 1939 a ministrului României la Londra, V. V. Tilea, că Germania, care anexase, sub forma unui „protectorat" Cehia, la 15 martie, ar fi dat un fel de ultimatum României, cerându-i să-i satisfacă exigențele economice), negocierile au dus la încheierea tratatului economic româno-german (23 martie 1939).

Asigurată astfel dinspre Germania, România a primit și garanția franco-britanică din 13 aprilie 1939, prin care Franța și Marea Britanie se angajau să acorde asistență României (și Greciei) în cazul în care independența lor ar fi fost amenințată, iar România (și Grecia) ar decide să reziste cu armele.

Tratatul economic româno-german și garanția franco-engleză au putut crea iluzia unei situații avantajoase României. În realitate, nici tratatul economic, nici garanția franco-britanică nu asigurau securitatea frontierelor României : interesele economice ale Reichului în România nu excludeau — așa cum aveau să o demonstreze evenimentele — amputări teritoriale ale României ; în ceea ce privește Marea Britanie și Franța, ele nu aveau în vedere frontiera de est a României, iar în ceea ce privește frontiera de vest, posibilitatea unui ajutor eficient rămânea îndoielnică.

Pe măsură ce prindea contur apropierea germano-sovietică, Moscova își înăsprea atitudinea față de România. În iulie 1939, V.M. Molotov, care preluase la 3 mai 1939 și conducerea comisariatului poporului pentru afacerile externe, a refuzat să primească o notă privind violarea spațiului aerian al României de către un avion sovietic, pe motiv că în cuprinsul ei Basarabia era menționată ca „teritoriu românesc" [46].

Vestea încheierii tratatului de neagresiune germano-sovietic (23 august 1939) a avut la București efectul unei bombe diplomatice de mare calibru : „Lovitura de teatru a acordului germano-sovietic, — nota Armand Călinescu, primul-ministru, în jurnalul său —, socotesc situația foarte gravă. S-au înțeles oare la o împărțire a Poloniei și României ?" [47]

Primul-ministru român intuia aproape corect realitatea. Potrivit protocolului adițional secret, ce însoțea tratatul de neagresiune, Reichul și Uniunea Sovietică își împărțeau țările baltice (Estonia și Letonia în sfera de interese a U.R.S.S., Lituania în aceea a Germaniei) și Polonia ; în ceea ce privește România, Germania consimțea la anexarea Basarabiei de către U.R.S.S. Textul articolului, nu lipsit de ambiguitate, era redactat astfel : „În privința sud-estului Europei, din partea sovietică este subliniat interesul pentru Basarabia. Partea germană declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni" [48].

În cursul discuțiilor dintre Stalin, Molotov și Ribbentrop, prilejuite de încheierea tratatului germano-sovietic, Stalin a spus că, pentru moment, nu intenționa să întreprindă nimic împotriva României, dar că atitudinea sovietică s-ar schimba în cazul în care o acțiune ungară ar modifica situația din Balcani [49]. Întrucât, în principiu, Ungaria nu ar fi acționat decât cu asentimentul Germaniei, declarația lui Stalin exprima dorința sa ca deocamdată statu-quo-ul sud-est european să fie menținut.

La București, unde termenii înțelegerii germano-sovietice nu erau cunoscuți, factorii de decizie au încercat să găsească formula diplomatică în măsură să asigure securitatea frontierei româno-sovietice, prelungită după dispariția Poloniei, cotropită în septembrie 1939 de Germania și Uniunea Sovietică. Premisa noii formule era că Uniunea Sovietică nu putea îngădui expansiunea germană în Peninsula Balcanică [50] și că; deci, Moscova, ar saluta constituirea unui bloc al neutrilor în această zonă, ca o barieră împotriva penetrației germane. „În același chip în care Titulescu consolidase Mica Înțelegere în 1933 pentru a întări poziția de negociere a României față de Uniunea Sovietică, Gafencu a încercat, la începutul toamnei lui 1939, să consolideze și să extindă Înțelegerea Balcanică pentru a asigura Basarabia" [51].

Eforturile României nu au avut succes ; protocolul adițional secret îi pecetluise soarta și toate manevrele și demersurile diplomatice încercate de guvernul român nu puteau sustrage țara soartei pregătite de Molotov și Ribbentrop. În stadiul actual al documentării (suntem în așteptarea investigării arhivelor sovietice !) nu poate fi reconstituit scenariul pregătit de Moscova pentru România. Există indicii că el era asemănător celui folosit în țările baltice (după a doua vizită a lui Ribbentrop la Moscova în zilele de 27—29 septembrie 1939 și Lituania fusese trecută în sfera sovietică de influență) : tratat de asistență mutuală, în temeiul căruia U.R.S.S. căpăta baze militare ce îi permiteau să staționeze trupe pe teritoriul viitoarei victime, apoi apropiata lichidare a autorităților autohtone, urmată de anexare, pregătită prin alegeri trucate și „cererea" de a intra în „familia popoarelor sovietice".

România avea însă o situație deosebită față de țările baltice : art. 3 al protocolului adițional secret declara „interesul" Uniunii Sovietice pentru Basarabia și dezinteresul politic al Reichului pentru „aceste regiuni" (pluralul — evident nepotrivit dacă era vorba doar de Basarabia — lăsa Moscova să înțeleagă că Germania se dezinteresa de întreg sud-estul Europei !). Nu era specificată apartenența României la sfera de influență sovietică, — așa cum era cazul țărilor baltice —, ci doar anexarea Basarabiei de către U.R.S.S.

Sigură de prada ei, Moscova pregătea cu obișnuita-i precauție realizarea prevederii protocolului adițional secret ; în timpul vizitei lui Sükrü Saračoglu, ministrul de externe al

Turciei, la Moscova (22 septembrie — 17 octombrie 1939), s-a cerut Turciei să rămână neutră, atât în cazul unui conflict militar sovieto-român, provenit din revendicarea Moscovei asupra Basarabiei, cât și a unui conflict bulgaro-român pentru sudul Dobrogei. „Potrivit unor rapoare de încredere (autorul citează în notă rapoarte ale ambasadelor franceză și britanică de la Moscova, din 21 și, respectiv, 27 octombrie 1939 — *n.n.*), planurile lui Stalin pentru Balcani includeau revenirea Basarabiei la Rusia și a Dobrogei de Sud la Bulgaria și compensarea României pentru aceste pierderi printr-o garanție sovietică pentru frontiera ungaro-(română)“ [52].

Informațiile despre cererile sovietice privind neutralitatea Turciei în cazul unor atacuri ale U.R.S.S. și Bulgariei împotriva României nu puteau decât să sporească neliniștea în cercurile politice de la București. Încercarea de a obține asigurări din partea Marii Britanii și a Franței în ceea ce privește valabilitatea garanției acordate și pentru frontiera de est a eșuat de asemenea [53].

Intenția Kremlinului de a utiliza și față de România scenariul baltic (cel puțin faza sa inițială) pare a fi dezvăluită de articolul lui Boris Stefanov, reprezentantul P.C.R. în Comintern, publicat în revista „Internaționala Comunistă“ (deși nr. 10, el a apărut la începutul lui decembrie) și intitulat *Războiul imperialist și România* [54], în care, după ce erau evocate urmările considerate de autor „benefice“ ale „tratatelor de asistență mutuală“ încheiate de statele baltice cu Uniunea Sovietică, se conchidea că „interesele popoarelor României (sic !), dezvoltarea lor liberă și pașnică, viitorul lor mai bun sunt imposibile fără încheierea imediată a unui tratat de ajutor reciproc cu U.R.S.S., după tipul tratatelor intervenite între Uniunea Sovietică și țările baltice“. Dictat, evident, de patronii de la Kremlin ai lui Boris, Stefanov, articolul a apărut, însă, în contratimp cu desfășurarea evenimentelor, care au luat o altă turnură decât cea dorită de Moscova : Finlanda (inclusă și ea de protocolul adițional în sfera de influență sovietică) a refuzat să satisfacă cererile Moscovei și la 30 noiembrie 1939 a început războiul sovieto-finlandez. Armata Roșie s-a dovedit incapabilă să desfășoare un „război-fulger“, iar eroica rezistență finlandeză a „blocat“ Uniunea Sovietică în Nord și a obligat-o să abandoneze temporar problema României. Așa se explică de ce la 8 decembrie 1939 secția de presă a Comisariatului poporului pentru afacerile externe s-a dezis de articolul lui Boris Stefanov, iar însărcinatul cu afaceri

sovietic la București, P. Kukolev, a declarat lui G. Gafencu că țara sa nu amenință România [55].

Răgazul oferit astfel României a durat tot atât cât războiul sovieto-finlandez. De îndată ce pacea a fost încheiată la 12 martie 1940, privirile Moscovei s-au reîntors asupra României. La 29 martie, vorbind în fața Sovietului Suprem, Molotov a abordat și problema Basarabiei, spunând că nesoluționarea problemei basarabene împiedicase încheierea unui pact de neagresiune între U.R.S.S. și România, că țara sa nu recunoscuse niciodată „cotropirea“ (zahvat) Basarabiei, dar că guvernul sovietic nu intenționa să utilizeze mijloace militare [56]. „Declarația lui Molotov, — scria mai târziu Gh. Tătărescu, prim-ministru când se desfășurau evenimentele relatate —, deși gravă în fond, — e prima dacă când sovietele refuzau printr-un act solemn să recunoască unirea Basarabiei —, nu era însă războinică în formă și nu a fost urmată imediat de vreun act agresiv. Dimpotrivă, comisarul pentru afacerile străine, în conversația pe care a avut-o cu ministrul nostru la Moscova (G. Davidescu — *n.n.*), a ținut să se explice și să precizeze că în fața congresului delegaților sovietelor «nu se putea vorbi altfel de chestiunea Basarabiei», lăsând să se înțeleagă că nu ne vom război pentru Basarabia și că mai degrabă ne vom înțelege pe calea discuțiilor. Pe când făcea însă o asemenea declarație, guvernul sovietic accelera concentrarea trupelor sale în regiunea Nistrului și sporea vast incidentele de frontieră“ [57].

Așa cum se poate lesne constata, Moscova alia politica de presiuni cu cea de calmare a aprehensiunilor de la București, în așteptarea momentului considerat favorabil pentru a „valorifica“ acceptul german pentru anexarea Basarabiei.

În vara anului 1939, când încheiase înțelegerea sa cu Hitler, Stalin mizase pe un conflict îndelungat între Germania și cele două mari democrații occidentale. Dictatorul sovietic își imagina noua conflagrație ca o repetare a celei dintâi, mai ales, în ceea ce privește desfășurările de pe frontul de Vest : un război static, de tranșee, unde cele mai mici breșe în dispozitivul inamic erau obținute cu prețul unor adevărate hecatombe. În timp ce principalele puteri „capitaliste“ ale Europei aveau să-și sleiască forțele umane și materiale în război, „Țara Socialismului“ va folosi răgazul pentru a-și extinde frontierele și pentru a întări Armata Roșie, în așteptarea momentului când va interveni pentru a dicta o pace în conformitate cu interesele Moscovei.

Scenariul lui Stalin nu era însă confirmat de desfășurarea evenimentelor : campania împotriva Poloniei se încheiase în trei săptămâni ; perioada cunoscută sub numele de „Războiul ciudat" (La drôle de guerre the phony war) se caracterizase printr-o îndelungată absență a operațiilor militare de oarecare însemnătate pe frontul de Vest, în 9 aprilie 1940 a început acțiunea de ocupare a Danemarcei (încheiată a doua zi) și a Norvegiei care, până la debarcarea anglo-franceză la Narvik, s-a desfășurat în același ritm fulgerător.

Moscova a înțeles că timpul presa în ceea ce privește „soluționarea problemei basarabene" și, în consecință, a înăsprit „războiul nervilor" împotriva României. Importante efective militare sovietice au fost concentrate la frontiera dintre cele două țări. La 10 aprilie, ministrul României la Moscova, G. Davidescu, a fost convocat la comisariatul poporului pentru afacerile externe, unde V.M. Molotov i-a înmânat o notă de protest împotriva unor pretinse „provocări" ale armatei române la frontiera de pe Nistru, care, potrivit notei sovietice, depășeau „orice limite" ; guvernul sovietic avertiza că nu va tolera repetarea unor asemenea incidente. „E inutil a spune — scrie Gh. Tătărescu — că o parte din aceste incidente erau provocate de înșiși sovietici, o parte era inventată pe de-a întregul și o altă parte nu erau decât exagerări tendențioase ale unor acte de caracter polițienesc, perfect legale, ale grănicerilor și trupelor noastre" [58]. Rostul notei era de a intimida guvernul român și de a-l „pregăti" în vederea loviturii finale.

Ea a fost precipitată de succesele „Blitzkrieg"-ului desfășurat de Wehrmacht în Vest. Într-o campanie cu adevărat fulgerătoare, armata germană a ocupat Olanda, Belgia, Luxemburg și a constrâns Franța să ceară pace, armistițiul fiind încheiat la 22 iunie 1940. Vestea căderii Franței a fost întâmpinată de Stalin, potrivit mărturiei lui Hrușciov, cu înjurături „de birjar" [59]. Ele exprimau, în egală măsură, iritare și teamă. „Căderea Franței — scrie Robert Conquest — a fost un dezastru aproape tot atât de mare din punctul de vedere al lui Stalin, ca și din acela al Occidentului. Și el calculase greșit" [60]. Anglia, care izbutise să-și salveze corpul expeditionar de pe continent, — „miracolul de la Dunkerque" —, aștepta îngrijorată invazia. Dacă ea reușea, — și până acum totul reușise Wehrmacht-ului ! —, Germania era atotputernică pe continent și se putea întoarce spre Est ! În locul în-

delungatului război de uzură, așteptat de Stalin, Hitler a desfășurat un război-fulger, care a răsturnat toate calculele dictatorului sovietic.

Pe măsură ce operațiile germane se desfășurau cu succes în Vest, Stalin a pregătit rapid faza finală a realizării anexiunilor prevăzute în protocolul adițional secret : încorporarea țărilor baltice și a Basarabiei.

La 23 iunie, V.M. Molotov l-a primit pe ambasadorul german la Moscova, contele von der Schulenburg, și i-a comunicat că „soluționarea problemei basarabene nu mai suferă nici o amânare" și că guvernul sovietic era hotărât să folosească forța, dacă România ar fi refuzat „înțelegerea pașnică", adică, în realitate, cedarea, în afara Basarabiei, care figura în protocolul adițional secret, și a Bucovinei, pe care Uniunea Sovietică intenționa să o ceară, sub pretext că este populată de ucraineni. Ambasadorul a răspuns că revendicarea guvernului sovietic era „neașteptată", dar nu pentru că Germania ar fi contestat-o, ci întrucât nu credea că guvernul sovietic însuși va lua inițiativa realizării ei. El a atras atenția interlocutorului sovietic că Germania avea mari interese în România, care îi furniza în mari cantități materii prime esențiale și, inclusiv, de ordin militar și că dificultăți de ordin extern — se subînțelegea un atac sovietic — ar fi prejudiciat grav aceste interese ale Reichului [61].

Răspunsul oficial al guvernului german a fost transmis de Schulenburg lui Molotov la 25 iunie, orele 21 : Germania rămânea fidelă acordurilor de la Moscova și, în consecință, nu obiecta la anexarea Basarabiei ; cererea privind Bucovina era însă „ceva nou" ; nota reafirma marile interese economice ale Reichului în România (îndeosebi, petrolul și produsele agricole) și își exprima dorința ca spațiul românesc să nu devină teatru de război ; în încheiere, guvernul german își exprima disponibilitatea de a „sfătui" guvernul român să accepte o „soluționare pașnică", adică să satisfacă revendicările sovietice [62].

Molotov a mulțumit pentru „atitudinea plină de înțelegere a guvernului german și pentru bunăvoința sa de a sprijini satisfacerea revendicărilor sovietice" ; el a respins însă sugestia lui Schulenburg de a renunța la Bucovina pentru a înlesni o soluționare pașnică (ambasadorul a amintit și că Bucovina nu a aparținut niciodată Rusiei țariste) și a declarat că „Bucovina este ultima parte care mai lipsește încă unei Ucraine reunificate". În ciuda acestei declarații, Schulenburg

căpătase impresia că Molotov nu excludea posibilitatea unei renunțări la Bucovina. Șeful diplomației sovietice a dat asigurări ambasadorului german că interesele economice ale Reichului în România vor fi luate în considerație în chipul cel mai cuprinzător, iar situația etnicilor germani va fi reglementată, după modelul adoptat în Polonia. Molotov a ținut să sublinieze că Uniunea Sovietică ar fi fost călăuzita numai de propriile ei interese și nu intenționa să încurajeze revendicările teritoriale ale Ungariei și Bulgariei față de România [65].

In ceea ce privește Bucovina, Schulenburg a intuit numai pe „jumătate" poziția sovietică. Față de răspunsul rece al Berlinului, — „Bucovina este ceva nou" —, Stalin, pentru a nu-l irita pe Hitler, menținând revendicarea, dar și pentru a evita impresia de slăbiciune, prin cedare, a „restrâns" cererea la Nordul Bucovinei. Comunicându-i ambasadorului german schimbarea survenită în poziția sovietică, Molotov și-a exprimat speranța că guvernul german va sprijini această revendicare și va sfătui guvernul român să satisfacă cererile sovietice ; războiul ar fi fost altfel inevitabil [66].

Deși Molotov spusese la 26 iunie lui Schulenburg că revendicările sovietice vor fi prezentate ministrului României la Moscova „în următoarele câteva zile", G. Davidescu a fost convocat în seara aceleiași zile, la orele 22, de Molotov care i-a înmânat nota ultimativă sovietică privitoare la cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord [67]. Începea astfel calvarul României.

Izolarea țării era totală : Franța înfrântă, Marea Britanie paralizată de așteptarea invaziei germane, Reichul de conivență cu Moscova, Italia, care în cursul iernii făgăduise ajutor în cazul unei agresiuni sovietice, acum invoca situația complet schimbată în urma intrării ei în război, pentru a sfătui Bucureștiul să cedeze. Factorii de decizie români care, ignorând conținutul înțelegerilor germano-sovietice, își puseseră speranța în Axa Berlin-Roma au fost repede aduși la realitate ; la 27 iunie, orele 10,30, din trenul său special, Ribbentrop a transmis următoarele instrucțiuni ministrului Germaniei la București : „Guvernul sovietic ne-a informat că a cerut guvernului român cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord. Pentru a evita războiul între România și Uniunea Sovietică, noi nu putem decât să sfătuim guvernul român să se conformeze cererii guvernului sovietic" [68].

Încercarea guvernului român de a intra în negocieri cu Uniunea Sovietică a eșuat. Nota de răspuns a guvernului român a fost brutal respinsă : Moscova nu concepea nici un fel de discuții, ci imediata acceptare a cererilor sale. Prin canalul german, guvernul român a fost informat de situația sumbră care s-ar fi creat pentru România, în cazul unor tergiversări. În urma unei discuții între Schulenburg și șeful de cabinet al lui Molotov din dimineața zilei de 27 iunie [69], Ribbentrop a cerut lui Fabricius să-i dea ministrului de externe român Gigurtu, în numele guvernului german, „sfatul urgent de a accepta fără nici o rezervă. Orice altă atitudine este fără sens ; acceptarea revendicărilor (sovietice — *n.n.*) este unica (soluție) care rămâne", dacă România nu va da curs cererilor sovietice, Armata Roșie avea să treacă frontiera în zorii zilei următoare [70]. Comunicarea fusese precedată de instrucțiunile lui Ribbentrop către Fabricius, prin care ministrului Germaniei i s-a indicat să declare interlocutorilor săi de la București că „România trebuie să atribuie numai propriei sale politici ascuțirea problemei Basarabiei" ; sensul dat acestei absurde afirmații de Ribbentrop era că România participase la politica antigermană, prin acceptarea garanțiilor franco-britanice, că, printr-o „politică de balans" între Anglia și Germania, România ar fi ratat posibilitatea unei înțelegeri pașnice cu Uniunea Sovietică. Ribbentrop nu omitea să amintească lui Fabricius că, în discuțiile de la București, trebuia să arate că Marea Britanie încuraja Moscova la o politică activă în Balcani, afirmație în al cărei subtext se puteau desprinde două mesaje către guvernul de la București : România este abandonată sovieticilor de Marea Britanie, România nu poate găsi protecție decât de la Germania [71].

Amenințările sovietice și presiunile germane au constrâns guvernul român să cedeze Basarabia și Bucovina de Nord, cărora Moscova le-a adăugat ținutul Herța (pe care l-a păstrat, deși, inițial, trupele intrate acolo declaraseră că „au greșit că au mers până la Herța") [72].

Trebuie subliniat că la cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord *nu a existat nici un acord româno-sovietic.* Nota guvernului român a arătat foarte limpede că decizia sa a fost rezultatul unei constrângeri : „Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, *se vedea silit (s.n.)* să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic" [73].

Cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord a agravat considerabil situația României ; într-un efort de a salva ceea ce mai putea fi salvat, regele Carol al II-lea s-a adresat la 2 iulie lui Hitler, făgăduind alinierea la politica Germaniei și cerând trimiterea unei misiuni germane în România [72]. Führerul a răspuns la 15 iulie, reamintindu-i suveranului că România făcuse până atunci parte din tabăra adversarilor Germaniei și cerându-i să reglementeze, mai întâi, litigiile teritoriale cu Ungaria și Bulgaria [73].

Adversară a sistemului versaillez, — care dăduse și recunoașterea internațională a frontierelor României Mari —, Germania sprijinea, în principiu, politica revizionistă a Ungariei și Bulgariei și, deci, și revendicările teritoriale ale celor două țări față de România. Mai presus de satisfacerea acestora, se aflau, însă, interesele Reichului, ale economiei sale de război, care cereau ca nimic să nu perturbe livrările de petrol și cereale, mai ales de petrol, fără de care mașina de război germană ar fi fost în dificultate. Dacă cererea Bulgariei privind Cadrilaterul nu era susceptibilă de a declanșa un conflict româno-bulgar, revendicările ungare în problema Transilvaniei erau inacceptabile pentru România [74], iar guvernul ungar era hotărât să recurgă la forța armelor. Perspectiva unui conflict militar româno-ungar, care ar fi întrerupt fluxul petrolier din România, îngrijora în gradul cel mai înalt factorii de conducere ai Reichului. Pentru a-l evita, Hitler, secondat de Mussolini, a impus dictatul de la Viena, care, injust de dureros, smulgea României o suprafață de 43.492 km² cu 2,6 milioane locuitori în majoritate români, deci sub limita de 50.000 km² — a programului minimal ungar [75], trecând-o sub ocupația Ungariei.

La 7 septembrie 1940, prin tratatul de la Craiova, Bulgaria a alipit sudul Dobrogei (județele Durostor și Caliacra, sau Cadrilaterul) [76].

România Mare încetase să mai existe.

Apărarea ei — cu mijloace militare sau diplomatice — nu fusese cu putință. „Ne considerăm complet izolați și lipsiți de sprijinul material și politic al oricărei puteri străine", se arăta într-un studiu al Marelui Stat Major din 26 august 1940 [77]. Erodarea progresivă a alianțelor României și schimbările survenite pe continent — care o provocaseră — au dus la izolarea politică și militară a țării noastre. Pactul Molotov-Ribbentrop făcuse posibilă redeschiderea dosarului basarabean și, printr-o reacție în lanț, a celorlalte două — transilvan și

dobrogean. Germania stăpână pe continent, prin victoriile armatelor ei, impusese României cedările teritoriale din iunie, august și septembrie, dar, în același timp, pentru a-și proteja interesele ei economice din spațiul românesc, făcuse toate demersurile pe lângă cei interesați pentru a împiedica declanșarea unor conflicte militare, prejudiciabile Reichului. România mutilată își salva existența, în 1940, grație petrolului ei. Cedările teritoriale, oricât de dureroase, fuseseră acceptate pentru a salva statul : atât timp cât mai exista o entitate politică românească exista și premisa refacerii. Europa, și nu numai ea, era prinsă într-un nou război de mari proporții. Situația era fluidă. Germania câștigase primele reprize, dar meciul nu era încheiat.

NOTE

1 Alexandru V. Boldur, *Basarabia românească*, București, 1943, p. 9 ; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 39 ; o excelentă privire de ansamblu asupra problemei basarabene la Paul Cernovodeanu, *Basarabia, Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional 1806—1920*, București, 1993.

2 *Relațiile internaționale ale României în documente*, ed. Ion Ionașcu ș.a., București, 1971, p. 201. Tratatul încheiat la 17/27 mai 1636 de domnul Moldovei, Gheorghe Ștefan, cu țarul Alexei Mihailovici prevedea — între altele — redobândirea de către Moldova a cetăților Chilia, Cetatea Albă și Tighina, devenite raiale (*Ibidem*, p. 190—191, art. IV). La 24 decembrie 1664, Gheorghe Ștefan informa curtea regală suedeză că țarul îi făgăduise recucerirea cetăților menționate, urmând ca după aceea să le restituie Principatului Moldovei „cu drept ereditar (cum era în trecut)". (Hurmuzaki, *Documente*, vol. IX/1, București 1897, p. 217).

3 Edgar Donald Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, Leiden, 1972 ; Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p. 88.

4 *Vneșniaia politika Rossii...*, seria I, vol. IV, Moscova, 1965, p. 360.

5 Vezi : Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 16 și urm.

6 Hugh Setton-Watson, *The Russian Empire (1801—1917)*, Oxford, 1967, p. 125.

7 *Istoria diplomației*, vol. I, București, 1962, p. 421.
8 Vezi, pe larg, I. Nistor, *op. cit.*, passim.; A.V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol. III, Chișinău, 1940; George F. Jewsbury, *The Russian Annexion of Bessarabia; 1774—1828*, Boulder, 1976.
9 E.V. Tarlé, *Războiul Crimeii*, vol. II, București, 1952, p. 502 și urm.
10 *Ibidem*, p. 534.
11 Ștefan Zeletin, *Burghezia română*, București, 1925, p. 112—113.
12 *Relațiile internaționale ale României*, p. 101; Barbara Jelavich, *Russia and the Reacquisition of Southern Bessarabia, 1875—1878*, în „Südost-Forschungen", 28 (1969), p. 199—237.
13 Gh. Platon, *Independența României și puterile europene. Reacții și atitudini*, în „Românii în istoria universală", II/1 (1987), p. 279—301.
14 Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță (1878—1914)*, București, 1979.
15 A.V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol. III, p. 13.
16 I.G. Duca, *Amintirile politice*, vol. I, München, 1981, p. 276.
17 *Ibidem*, p. 169; vezi, pe larg, Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. 2, București, 1991, p. 102 și urm. Surse istorice au confirmat temerile exprimate de adversarii alianței cu Antanta, de pildă, observațiile generalului Henri Berthelot în privința intențiilor rusești de a impune, încă din toamna anului 1916, retragerea armatei române pe Siret, apoi, în 1917, în interiorul Rusiei (împreună cu regele, parlamentul și guvernul), organizarea contraofensivei, destinată să elibereze teritoriul românesc, „pentru a se despăgubi apoi pe seama României". (Glenn E. Torrey, *General Henri Berthelot and Romania*, Boulder, 1987, p. 5, 45.)
18 Din uriașa bibliografie a temei, semnalăm doar contribuția concisă și profundă a americanului Martin Malia, *Pour comprendre la Révolution russe*, Paris, 1980 (Ciclul de lecții la Collège de France).
19 A.V. Boldur, *Basarabia românească*, p. 129; Constantin Kiriţescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, ed. a II-a, vol. III, București, f.a., p. 74—75.
20 Ministrul Franței în România a comunicat consulului francez la Chișinău (textul acestei comunicări a fost publicat de Sfatul Țării) că reprezentanții diplomatici ai Antantei la Iași declarau, în mod oficial, că „intrarea trupelor române în Basarabia este o măsură exclusiv de ordin militar, având drept scop paza funcționării normale a spatelui frontului româno-rus, în conformitate cu normele stabilite de toate statele beligerante. Prin urmare, intrarea trupelor române în Basarabia nu va influența deloc situația politică actuală din Basarabia, nici soarta acestor țări în viitor".

(*Istoria diplomației*, sub redacția lui V.P. Potemkin, vol. III, București, 1948, p. 413.)
21 Const. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916—1919*, ed. a II-a, vol. III, p. 114—115.
22 *Istoria diplomației*, vol. III, p. 412.
23 *Ibidem*, p. 414.
24 Vezi, C. Kiriţescu, *op. cit.*, vol. III, p. 52—57.
25 *Ibidem*, p. 57. I.G. Duca califică semnarea acestei convenții drept o „nenorocită greșeală", întrucât câteva sute de vieți — oricât de prețioase erau ele — nu erau comparabile cu dreptul inalienabil al României asupra teritoriului răpit în 1812. (*op. cit.*, vol. III, p. 75).
26 G. Ciorănescu ș.a., *Aspects des relations russo-roumaines* (în continuare: *Aspects*), Paris, 1967, p. 95—96.
27 Vezi, pe larg, *Aspects*, p. 97 și urm.
28 Georgi Dadiani, *Looking Back on „the Vistula Miracle"*, în „International Affairs", 1990, nr. 10, p. 104—113.
29 *Aspects*, p. 101—102. Tratatul a fost ratificat de Anglia (1992), Franța (1924), Italia (1927), dar nu și de Japonia; S.U.A. au recunoscut apartenența Basarabiei la România abia în 1933, și atunci, prin includerea Basarabiei în cota de imigrație a României. Atitudinea guvernului S.U.A. a fost determinată de poziția fixată în 1920 de a nu recunoaște nici o alienare de teritorii ale fostului imperiu rus, care nu era aprobată de un guvern reprezentativ al Rusiei. (S.U.A. nu recunoșteau atunci regimul sovietic.) (Paul Quinlan, *Clash over Romania*, Los Angeles, 1977, p. 22—23).
30 *Aspects*, p. 115.
31 Gh. Tătărescu, *Internaționala a III-a și Basarabia*, în „Patrimoniu", 1991, nr. 3, p. 27 și urm.; *Istoria R.S.S. Moldovenești*, vol. II, Chișinău, 1955, p. 129.
32 *Politica externă a României* (coord. Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu), București, 1986, p. 189.
33 *Ibidem*, p. 203. Prin definiția teritoriului, diplomația românească — și nu numai ea — credea că a obținut recunoașterea sovietică pentru Basarabia românească: „Sunt foarte mișcat, dar ați obținut Basarabia prin definiția teritoriului", i-a spus ziaristul Graves de la „Times" lui Titulescu, care îi arătase, cu prioritate, textul convenției (scrisoarea lui N. Titulescu către regele Carol II).
34 *Politica externă a României*, p. 205—206.
35 *Ibidem*, p. 215.
36 Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică (în continuare *B.A.R., A.i.*), fond 3, dosar 355, Scrisoarea lui N. Titulescu către regele Carol II.

37 *Ibidem.*

38 D.C. Watt, *Kto protiv kogo ustroil zagovor*, în „Voprosî Istorii", 1989, nr. 6, p. 61; Robert C. Tucker, *Stalin in Power. The Revolution from Above*, New York, Londra, 1990, p. 412—413. Autorul arată documentat și convingător că Stalin a încercat încă din 1933 să ajungă la o înțelegere cu Hitler.

39 Cf. Martin Gilbert, Richard Gott, *Conciliatorii*, București, 1966.

40 Vezi, John W. Wheeler-Bennett, *Munich. Prologue to Tragedy*, Londra, 1963.

41 Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913—1947*, București, 1980, p. 245 și urm.

42 Ioan Chiper, *Relațiile româno-germane în anul 1933*, în „Studii", 21 (1968), nr. 4, p. 720 și urm.

43 Philippe Marguerat, *L'Allemagne et la Roumanie à l'automne 1938 : économie et diplomatie*, în „Relations internationales", I (1974), nr. 1, p. 173—179.

44 Idem, *Le III e Reich et le pétrole roumain, 1938—1940*, Genova, 1977, p. 138.

45 Grigore Gafencu, *Învățămintele istoriei*, în „Destin", 1952, nr. 3, p. 114.

46 Dov. B. Lungu, *Romania and the Great Powers, 1933—1940*, Durham, Londra, 1989, p. 189.

47 Armand Călinescu, *Insemnări politice*, București, 1990, p. 425.

48 *Akten zur deutschen auswärtigen Politik. 1918—1945*, Seria D *(1937—1945)* (în continuare : ADAP), Bd. VII, Baden-Baden, 1956, p. 207.

49 Ingeborg Freischhauer, *Der deutsch-sowjetische Grenz-und Freundschaftsvertrag vom 28. September 1939. Die deutschen Aufzeichnungen über die Verhandlungen zwischen Stalin, Molotov und Ribbentrop in Moskau*, în „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 39, 1991, 3. Heft, p. 464.

50 Dov. B. Lungu, *op. cit.*, p. 202.

51 *Ibidem.* În acest context, erau luate în considerație modificări ale frontierei româno-bulgare în Dobrogea.

52 *Ibidem*, p. 203.

53 „Am decis, — scria Lordul Halifax, ministrul de externe al Angliei, ambasadorului britanic la Paris, Phipps, la 28 septembrie 1939 —, în cazul invaziei ruse în Polonia, că era mai avantajos să nu pornim la război cu Rusia în actualele împrejurări și aceasta este valabil și dacă acum Rusia procedează la invadarea României". *(Ibidem*, p. 208.)

54 „Kommunisticeskii international", 1939, nr. 10, p. 36—42. Potrivit unei note, articolul era redactat la 24 noiembrie 1939.

55 B.M. Kolker, I.E. Levit, *Vneșniaia politika Rumânii i rumîno-sovetskie otoșeniia (sentiabr 1939—iuni 1941)*, Moscova, 1971, p. 60—61.

56 „Pravda", din 30 martie 1940, apud. B.M. Kolker, I.E. Levit, *op cit.*, p. 89.

57 *B.A.R.A.i.*, fond nr. 3, dosar. 1019.

58 *Ibidem ; Aspects*, p. 157.

59 *Khrushchev's Secret Tapes*, în „Time", nr. 40, din 1 octombrie 1990, p. 44.

60 Robert Conquest, *Stalin, Breaker of Nations*, New York, 1991, p. 229.

61 *ADAP*, seria D, Bd. X, p. 3.

62 *Ibidem*, p. 11—12. În nota germană se menționa interesul Reichului pentru soarta etnicilor germani din Basarabia și Bucovina : în legătură cu aceasta din urmă se arată că ea a fost, în trecut, o provincie a coroanei austriece.

63 *Ibidem*, p. 18—19. Într-o convorbire cu ambasadorul italian la Moscova, Rosso, la 25 iunie, Molotov i-a spus că guvernul sovietic considera întemeiate „anumite revendicări ale Ungariei" și că nu avea nimic împotriva realizării revendicărilor bulgare asupra Dobrogei. În privința Basarabiei, — Molotov nu a menționat Bucovina —, guvernul sovietic prefera o soluție pașnică, dar era hotărât să folosească forța dacă România ar fi rezistat. „În ceea ce privește alte teritorii ale României, guvernul sovietic se va pune în legătură cu Germania", *(Ibidem*, p. 19—20, Raportul lui Schulenburg după discuția cu Rosso.)

64 *Ibidem*, p. 22—23. Schulenburg a sugerat lui Molotov ca, în interesul soluționării pașnice a litigiului teritorial, guvernul sovietic să restituie României tezaurul trimis la Moscova în timpul primului război mondial. Molotov a respins propunerea sub motiv că „România exploatase îndeajuns Basarabia".

65 Vezi, Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, Iași, 1991, p. 152 și urm.

66 *ADAP*, seria D, Bd. X, p. 24.

67 *Ibidem*, p. 27—28.

68 *Ibidem*, p. 36.

69 *Ibidem*, p. 29—30. În privința politicii Marii Britanii în Balcani, Ribbentrop invoca, în favoarea afirmației sale, o întrevedere între Molotov și ambasadorul britanic la Moscova, Sir Stafford Cripps.

70 V. F. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 249. Tancurile intrate în Herța la 29 iunie au deschis focul, omorând trei militari români și rănind un altul, apoi s-au retras.

71 *Ibidem*, p. 220.

72 *ADAP*, seria D, Bd. X, p. 75,
73 *Ibidem*, p. 179—181.
74 Rodolfo Mosca, *L'Europa verso la catastrofe*, vol. II. Milano, 1964, p. 135.
75 Referitor la dictatul de la Viena, vezi, pe larg, mărturiile celor doi reprezentanți români în discuțiile de la Viena, care au precedat dictatul: Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena*, București, 1991 și Valer Pop, *Bătălie pentru Ardeal*, București, 1991.
76 Pentru presiunile germane în vederea satisfacerii cererilor bulgare vezi: M. Manoilescu, *op. cit.*, p. 171 și urm.
77 *23 august 1944. Documente*, ed. Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat, vol. I, București, 1984, p. 94.

Capitolul II

„BARBAROSSA" ȘI ROMÂNIA

„În orice alianță există un cal și un călăreț"

Otto von Bismarck

„Nu vreau să fiu luat drept un imbecil de către ruși", ar fi exclamat Hitler, când a luat cunoștință de intenția lui Stalin de a cere pe lângă Basarabia și întreaga Bucovină [1]. Era pentru prima dată când Führerul întâlnea un partener, care nu numai că nu se pleca voinței sale, dar încerca să-și impună propria voință. Conduita lui Stalin a produs o modificare fundamentală în politica lui Hitler în Est.

La 4 iunie 1940 într-o convorbire cu marele amiral Raeder, Hitler spusese că „politica oficială a Rusiei față de Germania este încă absolut corectă" [2]. Această evaluare s-a modificat complet după întrevederea Molotov-Schulenburg din 23 iunie, în cursul căreia șeful diplomației sovietice l-a informat despre revendicările ce urmau a fi prezentate României. Pe primul plan al politicii externe germane a trecut atunci Uniunea Sovietică [3]. Situația din Est scăpa de sub controlul exclusiv al Berlinului, în sensul că desfășurările din această zonă nu mai erau direcționate numai de Reich. Partenerul din Kremlin al lui Hitler își desfășura propriul joc politic și militar. „Corectitudinea" politicii sovietice față de Germania începea să se destrame. Bucovina nu reprezenta pentru Berlin o miză de interes politico-strategic, încât să reclame o ripostă în forță a Germaniei, dar depășirea limitelor teritoriale ale acordului din 23 august 1939 de către Stalin era de rău augur: Uniunea Sovietică își schimbase percepția în privința Germaniei, de vreme ce își îngăduia să facă altceva decât convenise cu Führerul.

La 25 iunie, într-un efort de a da o „eficiență în Est", o eficiență militară, desigur, a fost constituită o forță alcătuită din 15 divizii de infanterie, 6 divizii de blindate și 3 divizii motorizate, destinate să facă față unor situații de criză [4].

Schimbarea survenită în poziția sovietică — Stalin a înțeles că a mers prea departe și și-a „restrâns" revendicarea la partea de nord a Bucovinei — și rapidul deznodământ din criza româno-sovietică prin acceptarea ultimatumului sovietic au atenuat pentru moment caracterul acut al iritării Berlinului față de încălcarea de către Moscova a acordului din august 1939. Hitler, atât de dispreţuitor faţă de propriile angajamente, era arhisensibil când încălcarea unei înțelegeri se făcea în detrimentul său. „Spre sfârșitul lui iunie, Estul a început să atragă atenția lui Hitler, fie prin intervenția armată a Rusiei în România, fie din teama de intenții ascunse mai vaste sovietice în Balcani. Pentru prima dată, după încheierea pactului de la Moscova, Hitler era adus în situația de a lua precauții militare" [5].

Împuternicitul german pentru problemele economice ale Europei de sud-est, Herman Neubacher, a rezumat perfect situația : „Atât timp cât Rusia se ține de condițiile acestui acord (din 23 august 1939 — *n.n.*) — nu vom face nimic. Totuși, dacă Rusia pune în primejdie interesele noastre economice acolo (în România — *n.n.*) ne vom mișca repede. Rușii sunt foarte aproape de câmpurile noastre de petrol (de remarcat posesivul „noastre" deși e vorba de zona petroliferă românească ! — *n.n.*), doar la 30—40 de minute. S-ar putea să fie necesar să stabilim un cuib pentru vulturii noștri aici [...]. Rusia a făcut o mare greșeală. Hitler a fost jignit și el nu uită niciodată" [6].

Tensiunea care începea să apară în relațiile germano-sovietice era înscrisă în filigranul acordului de la Moscova din 23 august 1939, iar rădăcinile ei istorice coborau până în secolul al XVIII-lea. Așa cum s-a remarcat, punându-se de acord cu Stalin asupra împărțirii Poloniei, Hitler se plasa în descendența politică a lui Frederic al II-lea, care procedase la fel cu Ecaterina a II-a în 1772 *. Întocmai ca monarhul prusac, Hitler deschidea și el Rusiei Europa central-răsăriteană, lăsând-o să anexeze teritoriile stabilite prin acordurile de la Moscova din august-septembrie 1939. În același timp, după anexarea Austriei (1938), cel de-al III-lea Reich preluase și moștenirea istorică a Imperiului habsburgic cu interesele sale în Europa de Sud. În această parte a continentului, politica de expansiune a Curții de la Viena se ciocnise de politica

* În anii 1772, 1793 și 1795, Polonia a fost împărțită între Prusia, Austria și Rusia (la a doua împărțire, Austria nu a participat).

similară a Curții de la Petersburg. Aceleași conflicte de interese, evident, în forme modelate de noile împrejurări, apăreau între Reichul lui Hitler și Rusia lui Stalin [7].

Din mai-iunie Hitler a înțeles că va trebui să dea, mai devreme decât ar fi dorit-o, o rezolvare „problemei ruse". În decizia care o avea de luat în Est, confruntarea cu Anglia avea o imensă pondere. În admirabila sa carte, *Préliminaires de la guerre à l'Est*, Grigore Gafencu a făcut o paralelă între Napoleon și Hitler. Amândoi victorioși pe continent, amândoi în imposibilitatea de a debarca în Anglia (Napoleon, după abandonarea lagărului de la Boulogne-sur-Mer și înfrângerea de la Trafalgar, Hitler, după eșecul suferit în bătălia aeriană contra Angliei din toamna anului 1940) ; amândoi angajați după o perioadă de conflicte într-o colaborare cu Rusia ; amândoi, aduși în situația de a ataca Rusia pentru a lua Angliei singura spadă continentală ce o putea mânui împotriva Franței napoleoniene, recte, Reichului hitlerist. Această viziune ar putea fi rezumată în formula : Eșecul „Leului de mare" (numele de cod al operației de debarcare în Anglia) a generat Planul „Barbarossa" (numele de cod al planului de campanie împotriva U.R.S.S.).

În lumina evenimentelor prezentate mai sus, această interpretare a deciziei lui Hitler de a ataca U.R.S.S. se cere rectificată. Independent de conflictul său cu Marea Britanie, Hitler trebuia să ajungă la o confruntare militară cu U.R.S.S. ; antagonismul dintre național-socialism (fascism) și comunism era corolarul ideologic al unui antagonism mult mai profund, acesta ținând de *Realpolitik* : confruntarea celor două mari puteri cu o politică imperială expansionistă pe continent și mai ales într-o anumită zonă — Europa de sud-est. Hotărârea de a ataca U.R.S.S. nu a fost determinată de pierderea „Bătăliei Angliei" (fără acoperire aeriană debarcarea nu putea avea loc) ; funcția de spadă continentală a Angliei pe care ar fi putut să o capete Uniunea Sovietică i-a fost pregnant revelată lui Hitler de comunicarea lui Molotov din 23 iunie.

După această dată, ideea unei campanii împotriva Uniunii Sovietice, poate chiar în toamna anului 1940, începe să prindă contur. Stalin a contribuit — desigur, fără voia sa — la accelerarea acestui proces. La 23 iulie 1940, Molotov i-a remis lui von der Schulenburg un memorandum despre discuția dintre dictatorul sovietic și ambasadorul britanic la Moscova, Sir Stafford Cripps. Acesta îl avertiza pe Stalin că obiec-

tivul Germaniei îl constituia hegemonia în Europa, că Uniunea Sovietică şi Marea Britanie erau, în egală măsură, ameninţate de Reich şi că, prin urmare, Moscova şi Londra trebuiau să ducă o „politică comună de autoapărare" faţă de Germania şi să restabilească echilibrul de forţe. Guvernul britanic îşi exprima dorinţa de a face comerţ cu Uniunea Sovietică (mărfurile engleze nu trebuiau însă revândute Germaniei). O însemnătate deosebită — în perspectiva desfăşurărilor ulterioare — o avea cel de al treilea punct al declaraţiilor lui Stafford Cripps : „Guvernul britanic este de părere că unirea ţărilor balcanice şi conducerea lor în scopul menţinerii statu-quo-ului constituie un scop echitabil al Uniunii Sovietice. În condiţiile actuale această misiune importantă poate fi realizată numai de U.R.S.S.". *Pentru prima dată îşi face apariţia — într-o formă embrionară — în politica britanică ideea că în zona balcanică U.R.S.S. poate îndeplini funcţia „conducătoare"*. Pentru a-i face clară lui Stalin oferta, ultimul punct îl constituia afirmaţia că situaţia din Strâmtori nu era satisfăcătoare pentru Uniunea Sovietică şi că interesele U.R.S.S. trebuiau „ocrotite".

Replica lui Stalin — astfel cum a fost comunicată Berlinului — cuprindea afirmarea răspicată a convingerii că Germania nu este o ameninţare pentru Europa şi că relaţiile sovieto-germane nu sunt rezultatul unei conjuncturi, ci al intereselor fundamentale ale celor două ţări. Subliniind că în trecut, raportul de forţe fusese defavorabil, atât Germaniei, cât şi Uniunii Sovietice, Stalin spusese că ţara sa va acţiona pentru a împiedica restabilirea unei astfel de situaţii. Dictatorul sovietic a respins şi condiţia pusă de Anglia în privinţa relaţiilor comerciale sovieto-britanice, condiţie considerată drept o imixtiune în relaţiile dintre U.R.S.S. şi Reich (o parte din metalele neferoase importate de U.R.S.S. erau exportate în Germania, care, la rândul ei, producea tehnică de război pentru partea sovietică). În privinţa rolului Uniunii Sovietice în Balcani, răspunsul lui Stalin — în redactarea destinată germanilor — era un model de cinism şi abilitate : „Nici o putere nu are dreptul la rolul exclusiv în unirea ţărilor balcanice şi conducerea lor. Uniunea Sovietică nu pretinde un asemenea rol, deşi este cointeresată în situaţia din Balcani". Poate mai mult decât Londrei, acest răspuns era adresat Berlinului. În privinţa Strâmtorilor, Stalin condamna „dictatul turcesc" în Marea Neagră [8].

Comunicarea acestui memorandum Berlinului avea un întreit scop : 1. să dovedească fidelitatea Moscovei faţă de înţelegerile sale cu Reichul ; 2. să arate că Marea Britanie era dispusă să acorde U.R.S.S. însemnate avantaje în Balcani şi Strâmtori, pentru a o avea de partea ei ; 3. să reamintească Germaniei — pe această cale indirectă — că interesele U.R.S.S. în Europa de sud-est nu puteau fi ignorate.

În forme mai puţin deschise, Stalin încerca o reluare a politicii din vara anului 1939, care îi adusese avantaje atât de mari.

Reacţia lui Hitler a fost rapidă : la 21 iulie 1940 i-a ordonat comandantului armatei terestre, feldmareşalul W. von Brauchitsch, să elaboreze un plan în vederea soluţionării problemei ruseşti. „Era pentru prima dată în istoria relaţiilor dintre Germania şi Uniunea Sovietică când a fost luată serios în consideraţie de către Hitler şi Brauchitsch perspectiva unui atac împotriva Uniunii Sovietice şi dat, oral, ordinul comandantului suprem al armatei (terestre — *n.n.*) de a elabora planurile corespunzătoare" [9].

Un interes deosebit pentru fixarea locului României în relaţiile sovieto-germane îl prezintă consfătuirea lui Hitler cu conducătorii militari, ţinută la 31 iulie 1940, la Berghof. Führerul şi-a expus pe larg aici considerentele asupra războiului : „Nu vom ataca Anglia, ci spulberăm acele iluzii care dau Angliei voinţa de rezistenţă. Atunci se poate spera în schimbarea poziţiei sale. Luat în sine, războiul este câştigat [...]. Războiul submarin şi aerian poate hotărî sfârşitul războiului, dar aceasta se prelungeşte un an, doi. [...] Speranţa Angliei — Rusia şi America. [...] Rusia este nemulţumită de evoluţia rapidă a evenimentelor din Europa occidentală. Este suficient ca Rusia să spună Angliei că ea nu vrea să vadă Germania atât de (puternică), pentru ca englezii să se agaţe de această declaraţie, ca înecatul de pai, şi au început să spere că peste şase — opt luni lucrurile se vor schimba cu totul. Dacă Rusia va fi zdrobită, Anglia pierde ultima speranţă. Atunci Germania va stăpâni în Europa şi în Balcani. Concluzia : În concordanţă cu acest raţionament Rusia trebuie lichidată. Termen — primăvara anului 1941" [10]. În legătură cu situaţia din Balcani, Hitler a evocat reglementarea raporturilor româno-ungare. „După aceasta se intenţionează să se dea o garanţie României" [11]. Formularea foarte succintă din jurnalul generalului Halder nu explicitează în nici un fel funcţia acestei garanţii. Cine ar fi putut ameninţa România

după ce revendicările teritoriale ale Ungariei ar fi fost satisfăcute ? Doar marele vecin din nord și est constituia pentru România un subiect de permanentă preocupare și nu numai pentru ea. În jurnalul lui Halder la 9 iulie se consemnează : „Sud-est : situația încordată în România. Poziția Rusiei neclară ; nu sunt excluse pretenții ulterioare la gurile Dunării" [12]. Uniunea Sovietică părea să considere „fluidă" frontiera cu România : nu numai că ea „adăugase" Bucovina de Nord, față de clauza din protocolul adițional secret, nu numai că ea „adăugase" — peste propriile revendicări — ținutul Herței, dar aceeași dorință de a împinge frontiera în detrimentul României începea să se manifeste și în fixarea liniei de demarcație la gurile Dunării ; în toamna aceluiași an, aceste încercări se vor înmulți, fiind însoțite de acte de violență.

Oricât de eliptice ar fi însemnările din jurnalul generalului Halder ele relevă legătura dintre garanția ce urma a fi acordată României și pregătirea campaniei împotriva U.R.S.S. Garanția a fost utilizată, desigur, pentru a constrânge România să se supună dictatului de la Viena, dar ea nu a avut funcția unui „premiu de consolare", pentru că la București se dăduse curs „sfaturilor" Reichului de a ceda teritoriile revendicate de U.R.S.S., Ungaria și Bulgaria. Garanția germano-italiană avea rostul de a apăra România împotriva unui nou avans sovietic, de a proteja astfel teritoriul românesc — cu prețiosul său perimetru petrolifer — ca o componentă esențială a bazei de atac împotriva U.R.S.S., a spatelui viitorului front.

Protecția zăcămintelor de petrol din România și evitarea unei situații care ar fi întrerupt furniturile de petrol ale României către Reich sau care ar fi favorizat o intervenție sovietică împotriva României au determinat poziția Germaniei în criza apărută în relațiile româno-ungare, ca urmare a revendicărilor teritoriale ale Budapestei.

În contactele avute cu Ciano la 6—7 ianuarie 1940, omologul său ungar vorbise de un program maximal și unul minimal în problema Transilvaniei : primul avea în vedere un teritoriu de 78.000 km² cu 4,2 milioane de locuitori, (dintre care 50% români, 37% maghiari și 10% germani) ; cel de al doilea un teritoriu de 50.000 km² cu 2,7 milioane locuitori (români și maghiari în procente egale) [13]. După cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord (28 iunie) apăruse una din cele trei situații evocate de ministrul ungar, situație în care

Budapesta intenționa să-și prezinte revendicările teritoriale Bucureștiului (masacrarea minorității ungare, revoluția comunistă, cedarea fără luptă a teritoriilor revendicate de U.R.S.S. și Bulgaria).

Încă din toamna anului 1939, la Budapesta se formase un curent — al cărei exponent energic și perseverent era generalul Henrik Werth — în favoarea unei intervenții militare împotriva României [14]. Pentru a împiedica un conflict militar româno-ungar, grav prejudiciabil pentru interesele germane în România, Berlinul a intervenit în scopul calmării intențiilor belicoase ale Budapestei. Reichul sprijinea, în principiu, revendicările Ungariei și Bulgariei față de România (în scrisoarea sa din 15 iulie către Carol al II-lea, Hitler formulase drept una din condițiile apropierii româno-germane, solicitate de suveran, satisfacerea acestei revendicări) [15]. Ele nu trebuiau însă să depășească limitele dincolo de care ar fi putut genera un conflict militar, pe care Germania nu-l dorea și era hotărâtă să-l împiedice. Hitler însuși în discuțiile cu primul-ministru Teleki și cu ministrul de externe Csáky (10 iulie 1940) i-a avertizat că „o acțiune militară împotriva României începe ușor, dar că sfârșitul și consecințele ei posibile pot fi numai greu prevăzute" [16].

Perspectiva confruntării între cele două țări, după eșecul negocierilor româno-ungare de la Turnu Severin (16—24 august), a atras intervenția imediată a Germaniei, secondată de Italia, care au impus dictatul de la Viena, prin care era cedat Ungariei un teritoriu de 43.492 km² cu o populație de 2,6 milioane locuitori, majoritatea români [17].

În timpul convorbirilor din 29 august 1940, Ribbentrop și Ciano i-au spus ministrului de externe al României, Mihai Manoilescu, că, refuzând „arbitrajul", România se expune unei duble invazii ; „nu poate fi vorba de un război al României cu Ungaria, ci cu ungurii și cu rușii, urmat de nimicirea României", a prevestit sumbru Ribbentrop [18].

Recurgea Ribbentrop la un bluff sau primejdia era reală ? Faptele păreau să dea dreptate ministrului german. La 24 august, Grigore Gafencu, devenit ministrul României la Moscova, a fost însărcinat de guvernul român să ceară explicații în legătură cu concentrări de trupe sovietice la frontiera româno-sovietică, semnalate de germani. Comisarul-adjunct Dekanozov a negat categoric, interesându-se cine furnizase informația. La 29 august, G. Gafencu a cerut o audiență lui Dekanozov pentru a-i atrage atenția asupra unor

incidente de frontieră, încheiate cu victime în rândul soldaților români. Comisarul-adjunct, sub motivul unei activități încărcate, i-a cerut însă să-l viziteze pe secretarul general al Comisariatului, Sobolev, a doua zi. În cursul serii, același Dekanozov l-a convocat pe Gafencu la Comisariat, la miezul nopții, neacceptând nici o amânare. Spre mirarea lui Gafencu, Dekanozov i-a vorbit despre un incident banal, care nu justifica urgența și ora convocării. „Dl. Dekanozov — scrie Gafencu — părea nervos. Luase una din vocile cele mai grave, remițându-mi o notă verbală, care cuprindea un avertisment în termeni amenințători : «...Până în prezent, se spunea în notă, nu au fost victime, dar dacă vor fi victime, problema putea lua o întorsătură serioasă»". Ministrul român a replicat prompt că victimele existau, și ele erau de partea română ; el a prezentat nota care urma să i-o remită lui Sobolev în cursul dimineții ; Dekanozov a fost deconcertat : „El pierdu din gravitate, și conversația s-a încheiat în termeni mai măsurați și perfect curtenitori. Scena «avertismentului serios», pregătită cu grijă dinainte, ratase efectul". A doua zi, 30 august, nota sovietică a fost publicată de Agenția TASS, care a trecut însă sub tăcere răspunsul ministrului român [19].

Două au fost explicațiile oferite imediat conduitei sovietice : sprijin oferit Reichului în impunerea dictatului de la Viena, prin crearea unei tensiuni în relațiile sovieto-române, care să dea credibilitate amenințărilor lui Ribbentrop despre o iminentă invazie sovieto-ungară ; a doua explicație, aflată la antipodul celei dintâi, era că, exclusă de la Viena, Uniunea Sovietică dorea să atragă atenția „arbitrilor" că existența ei nu putea fi ignorată când erau reglementate probleme ale Europei de sud-est [20].

Fără documentele sovietice, răspunsul nu poate fi decât ipotetic. Uniunea Sovietică încurajase statornic Budapesta și Sofia în revendicările lor față de România [21] : cu cât România era mai amenințată și mai slabă, cu atât mai ușor puteau fi realizate planurile sovietice la Dunărea de Jos. Ciudatul comunicat difuzat de Agenția TASS la 30 august nu era însă destinat nici Budapestei, nici Sofiei (la Craiova începuseră de la 19 august tratativele româno-bulgare, încheiate la 7 septembrie prin tratatul de la Craiova, care prevedea anexarea de către Bulgaria a sudului Dobrogei — Cadrilaterul), ci Berlinului. Întocmai ca și memorandumul privind întrevederea Stalin — Cripps, înmânat de Molotov lui Schulenburg, tot astfel comunicatul TASS apărea sub o dublă înfățișare ; apa-

rent, el era un serviciu „amical" făcut Germaniei, în schimbul presiunilor exercitate asupra României pentru a se pleca în fața ultimatumului sovietic, dar, în realitate, comunicatul era un avertisment voalat dat Reichului : Uniunea Sovietică nu putea fi ignorată, când se discutau probleme ale sud-estului european.

Iritarea Moscovei nu putea decât să crească o dată cu acordarea garanției germano-italiene României. Nu trebuia multă perspicacitate pentru a înțelege că ea viza amenințarea sovietică la adresa României. Kremlinul a înțeles imediat sensul garanției.

De la 31 august, când ambasadorul german von der Schulenburg l-a informat pe Molotov despre „arbitrajul" de la Viena și despre garanția dată României, și până la 12—13 noiembrie, când Molotov a purtat discuții la Berlin cu Hitler și Ribbentrop, între Moscova și Berlin a avut loc un schimb de reproșuri sovietice și justificări germane, sovieticii plângându-se că fuseseră puși în fața faptului împlinit, încălcându-se astfel art. 4 al pactului de neagresiune germano-sovietic, care prevedea consultări în problemele de interes comun, germanii replicând că evenimentele se desfășuraseră rapid, ceea ce făcuse imposibil consultările, și că, oricum, U.R.S.S., potrivit protocolului adițional secret, nu era interesată dincolo de Basarabia. Nota germană din 31 august era „o invitație făcută Uniunii de a pune capăt politicii duse până atunci în Balcani, ca și o notificare a faptului că Germania considera România, Ungaria și chiar și Bulgaria ca aparținând propriei zone de influență" [22]. Ceea ce rămăsese imprecis în art. 3 din protocolul adițional secret era acum explicat clar, chiar dacă într-o manieră indirectă. Însoțită de o revizuire a politicii germane față de Finlanda, — în sensul unei apropieri [23] —, atitudinea Reichului apărea la Moscova ca o punere sub semnul întrebării a înțelegerilor din august-septembrie 1939. Vizita lui Molotov la Berlin trebuia să risipească toate aceste „malentendu"-uri.

Discuțiile care au avut loc la Berlin, în zilele de 12—13 noiembrie 1940 între Hitler, Ribbentrop și Molotov au relevat intențiile sovietice. Mai degrabă decât căutarea unor noi modalități de continuare a cooperării între cele două țări, Hitler urmărea să ascundă, prin aceste discuții, intenția sa reală de a ataca și zdrobi U.R.S.S. [24].

Cererile formulate de Molotov în cursul discuțiilor de la Berlin, ca și în audiența acordată lui von der Schulenburg la

26 noiembrie aveau să-l alarmeze pe Führer : Finlanda, garanția acordată Bulgariei și un tratat de asistență mutuală cu această țară, în temeiul căruia Uniunea Sovietică putea să stabilească o bază terestră și navală în apropiere de Bosfor și Dardanele ; recunoașterea zonei aflate la sud de Baku și Batum spre Golful Persic ca «sferă de aspirații» a U.R.S.S. ; renunțarea de către Japonia la concesiunile sale asupra cărbunelui și petrolului din Sahalinul de Nord [25]. Acesta era prețul cerut de Uniunea Sovietică pentru a adera la Pactul Tripartit, adică pentru a se alătura Germaniei, Italiei și Japoniei. Încercarea lui Hitler de a îndrepta expansiunea sovietică spre India pentru a o îndepărta de sud-estul Europei nu reușise. Înainte de a se angaja în preluarea unei ipotetice „moșteniri" britanice, Stalin se arăta preocupat de Europa. Siliți de o alarmă aeriană să se refugieze în adăpostul Ministerului de Externe german, unde convorbirile au continuat, Molotov nu a făcut nici un secret în privința ambițiilor sovietice ; el a spus că țara sa era interesată de Bulgaria, România, Ungaria ; dorea să știe intențiile Berlinului în privința Iugoslaviei, Greciei și Poloniei, a neutralității Suediei ; trebuia examinată problema navigației prin Marele și Micul Belt, Sund, Skagerrak și Kattegatt. Ribbentrop a mărturisit că invitatul său l-a „überfragt" (i-a pus întrebări prea multe la care nu putea răspunde) [26].

Discuția din adăpostul Ministerului de Externe a dezvăluit apetiturile nebănuite ale Kremlinului și a întărit convingerea lui Hitler că Uniunea Sovietică devenise nu numai un partener incomod, ci și un rival primejdios, a cărui eliminare era o necesitate. În perspectiva confruntării, România și Finlanda căpătau o însemnătate deosebită cu segmentele extreme ale marelui dispozitiv militar care urma să fie constituit de la Oceanul Înghețat de Nord la Marea Neagră.

*

În România, eforturile regelui Carol II de a opera o schimbare radicală a politicii sale externe, prin orientarea spre Reich, nu dăduseră rezultatele scontate. În scrisoarea adresată regelui la 29 iulie 1940, Hitler ținea să-i reamintească trecutul : „România a fost timp de câteva decenii aliatul neclintit și activ al adversarilor Reichului german" [27]. Regele Carol II era prea „compromis" la Berlin pentru ca noua sa

ipostază de amic al Reichului să se bucure de credibilitate. Dacă României îi fusese acordată o garanție, ea era expresia neliniștii germane față de avansul rus spre Balcani, și nu un gest de prietenie față de regimul carlist. Reticența Reichului în a se angaja într-o cooperare cu acest regim era relevată și de faptul că nu se dăduse curs solicitării suveranului de a se trimite în România o misiune militară germană.

Rezervele și suspiciunile Berlinului față de România au dispărut o dată cu abdicarea lui Carol II [28] și preluarea puterii de către generalul Ion Antonescu, care și-a asociat Garda de Fier, proclamând, la 14 septembrie 1940, România „stat național- legionar" [29].

„Duumviratul" de la București, generalul Ion Antonescu și Horia Sima, comandantul Mișcării legionare, inspira totală încredere Berlinului. Între cei doi lideri ai României „național-legionare" exista însă o mare deosebire. Generalul era un fost combatant din anii primului război mondial, — în cursul căruia se distinsese prin excepționale calități profesionale —, atașat politic și sentimental de Franța (de îndată ce a fost numit ministru al Apărării Naționale în guvernul Goga-Cuza l-a invitat pe atașatul militar al Franței, colonelul Delmas, pentru a-i reafirma sentimentele de prietenie și stimă pentru Franța) [30] și de Marea Britanie, pentru care avea o mare admirație. Generalul Ion Antonescu considera însă că Germania era singura putere în măsură să stăvilească, dacă s-ar fi declanșat, avansul sovietic [31]. Această opinie nu putea decât să se consolideze după începerea războiului și victoriile Wehrmacht-ului. Ion Antonescu nu era un fascist prin ideologie și, până în 1940, un progerman, prin orientarea politică. Adversar înverșunat al corupției, imoralității și incompetenței, el nu putea decât să deteste pe Carol II și camarila sa. În vara anului 1940 conflictul dintre rege și general a devenit acut și arestarea generalului la 9 iulie 1940 a generat temeri pentru soarta sa. Alertați de amicii săi, ministrul Germaniei Fabricius și împuternicitul pentru probleme economice Neubacher au intervenit în favoarea lui. „În realitate, pentru conducerea supremă germană el nu era încă în acel timp un factor politic central" [32]. La 4 septembrie, Fabricius a intervenit din nou, de astă dată pentru a-l convinge pe Antonescu să nu abandoneze încercările de constituire a unui nou guvern. Considerentele care îl călăuzeau pe Fabricius erau de ordin pragmatic : generalul apărea singurul în măsură să im-

piedice instalarea haosului și să evite grave incidente la retragerea trupelor române din partea cedată a Transilvaniei [33].

Dacă generalul Ion Antonescu era un militar, cu vechi state de serviciu, ajuns în politică pentru a salva țara din catastrofă, Horia Sima era, practic, un necunoscut în viața politică a țării, aparținând garniturii a doua a Gărzii de Fier. Execuțiile ordonate de regele Carol al II-lea, cărora le-au căzut victimă importanți lideri legionari, și moartea lui I. Moța și V. Marin au deschis drumul lui Horia Sima spre conducerea mișcării legionare. Fost student al lui Nae Ionescu, el nu avea nici charismă personală, nici experiență politică (a ocupat câteva zile în iulie 1940 postul de ministru al Cultelor), dar ajunsese conducătorul singurului partid pe care național-socialiștii germani îl acceptau drept omologul lor în România [34].

Formula politică de la București — guvernarea comună a generalului Ion Antonescu și a lui Horia Sima — corespundea întru totul dorințelor Berlinului, întrucât ea asocia competența profesională a generalului Ion Antonescu cu angajarea ideologică a lui Horia Sima, într-o structură politică totalitară, întemeiată pe puterea unui singur partid — mișcarea legionară.

Pe planul politicii externe, România se integra orbitei Axei. „Noi ne-am așezat pe Axa Roma-Berlin — declara Ion Antonescu în ședința din 18 septembrie 1940 a Consiliului de Miniștri. Mergem sută în sută și cu cea mai mare cinste în această direcție. Am pornit așa, nu ne mai uităm la dreapta sau la stânga [...]. Deci, punctul nostru de reazăm în afară este Axa, iar înăuntru, regimul național-legionar" [35].

Dacă Reichul putea fi satisfăcut de regimul din România, funcționarea lui avea să se dovedească în curând anevoioasă. „Nu se poate doi șefi de orchestră să conducă, în același timp, aceeași orchestră — scria generalul Antonescu lui Horia Sima. În primul rând, trebuie separată guvernarea, de partid. Trebuie ca atât guvernul, cât și partidul să aibă încredere totală și să asculte în toate de același om" [36]. Și Antonescu, și Horia Sima se considerau a fi „același om"; de aici conflictul dintre ei.

În timp ce la București conflictul între general și Garda de Fier era încă larvar, conducătorul statului a făcut vizite la Roma (14—16 noiembrie) și Berlin (21—24 noiembrie), în cursul celei din urmă fiind semnată aderarea României la

Pactul Tripartit * (23 noiembrie). „Pentru ca România să poată găsi drumul spre noi, a trebuit să ocupăm Parisul", i-a spus Ribbentrop lui Antonescu, la începutul primei runde de convorbiri. Limbajul folosit de ministrul de externe al Reichului a continuat să fie atât de dur, încât Antonescu a exclamat mâhnit: „Voiți să ne faceți să golim cupa umilinței până la fund" [37]. Nimic din tonalitatea acestor prime discuții nu arată că Reichul îl considera pe Antonescu «omul său», așa cum, spre exemplu, era în Spania, generalul Franco".

Nimic mai greșit decât a vedea în generalul Ion Antonescu o marionetă germană, instalată la cârma guvernului într-o țară ocupată de Wehrmacht. Ion Antonescu a venit la putere prin decret regal, adică *pe cale legală*. Dacă el a vorbit în declarația făcută regelui Mihai, în prima audiență ce i-a fost acordată, de „două lovituri de stat date în zilele de 5 și 6 septembrie" [38], formularea nu este riguros corectă și ține mai degrabă de o retorică propagandistică. Regele Carol nu a fost înlăturat printr-o lovitură de stat; abdicarea sa a fost rezultatul refuzului partidelor de a participa la guvernul pe care Ion Antonescu primise de la rege misiunea de a-l forma; încercarea lui Carol II de a-l înlătura pe Ion Antonescu, căruia el îi acordase depline puteri, a eșuat după ce comandantul diviziei de gardă, generalul Coroamă, i-a spus răspicat regelui că armata care nu trăsese în invadatorii străini, nu va trage în români [39]. S-a văzut, mai sus, cât a intervenit Legația germană din București în desfășurarea crizei (atât lui Valer Pop, cât și lui Mihai Manoilescu, care îl întrebaseră dacă Germania cere abdicarea regelui, Fabricius a răspuns că țara sa nu dorește să se amestece în afacerile interne ale României) [40].

Intrarea trupelor germane în România a fost *ulterioară* venirii la putere a generalului Ion Antonescu. Trimiterea unei misiuni militare germane fusese cerută de regele Carol II, iar generalul a reînnoit această cerere, satisfăcută acum când la București era un regim agreat de Reich, prin acordul dat de Hitler la 19 septembrie 1940.

Obiectivele secrete ale misiunii terestre și aeriene, venite oficial să participe la instruirea armatei române, au fost sta-

* Pactul tripartit, semnat la 27 septembrie 1940, la Berlin, de Germania, Italia și Japonia, recunoștea Germaniei și Italiei rolul de conducător în stabilirea „noii ordini" în Europa și același rol Japoniei în „marele spațiu răsăritean asiatic".

bilite într-un document confidențial din 20 septembrie : protecția perimetrului petrolifer împotriva acțiunilor ostile ale unei terțe puteri ; pregătirea armatei române, potrivit unui plan riguros, corespunzător intereselor germane, în vederea executării anumitor misiuni ; pregătirea, în cazul unui război cu U.R.S.S., a utilizării trupelor germane și române. Documentul sublinia că aceste obiective nu trbuiau cunoscute, nici de români și nici de trupele germane [43].

Reînnoirea de către generalul Ion Antonescu a cererii exprimate de regele Carol II privind venirea în România a unei misiuni militare germane se explică prin considerente de ordin politic, strategic și militar.

Solicitarea prezenței militare germane pe teritoriul României se integra obiectivului fundamental al politicii generalului Ion Antonescu : *refacerea României Mari*. A fost paradoxul și eroarea — explicabilă însă — a politicii generalului : paradox, pentru că, în concepția antonesciană, Germania, care prezidase la amputările teritoriale ale României, era considerată drept factorul decisiv al restaurării frontierelor din decembrie 1918 ; eroare, pentru că, așa cum avea să o dovedească evoluția evenimentelor, Hitler nu s-a arătat dispus să revină asupra dictatului de la Viena (chiar atunci când, după ocuparea Ungariei, la 19 martie 1944, i-a declarat lui Antonescu, la 23 martie 1944, că Germania nu se mai consideră semnatară a „arbitrajului" de la Viena el l-a rugat pe mareșal să nu menționeze nimănui această declarație [12], lipsită astfel de orice valoare practică) ; eroare explicabilă, dacă se are în vedere faptul că până în vara anului 1943, mai exact înainte de declanșarea Operației „Citadela", — ofensiva de la Kursk, începută la 5 iulie 1943 —, mareșalul a sperat că Germania mai poate câștiga războiul.

Sub aspect strategic, misiunea militară germană era destinată — în viziunea lui Antonescu — să dea credibilitate garanției germano-italiene într-o perioadă când în Delta Dunării sovieticii încercau să ia sub control exclusiv brațul Chilia și să-și asigure o poziție dominantă în Comisia Dunării [43]. „Punctul nevralgic rămâne cel rusesc. Rusia încearcă două mari manevre — avertiza Ion Antonescu în ședința Consiliului de Miniștri din 27 septembrie 1940. Prima este aceea de a pătrunde în Comisia internațională (a Dunării — *n.n.*), adică în regimul internațional al Dunării până la Bratislava [...]. O a doua latură a chestiunii, care se leagă cu cea dintâi, este că vor să ne scoată cu desăvârșire, să ne ia posibilitatea de

a mai naviga pe canalul Chilia" [44]. Aflată încă în starea de șoc provocată de pierderile teritoriale, România nu mai dispunea de capacitatea de a se apăra în fața unor noi acte de forță ale marelui vecin din Est.

Generalul Ion Antonescu, ani de zile critic sever al carențelor existente în instruirea și dotarea armatei române, credea că misiunea militară germană — să nu se uite că la acea dată Wehrmachtul se dovedise cea mai bună armată din lume ! — va asigura forțelor noastre militare o pregătire și, eventual, o tehnică de luptă la nivelul celor mai înalte exigențe.

Generalul Ion Antonescu nu a solicitat misiunea militară germană, care a făcut începutul intrării trupelor germane în România, pentru a-și consolida regimul, care nu era confruntat cu nici o contestație serioasă, ci pentru că percepția intereselor politice și de securitate națională l-a făcut să creadă că ele, aceste interese, puteau fi slujite printr-o prezență a unităților Wehrmachtului pe solul românesc.

Discuțiile purtate de conducătorul statului român la Roma și Berlin pun în lumină obiectivele politicii sale externe. În fața lui Mussolini, Antonescu a stăruit asupra inechității „arbitrajului" de la Viena și a atras atenția asupra primejdiei reprezentate de expansiunea sovietică în Balcani. Interesat, în primul rând, de petrolul și cerealele românești, ducele nu s-a arătat receptiv la doleanțele și aprehensiunile oaspeților români, deși le-a spus : „știu că Stalin vă mănâncă în fiecare zi câte o insulă" (în Deltă — *n.n.*) [45].

Deciziile nu se luau însă la Roma, ci la Berlin, astfel că generalul a desfășurat o pledoarie pasionată pentru țara sa, victimă a unor nedrepte rapturi teritoriale. „România a pierdut roadele unei dezvoltări de 2000 de ani, — i-a spus el lui Hitler —, dar ea va lupta încă 2000 de ani pentru a ajunge la locul ce, după părerea ei, i se cuvine" [46]. Führerul s-a mărginit să spună că „istoria nu s-a oprit la anul 1940" și „ultima pagină din istoria Transilvaniei nu a fost încă scrisă" [47].

Mai explicit — dar păstrându-se în sfera jumătăților de adevăr — a fost Hitler în privința relațiilor germano-sovietice „reglementate prin tratate, dar — a continuat Führerul —, indiferent de aceasta, el (Hitler — *n.n.*) putea să se sprijine *pentru toate eventualitățile (s.n.)* pe o armată și aviație de luptă puternice". Hitler a susținut că discuțiile lui cu Molotov se desfășuraseră într-o „atmosferă prietenească", dar a precizat că încercase să dea o „nouă orientare expansiunii

ruse", că „nu lăsase nici o îndoială lui Molotov asupra faptului că Germania lua în serios garanția acordată României" și că nu accepta un nou război cu Finlanda. „Molotov a încercat să stabilească — a mai spus Hitler — dacă garanția dată României era îndreptată împotriva Rusiei. Se înțelege că s-a răspuns doar că Reichul nu poate tolera ca România să fie păgubită în patrimoniul ei, indiferent de la cine ar pleca acest prejudiciu" [48]. Subtextul spuselor lui Hitler era limpede : exista — dacă U.R.S.S. nu urma sugestia Führerului de a alege o altă direcție de expansiune — o amenințare sovietică la adresa României și Finlandei. Avertismentul voalat al lui Hitler atașa și mai mult România de Reich !

Și totuși, la începutul convorbirilor româno-germane, când se părea că Führerul era nemulțumit de oaspeții români, Antonescu dăduse dispoziție ca Mihai Antonescu să ceară lui Grigore Gafencu, ministrul României la Moscova, să-i comunice lui Molotov că „aderiunea României la Pactul tripartit nu este în nici un fel îndreptată împotriva Uniunii Sovietice, suntem dornici de a întreține cu ea raporturi de bună vecinătate" [49]. Ion Antonescu respinsese, de asemenea, sugestia ministrului de externe (legionar) Mihail Sturdza de a însoți aderiunea României la Pactul tripartit de un protocol adițional, eventual secret, privind obligațiile mutuale în caz de război cu U.R.S.S. sau S.U.A. [50]

Aderiunea României la Pactul tripartit a fost precedată de cea a Ungariei (20 noiembrie) și urmată de cea a Slovaciei (24 noiembrie). La Kremlin, ceremoniile de semnare erau tot atâtea semne că Reichul era hotărât să nu accepte expansiunea sovietică dincolo de limitele fixate în august-septembrie 1939. Moscova reacționase prin sistemul obișnuit al dezmințirilor date de Agenția TASS unor știri apărute în presa străină, pentru a-și exprima nemulțumirea față de politica faptului împlinit practicat de partenerul de la Berlin, prin trimiterea trupelor sale în România și prin aderiunile la Pactul tripartit impuse statelor, devenite satelite [51].

Relațiile între Berlin și Moscova se deteriorau într-un ritm tot mai rapid. Începutul îl făcuse depășirea de către Stalin — prin revendicarea întregii Bucovine, apoi numai a părții de nord — a cadrului teritorial stabilit la 23 august 1939. Aceasta a fost prima fisură în acordul de la Moscova și nu așa cum a crezut Grigore Gafencu — care, la data scrierii excelentelor sale *Préliminaires...*, nu avea de unde să știe discu-

țiile germano-sovietice — garanția acordată României la 30 august 1940 [52].

Apetiturile expansioniste ale lui Stalin și eșecul suferit în bătălia aeriană a Angliei, l-au confirmat pe Hitler în decizia de a elimina U.R.S.S. ca factor de putere, pe calea armelor : la 18 decembrie 1940 el a semnat directiva nr. 21 („Planul Barbarossa") privind campania împotriva Rusiei Sovietice. Planul prevedea zdrobirea Armatei Roșii și atingerea liniei Volga-Arhangelsk, din spatele căreia aviația germană să fie în măsură să paralizeze regiunile industriale din Urali. Directiva arăta că la flancurile armatei germane vor participa activ la război România și Finlanda. „Misiunea României va fi să sprijine, cel puțin în faza inițială, atacul aripei de sud germane, cu forțe de elită, să imobilizeze pe adversar, acolo unde nu sunt angajate forțele germane, și să execute servicii auxiliare în regiunile din spatele frontului" [53].

În conflictul său cu Stalin, Hitler antrena și România. La 5 decembrie 1940, discutând planul campaniei împotriva U.R.S.S. (la acea dată numele de cod al planurilor era „Otto"), Hitler a declarat că „România va fi cu noi împotriva Rusiei" și că „finlandezii și românii vor acționa cu noi, deoarece viitorul lor este legat de victoria Germaniei" [54] ; Führerul prevedea o extindere teritorială a Finlandei și României, la sfârșitul campaniei din Est [55].

Intenția lui Hitler de a asocia România la războiul împotriva Rusiei Sovietice corespundea întru totul strategici politice a generalului Ion Antonescu

Convins de iminența conflictului între cele două mari puteri, el era hotărât să lupte alături de Reich pentru redobândirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, pentru ca, într-o a doua etapă, să obțină de la cei doi „arbitri" de la Viena anularea nefastei lor decizii. În prima ședință a Consiliului de Miniștri ținută după reintoarcerea sa de la Berlin, generalul Ion Antonescu declara : „În ceea ce privește frontiera de est, este o problemă care se va rezolva pe plan european, în care România va interveni, atunci când situația va fi favorabilă și când va putea să acționeze o dată cu cei interesați deopotrivă în chestiunea slavă și bolșevică. Prin urmare, și din acest punct de vedere, noi avem o garanție că vom putea, mai curând sau mai târziu, să realizăm din nou România Mare și spre est" [56].

NOTE

1 *Aspects*, p. 158.
2 Ph. W. Fabry, *Il Patto Hitler-Stalin*, Milano, 1965, p. 347. La 22 mai 1940, Hitler a spus feldmareşalului W. con Brauchitsch că, după părerea sa, „Rusia îşi va limita cererile la Basarabia". (Walter Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters. 1939—1945*, New York, 1964, p. 114).
3 *Ibidem*.
4 Ph. W. Fabry, *op. cit.*, p. 350.
5 *Ibidem*, p. 359.
6 M.G. Hitchens, *Germany, Russia and the Balkans*, Boulder, 1983, p. 256. Colonelul Alfred Gerstenberg, ataşatul aero german a spus: „Da, ruşii ne-au înşelat mai mult decât într-o privinţă, dar vom pune aceasta în ordine şi o vom face curând". (*Ibidem*; vezi şi Eddy Bauer, *The History of World War II*, New York, 1979, p. 113.)
7 G. Gafencu, *op. cit.*, p. 291.
8 *ADAP*, Seria D, Bd. X, p. 170—171.
9 Ph. W. Fabry, *op. cit.*, p. 381. Este surprinzător că generalul Walter Warlimont, şeful secţiei Operaţii la Înaltul Comandament al Wehrmachtului (O.K.W.), deşi citează în memoriile sale memorandumul sovietic despre întrevederea Stalin — Stafford Cripps şi însemnările din jurnalul generalului Franz Halder din 22, 30, 31 iulie despre intenţiile lui Hitler de a ataca Rusia, conchide că motivul fundamental al hotărârii de a ataca U.R.S.S. a fost „ura sa permanentă, adânc înrădăcinată şi de moarte faţă de bolşevism". (*op. cit.*, p. 114.)
10 Expunerea lui Hitler este rezumată în jurnalul generalului F. Halder (*Voennîi dnevnik*, vol. II, Moscova, 1969, p. 80.)
11 *Ibidem*, p. 81.
12 *Ibidem*, p. 41.
13 R. Mosca, *op. cit.*, vol. II, p. 135.
14 Vezi, pe larg, A.I. Puşkas, *Vengriia v godî vtoroi mirovoi voinî*, Moscova, 1966, p. 99 şi urm.
15 *ADAP*, Seria D, Bd. X, p. 181.
16 *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler* (în continuare: *SDH*), ed. A. Hillgruber, vol. I, Frankfurt am Main, 1967, p. 164.
17 De observat că întinderea teritoriului anexat de Ungaria era inferioară planului minimal, expus de Csáky lui Ciano (50.000 km²). Este ceea ce explică nemulţumirea cu care a fost primit dictatul de la Viena de o parte a membrilor guvernului ungar, între care şi Teleki Pál. (A. I. Puşkas, *op. cit.*, p. 113.)

18 Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare: Arh. M.A.E.), Fond Transilvania, anul 1940, vol. 42.
19 G. Gafencu, *op. cit.*, p. 69—70; B.M. Kolker, I.E. Levit, *op. cit.*, p. 130—131.
20 G. Gafencu, *op. cit.*, p. 70—71.
21 C.A. Macartney, *A History of Hungary 1929—1945 (October fifteenth)*, vol. I, New York, 1956, p. 404 şi urm. La 25 august 1940, Molotov i-a declarat ministrului Ungariei la Moscova, Kristóffy, că guvernul sovietic considera îndreptăţite cererile teritoriale ale Ungariei şi privise întotdeauna România Versailles-ului şi Trianon-ului „ca o soluţie nerealistă" (*Ibidem*, p. 418). Pentru sprijinul dat Bulgariei, vezi pe larg: Antonine Kuzmanova, *Oz Nei do Kraiova*, Sofia, 1989.
22 Ph. Fabry, *op. cit.*, p. 431.
23 *Ibidem*, p. 437 şi urm.; Mauno Jokipii, *Finland's entrance into the Continuation War*, în „Revue internationale d'histoire militaire", 1982, nr. 53, p. 87—88.
24 Robert C. Trucker, *op. cit.*, p. 616.
25 Ph. Fabry, *op. cit.*, p. 500—517.
26 *SDH*, p. 319.
27 *ADAP*, Seria D, Bd. X, p. 49.
28 El a avut însă abilitatea de a nu întrebuinţa termenul de „abdicare/abdic" în manifestul prin care anunţa că trece domnia fiului său, Mihai. Gândul unei reveniri nu-l părăsise!
29 *Pe marginea prăpastiei*, vol. I, Bucureşti, 1942, p. 91—92.
30 *Documents diplomatiques français*, 2e serie (1936—1939), vol. VII, Paris, 1972, p. 815—816. I. Antonescu refuzase iniţial oferta lui Goga de a intra în guvern, temându-se că acesta va orienta politica externă a României spre Germania „...Prezenţa mea în fruntea guvernului va linişti Germania, prezenţa dvs. la Apărarea Naţională va fi pentru Franţa şi Anglia garanţia că trupele noastre nu vor lupta niciodată împotriva lor", i-a răspuns noul premier. (Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, vol. I, Iaşi, 1992, p. 20.)
31 *Ibidem*.
32 A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, ed. a 2-a, Wiesbaden, 1965, p. 76. Potrivit lui Mihail Manoilescu, în iunie 1940 colonelul A. Gerstenberg ar fi avut o discuţie cu mareşalul C. Prezan „pentru a obţine, nici mai mult, nici mai puţin, garanţia mareşalului pentru persoana lui Antonescu ca viitor conducător al României". Soţia lui Prezan ar fi slujit ca translatoare la discuţia între Gerstenberg, Prezan şi Antonescu. „Nemţii — scrie Manoilescu — ştiau că Antonescu nu credea în victo-

ria germană și, în calitatea lui de profesor la Școala de Război [...], el pronostica pe față victoria Angliei. Având îndoieli față de convingerile filoengleze pe care pe profesa, nemții au avut nevoie de o garanție pe care mareșalul Prezan, cu marea lui autoritate, le-a dat-o". Tot atunci s-ar fi stabilit ca guvernul viitor să fie constituit de Antonescu în colaborare cu Garda de fier, dar regele l-a numit prim-ministru, la 4 iulie, pe Ion Gigurtu. (Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena*, p. 46—47). Informațiile lui Manoilescu nu sunt confirmate, deocamdată, de alte surse.

33 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 94.

34 Cf. N. Nagy-Talavera, *The Green Shirts and the Others*, Stanford, 1970, p. 283.

35 *Pe marginea prăpastiei*, vol. I, pag. 105.

36 *Ibidem*, p. 159—160.

37 G. Barbul, *op. cit.*, p. 44—45.

38 *Pe marginea prăpastiei*, vol. I, p. 77.

39 G. Barbul, *op. cit.*, p. 79.

40 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 95.

41 *Ibidem*, p. 99.

42 *SDH*, vol. II, München, 1968, p. 392.

43 Vezi, pe larg, Mihai Pelin, *Atitudinea Rusiei Sovietice față de România de la dictatul de la Viena până la 12 iunie 1941*, în *Antonescu*, IV, Veneția, 1986, p. 365 și urm.

44 Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol. I, Iași, 1990, p. 124.

45 Giuliano Caroli, *I rapporti italo-romeni nel 1940 : la visita di Antonescu a Roma*, în „Rivista di studi politici internazionali. XLV (1978), nr. 3, p. 384—391.

46 *SDH*, vol. I, p. 354 ; G. Barbul, *op. cit.*, p. 51.

47 *SDH*, vol. I, p. 362. De menționat că aceste cuvinte au fost adăugate în manuscrisul notei lui P. Schmidt, interpretul lui Hitler.

48 *Ibidem*, p. 358—359. „Directivele pentru conduita trupelor germane în cazul unui atac rus împotriva României, trimise șefului Misiunii militare germane din România, prevedeau neimplicarea trupelor germane în incidentele de frontieră, ele trebuiau să garanteze însă apărarea pe uscat și în aer în cazul unui atac sovietic". (A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 127.)

49 G. Barbul, *op. cit.*, p. 54. Această dispoziție nu este semnalată de Grigore Gafencu în *Préliminaires de la guerre à l'Est*.

50 Michel Sturdza, *The Suicide of Europe*, Boston — Los Angeles, 1968, p. 185.

51 B.M. Kolker, I.E. Levit, *op. cit.*, p. 147 ; G. Gafencu, *op. cit.*, p. 149—150.

52 *Ibidem*, p. 59 și urm.

53 *Hitlers Weisungen für die Kriegfuhrung, 1939—1945*, ed. Walther Hubatsch, München, 1965, p. 97—98.

54 F. Halder, *op. cit.*, p. 281. La discutarea planului „Otto" s-a specificat participarea României și Finlandei, dar nu și a Ungariei. *(Ibidem*, p. 278.)

55 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 127.

56 Gh. Buzatu, *op. cit.*, vol. I, p. 155. La 4 decembrie 1940, Antonescu a evocat în Consiliul de Miniștri asigurările primite de la germani că în cazul unui atac sovietic era necesar ca armata română să reziste 14 zile, „doar pentru ca armata germană să aibă putința de a se afla în punctele strategice". *(Ibidem*, p. 171)

Capitolul III

SPRE RAZBOI...

„Sabia este axa lumii"

Charles de Gaulle

Pregătirea campaniei împotriva U.R.S.S. a întâmpinat „accidente de parcurs", dintre care unele i-au influențat, pare-se, desfășurarea.

Primul s-a petrecut în România, căreia, cum s-a văzut, îi era rezervat un loc important în flancul sudic al dispozitivului german, pe lângă funcția ei de „stație de benzină" a armatei germane. Conflictul dintre Antonescu și Garda de Fier, început încă din octombrie 1940, a ajuns la paroxism în ianuarie 1941. Părțile combatante își aveau protectori în cercurile conducătoare ale Reichului. Partidul nazist și S.S.-ul erau de partea legionarilor, armata și Ministerul de Externe, de cea a lui Antonescu. Înclinarea balanței în beneficiul unuia sau altuia dintre combatanți depindea de decizia Führerului. Ideolog și om de partid, Hitler avea afinități politice pentru Garda de Fier, considerând că „un stat fără o mișcare ideologică este un stat fără suflet" [1], dar perspectiva apropiatei confruntări cu Uniunea Sovietică l-a făcut să dea sprijin generalului Ion Antonescu, omul ordinii și competenței, în fața diletantismului liderilor legionari și a haosului rezultat din totala lor incompetență. În imediata apropiere a viitorului front, dezordinile nu puteau fi tolerate, mai ales când ele puteau afecta și perimetrul petrolifer, a cărui importanță creștea o dată cu încetarea livrărilor de petrol din Uniunea Sovietică. Ipostaza de „Feldherr" (șef militar) a Führerului trecea înaintea doctrinarului de partid : în seara zilei de 22 ianuarie 1941, când pe străzile Capitalei se dădeau lupte între armată și legionarii care voiau să dețină întreaga putere, Hitler i-a telefonat lui Antonescu, solicitându-i restabilirea ordinii și oferindu-i în acest scop sprijinul misiunii militare germane. „Ich brauche keinen Fanatiker. Ich brauche eine gesunde rumänische Armee [„Nu am nevoie de fanatici (evidentă referire la legionari — *n.n.*). Am nevoie de o armată română

sănătoasă"], a explicat concis și limpede Hitler poziția sa. „Die Armee ist gesund und wird die Ordnung herstellen" (Armata este sănătoasă și va restabili ordinea), a cerut generalului (care nu cunoștea germana) să se răspundă Führerului [2].

Lichidarea rebeliunii legionare din zilele de 21—23 ianuarie 1941 [3] a consolidat autoritatea lui Antonescu în România și — în ciuda refugierii lui Horia Sima și a altor șefi legionari în Germania — a sporit încrederea lui Hitler față de general. Antonescu înțelese din cele spuse de Hitler la întâlnirea lor din 22 noiembrie 1940 și repetate la convorbirile din 14 ianuarie 1941 [4] că relațiile dintre Berlin și Moscova se degradau rapid și că România era deja prinsă în angrenajul conflictului, care, deocamdată latent, se îndrepta spre explozie.

Directiva nr. 21 din 18 decembrie 1940 fixase 15 mai 1941 drept termenul limită de încheiere a pregătirilor pentru atacul împotriva U.R.S.S. Un alt „accident de parcurs", de astă dată cu un impact puternic asupra preparativelor pentru Operația Barbarossa, l-a constituit campania germană în Balcani. Iritat de intrarea trupelor germne în România, Mussolini a vrut să-l pună și el pe Hitler în fața unui fapt împlinit, atacând la 28 octombrie 1940 Grecia („Hitler mă pune totdeauna în fața unui fapt împlinit — a exclamat ducele, aflând de intrarea trupelor germane în România. De data asta îi voi plăti cu aceeași monedă. Va afla din ziare că am ocupat Grecia. În felul ăsta, echilibrul va fi restabilit"). Trupele italiene au suferit însă un grav eșec și au fost constrânse să se retragă în interiorul teritoriului albanez (Italia ocupase Albania la 7 aprilie 1939) [5]. Conflictul italo-grec oferea Marii Britanii posibilitatea de a reveni pe continent, dar forțele engleze erau atât de debile, încât sprijinul britanic a fost modest [6]. Hitler era hotărât să elimine prezența militară britanică din Balcani, care avea în raza de acțiune a avioanelor sale și perimetrul petrolifer din România.

Campania împotriva Greciei a fost precedată de aderarea Bulgariei (1 martie) [7] și a Iugoslaviei (25 martie) la Pactul tripartit. La două zile după aderarea Iugoslaviei, la Belgrad a avut loc o lovitură de stat (27 martie), în urma căreia a fost înlăturat guvernul favorabil Axei. Noul guvern, condus de generalul Simović, a intrat în negocieri secrete cu britanicii [8], iar la 5 aprilie a încheiat un pact de neagresiune cu U.R.S.S. [9]

Schimbarea de guvern de la Belgrad i-a oferit lui Stalin, nemulțumit de aderarea Bulgariei la Pactul tripartit și de intrarea trupelor germane în Bulgaria, prilejul de a releva

iritarea Kremlinului față de avansul german în Balcani. Gestul destinat Berlinului a fost încheierea pactului de neagresiune cu guvernul de la Belgrad, care, în ciuda declarațiilor sale de calmare a nemulțumirii Reichului, dezlănțuise mânia lui Hitler, hotărât să utilizeze forța pentru a pune ordine în Balcani. Revenit de la recepția prilejuită de semnarea pactului sovieto-iugoslav, recepție în cursul căreia primise asigurări de sprijin din partea gazdelor sovietice, Milan Gavrilović, ministrul Iugoslaviei la Moscova, avea să afle, în câteva ore, că țara sa fusese atacată de Wehrmacht.

Rapiditatea reacției Reichului și succesul fulgerător al armatei sale în Iugoslavia, apoi, în Grecia l-au convins pe precautul dictator de la Kremlin că micile sale gesturi de frondă puteau avea urmări nedorite. S-a grăbit deci să dea o dovadă de prietenie Berlinului, apărând, spre surprinderea generală, la gară, pentru a-l conduce pe ministul de externe japonez Yosuke Matsuoka; evident, protocolul nu cerea asemenea prezență a lui Stalin, ci doar pentru a transmite un semnal Berlinului. Cu același prilej, el l-a îmbrățișat pe ambasadorul german, spunându-i: „Trebuie să rămânem prieteni, și dvs. trebuie să faceți totul pentru aceasta", apoi pe locțiitorul atașatului militar, colonelul Krebs, căruia i-a adresat cuvintele: „Vom rămâne prieteni cu dvs. în orice caz" [10].

*

Abia ieșită din convulsiile rebeliunii legionare, România vedea războiul desfășurându-se în imediata apropiere a frontierelor sale. Directiva nr. 26 din 3 aprilie 1941 a lui Hitler privind cooperarea cu aliații din Europa de sud-est (Ungaria, Bulgaria și România) în perspectiva iminentului atac împotriva Iugoslaviei fixa drept misiune, „în propriul interes, ca și în acel german, asigurarea graniței (României — *n.n.*) dinspre Iugoslavia și Rusia"; șeful misiunii militare germane avea sarcina de a ridica „capacitatea de apărare a României față de Rusia" [11].

Criza politică-militară din Balcani a întârziat declanșarea campaniei împotriva U.R.S.S., fixată la consfătuirea din 5 decembrie 1940 pentru sfârșitul lui mai [12]. (Directiva nr. 21 fixa data de 15 mai ca termen de încheiere a pregătirilor în vederea campaniei.)

Desfășurarea operațiilor militare împotriva Iugoslaviei și participarea Ungariei la aceste acțiuni au abătut temporar

atenția generalului Antonescu de la est spre sud-vest. El a refuzat să participe la dezmembrarea Iugoslaviei, aflată în trecut în relații de prietenie și alianță cu România [13], dar a avertizat că nu va tolera o prezență militară ungară în Banatul sârbesc, fiind hotărât să intervină cu armată pentru a o împiedica [14]. Schimbările teritoriale intervenite în Balcani în urma dezmembrării Iugoslaviei (ocuparea unor întinse zone ale Iugoslaviei de către Ungaria în nord și Bulgaria în est și sud-est) [15] au determinat un „intermezzo" balcanic în politica externă a generalului Ion Antonescu, care a schițat un vast program destinat să apere interesele de securitate ale României la frontiera sa sudică, precum și pe acelea ale românilor sud-dunăreni [16].

Preocupările balcanice ale generalului, ca și suspiciunea sa funciară față de vecinul din est [17] l-au făcut să nu dea curs gestului Moscovei în direcția României. „La 9 aprilie, își amintește G. Gafencu, surprinzător, în cursul unui dineu la ambasada Japoniei, în onoarea d-lui Matsuoka, dl. Vâșinski mi-a arătat o atenție cu totul deosebită și m-a rugat să-l informez pe generalul Antonescu în ce măsură guvernul sovietic aprecia eforturile sale pașnice și dorea să dea raporturilor sale cu România un caracter prietenesc de încredere". Ministrul României la Moscova considera că demersul „avea un evident mobil politic. România nu urmase exemplul Ungariei și nu luase parte la împărțirea prăzii iugoslave. Moscova îi era recunoscătoare". Totuși, în pofida acestei atitudini, Vâșinski, formulând invitația de a relua discuțiile privind linia de demarcație, l-a avertizat pe G. Gafencu că, hotărâtă să dovedească „în toate chipurile" (de toutes manières)" intențiile sale pașnice, Uniunea Sovietică nu era dispusă să restituie nimic din ceea ce luase „potrivit dreptului său (selon son bon droit)" [18].

Prezentat mai târziu, la declanșarea atacului împotriva Uniunii Sovietice, ca o încercare a Moscovei de a desprinde România de Germania (interpretare dată de Ribbentrop și dezmințită de Gafencu) [19], demersul poate fi considerat ca o încercare a Moscovei de a șterge reaua impresie creată la Berlin de pactul de neagresiune sovieto-iugoslav. Liderii sovietici știau că garanția germano-italiană acordată României viza Moscova, politica ei față de România — o politică primejdioasă pentru interesele germane în această țară și, în general, în sud-estul Europei. Un gest de bunăvoință față de România — după recriminările lui Molotov din timpul vizitei sale la

Berlin — putea fi interpretat de germani ca un gest de bunăvoință față de ei înșiși. Stalin voia totodată să-i arate lui Hitler că nu poate fi tratat ca un partener de a doua clasă, că Uniunea Sovietică nu urma docilă Reichul și că putea să facă propria ei politică. Așa cum Mussolini pentru „a restabili echilibrul" ataca Grecia, punându-l pe Hitler în fața faptului împlinit, tot astfel Stalin trebuia să-și demonstreze independența, o demonstrație în anumite limite, care să împiedice ruptura. Ceea ce G. Gafencu a numit atât de plastic „războiul comunicatelor" [20], avea rostul de a semnala — pe calea comunicatelor Agenției TASS — nemulțumirile Moscovei față de ceea ce considera drept o încălcare a „codului prieteniei" dintre naziști și bolșevici. Indiferent de obiectivul demersului lui A.I. Vâșinski, el a rămas fără rezultat.

La București, „era tot mai limpede că generalul Antonescu miza de acum înainte în chip hotărât pe un eventual război împotriva U.R.S.S." [21]. Cu prilejul ceremoniilor de 10 mai — ziua națională a României — au fost făcute aluzii străvezii la Basarabia și Bucovina de Nord, în prezența regelui Mihai I ; aceste pasaje nu au mai apărut în presă la sugestia germanilor [22].

La 24 mai, ziarele românești au publicat un comunicat prin care erau dezmințite zvonurile alarmiste despre un atac sovietic împotriva României, ca și cele despre redobândirea pașnică a provinciilor anexate de U.R.S.S. la 28 iunie 1940. De la sfârșitul lunii mai, autoritățile au luat o serie de măsuri care dezvăluiau iminența războiului (închiderea școlilor la 15 iunie, construirea de adăposturi antiaeriene, creșterea mobilizării, evacuarea femeilor și copiilor din orașe etc.). „În pofida adoptării atâtor măsuri al căror obiectiv nu lăsa loc nici unui dubiu, partea germană continua să mențină o maximă rezervă asupra iminenței operațiilor militare împotriva U.R.S.S., în timp ce de partea română era tot mai vie dorința de a vedea acțiunea începută" [23]. La 4 iunie, Mihai Antonescu a informat pe însărcinatul cu afaceri italian că stadiul relațiilor româno-sovietice făcea necesară evacuarea legațiilor străine din Capitală (la 80 km, cele ale țărilor aderente la Pactul tripartit la 30 km) [24]. Prodromurile războiului erau evidente.

Aceste măsuri nu puteau scăpa, desigur, ochilor vigilenți ai rețelelor de informații sovietice. La 2 iunie 1941, era expediată din Chișinău următoarea telegramă destinată lui Stalin : „Potrivit datelor agenturii trupelor de grăniceri N.K.V.D. din R.S.S. Moldovenească, comandantul regiunii militare 5 din

România a primit la 15 mai a.c. ordinul generalului Antonescu pentru deminarea imediată a tuturor podurilor, drumurilor și zonelor din apropierea granței cu U.R.S.S., minate în anii 1940—1941. În prezent aproape toate podurile au fost deminate și s-a trecut la deminarea zonelor învecinate cu râul Prut. În cercul restrâns al ofițerilor de la paza română a frontierei există părerea că la 8 iulie comandamentul român și cel german intenționează să înceapă acțiuni militare împotriva Uniunii Sovietice, în care scop a avut loc concentrarea de mari unități ale armatei germane și române spre linia de frontieră. Datele despre concentrarea trupelor la graniță sunt confirmate de două surse. Zvonurile care s-au răspândit în rândurile populației din zona de frontieră română au provocat panică și evacuarea parțială a claselor avute. În legătură cu aceasta, guvernul român a dat dispoziții care interzic deplasarea cetățenilor dintr-un punct într-altul. În același timp, Ministerul Afacerilor Interne al României a dat dispoziți tuturor organelor locale ale puterii să pregătească instituțiile pentru evacuarea lor în interiorul României" [25].

În această atmosferă a avut loc întâlnirea Hitler — Antonescu din 12 iunie 1941 de la München (vezi documentul IV). Führerul a făcut o lungă expunere asupra factorilor care, după opinia sa, făceau inevitabilă recurgerea la forță în relațiile cu Uniunea Sovietică. Fidel procedeelor sale propagandistice, Hitler, care în Directiva 21 din 18 decembrie 1940 privind Planul Barbarossa luase în considerație participarea armatei române la operațiile împotriva U.R.S.S., i-a spus lui Antonescu că, „spre deosebire de practica engleză (una din temele favorite ale propagandei germane era că Marea Britanie cere și impune altor state să lupte pentru interesele ei — *n.n.*), el (Führerul) nu-i solicită totuși lui Antonescu în nici un caz sprijinul", ci „așteaptă doar de la România, ca ea, în propriul ei interes, să facă totul pentru a înlesni realizarea acestei lupte" [26]. Antonescu a replicat că „România nu va ierta niciodată generalului Antonescu, dacă armata română va sta cu arma la picior în timp ce trupele germane din România vor merge împotriva Rusiei" și și-a exprimat dorința ca armata română să ia parte activă, din primele zile, la campanie [27].

Poziția generalului Antonescu de a angaja armata română în războiul din Est nu este nici surprinzătoare, nici blamabilă. Mai întâi, el nu putea primi în „dar" Basarabia și Bucovina de Nord, eliberate de trupele germane și restituite Ro-

mâniei, fără ca demnitatea națională să nu sufere. Doar peste trei ani, la celălalt capăt al continentului, generalul Charles de Gaulle va raționa la fel, considerând că Franța nu putea fi eliberată exclusiv prin lupta aliaților ; catastrofa din 1940 — căderea Franței — provocase o puternică traumă în conștiința colectivă a națiunii franceze, și vindecarea ei nu putea veni decât prin recâștigarea demnității pierdute, o recâștigare ce nu se putea înfăptui decât prin sacrificiul propriu, prin sângele vărsat de francezi pentru alungarea inamicului de pe pământul patriei. Națiunea română suferise și ea o puternică traumă în vara anului 1940, când frontierele României Mari s-au prăbușit, iar unitatea națională, un ideal care păruse îndeplinit pentru totdeauna, era grav știrbit. În contextul din vara anului 1940, mutilările teritoriale fuseseră acceptate fără rezistență ; armata și națiunea păstrau sentimentul umilinței. Rana adâncă nu putea fi vindecată decât printr-o faptă de arme. Un cadou oferit de germani ar fi adâncit criza spirituală declanșată în conștiința națiunii române.

Mai era însă și un alt considerent ; Generalul Antonescu — așa cum s-a arătat — voia o restaurare a frontierelor românești și ea nu se putea realiza — aceasta era părerea lui — decât cu sprijinul Reichului, un sprijin care trebuia câștigat printr-o conduită loială. Orice șovăială în această conduită ar fi permis Budapestei să supraliciteze favorurile Berlinului. Temerile lui Antonescu nu erau lipsite de fundament : la mijlocul lui aprilie 1941, Horthy i-a scris o scrisoare lui Hitler, în care, îndemnându-l să atace U.R.S.S., se arăta dispus să participe la campanie dacă și sudul Transilvaniei ar fi fost dat Ungariei [28].

Două zile, după întrevederea Hitler — Antonescu de la München, Agenția TASS a publicat la 14 iunie un comunicat în care dezmințea zvonurile, atribuite de agenție britanicilor și, în primul rând, ambasadorului englez la Moscova, Sir Stafford Cripps [29], despre revendicări teritoriale și economice prezentate de Reich Uniunii Sovietice, care le-ar fi respins, ceea ce, potrivit amintitelor zvonuri, ar fi avut drept urmare concentrări de trupe sovietice și germane de-a lungul frontierei [30]. Agenția TASS califica aceste zvonuri drept „mincinoase și provocatoare", declara că „Germania respectă condițiile pactului de neagresiune germano-sovietic tot atât de scrupulos cum o face și Uniunea Sovietică" și arăta că Reichul nu a prezentat nici un fel de cereri Uniunii Sovietice, explicând mișcările de trupe germane și sovietice prin încheierea campaniei din Balcani și, respectiv, prin mobilizarea de vară a rezerviștilor Armatei Roșii [31]. „În istoria diplomației sovietice — scria G. Gafencu — acest lung comunicat va rămâne un model al genului. El cuprinde tot ceea ce guvernul sovietic dorea să spună, să sugereze, să insinueze, să propună pentru a evita războiul. Agenția TASS nu se jena să afirme fapte născocite și să nege adevăruri evidente. Ea acuza pe inocenți și inocenta pe vinovați" [32]. Acest ultim act din „războiul comunicatelor" era încercarea disperată a lui Stalin de a-l convinge pe Hitler că o înțelegere era încă posibilă [33].

Führerul alesese însă soluția militară. În anumite momente, el întrezărea marile dificultăți pe care avea să le întâmpine. Astfel, spre exemplu, la 8 iunie, Hitler i-a vorbit ambasadorului W. Hewel, reprezentantul Ministerului de Externe pe lângă Cartierul său General, despre concentrările de trupe sovietice la frontiera de vest, caracterizate drept „cea mai mare concentrare din istorie" [34]. La 14 iunie, el l-a avertizat pe Göring că „Barbarossa" va fi „cea mai grea luptă, de departe cea mai grea", „deoarece pentru prima dată vom lupta cu un inamic ideologic, un inamic ideologic de o fanatică îndârjire" [35]. La 20 iunie el îi mărturisea domnișoarei Schröder — una din secretarele sale, care îl întrebase de ce considera atacul împotriva U.R.S.S. drept cea mai grea decizie luată de el vreodată — totala sa ignoranță despre adversarul sovietic : „nu știm absolut nimic despre Rusia. Ea poate fi un mare balon de săpun, dar poate să se dovedească tot atât de bine a fi cu totul altceva" [36].

La București — s-ar fi putut altfel ? — iminența războiului era pe buzele tuturor ; secretul operației se spulberase complet. „Trăim într-o tensiune destul de mare, — nota, la 18 iunie, George I. Duca în jurnalul său —, ordinele fiind date pentru evacuarea sau împrăștierea autorităților, străinilor și copiilor din București [...]. S-au săpat tranșee în locurile virane ale capitalei, adăposturile sunt din nou organizate și luminile camuflate începând de la ora 9[21]" [37]. Două zile mai târziu, la 20 iunie, orele 22,30, el scria în jurnal : „Ne aflăm în pragul războiului [...]. Noi nu cunoaștem încă nici un fel de amănunte la Minister (Externe — *n.n.*), căci, evident, suntem abia un pion în jocul Reichului cuceritor [...]. Românii vor colabora pentru reocuparea Basarabiei și a Bucovinei, poate și mai departe. Față de fericirea de a putea, în sfârșit, scăpa, ca român și ca european, de groaznicul spectru sovietic, aș-

tept cu nerăbdare frăția de arme cu nemții și voi urmari victoriile germane pentru prima oară cu nesaț“ [38]. Reacția este caracteristică pentru starea de spirit a opiniei publice românești. Nedreptatea și brutalitatea raptului sovietic șocaseră prea puternic sentimentul național, astfel că până și cei care erau ostili Reichului nazist salutau victoria Wehrmacht-ului — considerată sigură — asupra Rusiei Sovietice.

Pregătirile de atac ale Reichului și aliaților săi nu puteau fi camuflate, oricât măsuri fuseseră ordonate. Astăzi se știe că Stalin primise *cel puțin* 84 de avertismente despre pregătirile germane de atac, începând din toamna anului 1940 și până în noaptea de 21/22 iunie 1941 [39]. Unele din ele, obținute prin agenții secreți sovietici, făceau cunoscut planul german de campanie, ca și data atacului. Suspiciunile lui Stalin față de aceste informații par a fi fost generate de convingerea sa că Hitler nu putea face eroarea de a renunța la o situație favorabilă — U.R.S.S. livra mari cantități de materii prime, cereale, petrol Reichului — și de a se angaja, înainte de înfrângerea Angliei, pe un al doilea front de luptă [40]. Neîncrederea dictatorului era alimentată de șefii spionajului sovietic, în frunte cu L.P. Beria, care, cunoscând opiniile lui Stalin, anulau deliberat valoarea rapoartelor primite.

Poate că cel mai semnificativ document, în această privință, este nota de serviciu din 21 iunie 1941, întocmită de Beria și trimisă lui Stalin : „Insist din nou pentru rechemarea și pedepsirea ambasadorului nostru la Berlin, Dekanozov, care continuă să mă bombardeze cu dezinformări despre un pretins atac pe care Hitler l-ar pregăti împotriva U.R.S.S. El mi-a informat că această «agresiune» ar începe mâine [...]. Același lucru a fost transmis prin radio și de generalul-maior V. Tupikov, atașatul militar la Berlin. Acest general obtuz * afirmă că trei grupuri de armate ale Wehrmachtului vor lansa o ofensivă asupra Moscovei, Leningradului și Kievului ; el se referă la agenții săi de la Berlin și cere cu insolență să-i furnizăm un post emițător pentru acești mincinoși [41]. Șeful direcției de informații, unde până de curând a acționat banda lui Berzin [42], generalul locotenent F. Golikov, se plânge de Dekanozov și de locotenent-colonelul Novobranet care minte și el că Hitler ar fi concentrat 170 de divizii împotriva noastră la frontiera occidentală [...]. Dar eu și oamenii mei, Iosif

* Joc de cuvinte ; în limba rusă, tupikoi = obtuz, mărginit.

Vissarionovici, ne amintim de înțeleapta dvs. indicație «În 1941, Hitler nu ne va ataca»“ [43].

Nu este de mirare că atacul german a luat, dacă nu prin surprindere, sigur pe nepregătite Armata Roșie. Este semnificativ că prima dispoziție a lui Stalin, după aflarea începerii atacului german, a fost să se telefoneze imediat la Ambasada Reichului. Când V.M. Molotov, căruia contele von der Schulenburg îi solicitase urgent o întrevedere, s-a întors cu vestea că Germania a declarat război Uniunii Sovietice, potrivit mărturiei mareșalului G. K. Jukov, „Stalin se lăsă pe un scaun și rămase pe gânduri. Urmă o pauză îndelungată și apăsătoare“ [44].

În sectorul românesc al frontului de Est, 22 iunie 1941 nu a fost și ziua atacului. La 18 iunie 1941, Hitler adresase generalului Antonescu o scrisoare prin care îl informa despre apropiata începere a operațiilor militare împotriva U.R.S.S., fără însă a-i comunica data exactă. Führerul îl asigura că asumând conducerea campaniei din Est „voi face să se ia deplin în considerare independența și respectul ce se cuvin personalităților de seamă dintre aliații noștri în relațiile lor cu popoarele și forțele armate respective“. Potrivit lui Hitler, cartierul general al Armatei 11 germane urma să devină „un fel de stat-major al cartierului general“ al lui Antonescu, pe lângă care erau atașați șeful misiunii militare, șeful misiunii navale și un ofițer de legătură al Armatei 4 aeriene, iar subșeful Marelui Stat Major român era atașat cartierului general al Armatei 11 germane. În faza inițială a campaniei, forțele româno-germane urmau să asigure apărarea teritoriului țării împotriva unui atac sovietic, îndeosebi a perimetrului petrolifer, portului Constanța și podului de la Cernavodă ; se cerea folosirea condițiilor favorabile pentru a se crea capete de pod pe malul stâng al Prutului. În încheierea scrisorii, Hitler arăta că ofensiva germană din nordul Galiției va sili forțele sovietice aflate la frontiera României să se retragă. „Apoi, grupul forțelor aliate din România va avea sarcina de a împinge inamicul înapoi printr-un atac în colaborare cu aviația, spre a-l împiedica să se retragă dincolo de Nistru, contribuind la distrugerea lui“ [45].

În amintirile sale, lt. col. Gh. Magherescu evocă drumul său la Galați, în ziua de 19 iunie (în ultimele opt zile generalul Antonescu inspectase trupele aflate la frontiera de Est), pentru a înmâna generalului un „plic mare sigilat“, sosit la le-

gația germană în dimineața aceleiași zile și care trebuia remis neîntârziat destinatarului [46].

Este aproape sigur că plicul remis de căpitanul (pe atunci) Magherescu conținea scrisoarea lui Hitler menționată mai sus. Declanșarea planului „Barbarossa" — deci ziua și ora atacului — a fost decisă de Hitler la 21 iunie, orele 13, prin transmiterea indicativului „Dortmund" (până atunci Führerul putea anula operația prin indicativul „Altona") [47]. Evident și generalul Antonescu, ca și unitățile germane aflate pe teritoriul României au luat cunoștință de declanșarea atacului o dată cu primirea indicatului „Dortmund".

Totuși din amintirile lt. col. Gh. Magherescu reiese că trenul special „Patria" al generalului Antonescu urma să plece spre Piatra Neamț tocmai la 21 iunie, orele 13, anturajul conducătorului statului neștiind încă nimic despre data și ora atacului. Trenul a ajuns la Piatra Neamț către orele 18, și după miezul nopții a sosit generalul von Schobert. La ora 2 noaptea ofițerii români au fost convocați la vagonul-restaurant, unde fuseseră aduse sticle de șampanie și gustări. Și-au făcut apariția generalul Antonescu și von Schobert. Conducătorul statului român a rostit următoarea alocuțiune: „Domnule general, domnilor, vă anunț că astăzi a sosit ceasul luptei pentru a șterge pata de dezonoare de pe fruntea țării și de pe stindardele armatei. Peste puțin, în faptul acestei zile, armata țării va primi ordinul să treacă Prutul spre a împlini trupul țării așa cum ne-a fost lăsat de Basarabi. În această luptă dreaptă și sfântă prin drepturile ei, avem cinstea de a ne afla lângă cea mai viteză armată, care a venit pe pământul nostru spre a lupta pentru dreptatea noastră. Vom ști să fim vrednici de această cinste. Pentru ceasul care se apropie, pentru zilele ce vor urma, să ridicăm paharul nostru și să închinăm pentru izbândă, pentru triumful dreptății asupra nedreptății și silniciei și al luminii asupra întunericului" [48]. Cuvântul generalului cuprindea, cum ușor se poate vedea, ideea fundamentală a politicii sale: restaurarea frontierelor românești cu sprijinul german.

Scurt timp după ceremonia din trenul „Patria", trupele, apoi țara luau cunoștință de ordinul către Armată al generalului Ion Antonescu (vezi documentul VIII).

În jurnalul său, G.I. Duca nota la 22 iunie: „Așadar, un an de zile mai târziu, aproape zi de zi, după prima ciuntire a României, reintrăm într-o parte a drepturilor noastre. În noaptea de 21 spre 22 s-a dat marele atac germano-româno-

finlandez împotriva Rusiei Sovietice. Fără nici o pregătire politică sau de presă pentru marele public, s-a decretat mobilizarea armatei noastre, generalul dând ostașilor și poporului câte o proclamație în bine-cunoscutul său stil bombastic și pretențios... Capitala, în această duminică — prima zi de ostilități, este calmă și lipsită de entuziasmul, care ar fi fost vijelios la reluarea Transilvaniei!" [49].

Impresiile lui G. Duca nu reflectă întru totul realitatea. Vestea intrării României în război a fost primită cu emoție și bucurie. Sacrificiile pe care națiunea română urma să le facă pentru recuperarea teritoriilor pierdute erau consimțite cu conștiința necesității istorice. La aflarea știrii că războiul din Est a început, străzile Capitalei s-au umplut de „o mulțime care alerga ca gonită de un incendiu, în aceeași direcție, spre Palatul Regal; posturile de radio transmiteau cu toată puterea; orașul întreg răsuna de muzică militară. Apoi, deodată, o tăcere grea: rugăciunea; oamenii căzuseră în genunchi. Abia ridicați începeau din nou să strige «Trăiască războiul sfânt!», «Victoria cruciadei», «Afară din Europa cu barbarii asiatici». Un bătrân se ridică pe grilajul Palatului Regal, «Înainte», strigă el, «să nu poată bolșevicii serba un an de la ocuparea Basarabiei» [50]. Eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord ca obiectiv politic a întrunit și adeziunea partidelor istorice care în unele probleme, erau în dezacord cu regimul antonescian. În scrisoarea sa din 6 iulie 1941, președintele Partidului Național-Țărănesc, Iuliu Maniu, după ce sublinia că deosebirile de vederi dintre el și Antonescu sunt „ireconciliabile", continua: „Astăzi, când armata română își varsă din abundență sângele ei românesc pentru întregirea patriei și gloria națiunii române, nu pot să intru în polemică cu acela care este chemat să ducă oștirea noastră la izbândă [...]. Orice păreri am, ele sunt puse în slujba celui mai desăvârșit patriotism. Să ne refacem hotarele țării, compromise de o dictatură octroiată; aceasta este deviza zilei de azi. Acolo unde fâlfâie steagul țării, acolo bate și acolo trebuie să bată inima fiecărui român" [51]. Simțămintele exprimate de Iuliu Maniu erau ale întregului popor român. Dorința de eliberare a provinciilor cotropite de sovietici în iunie 1940 era însoțită de un puternic simțământ de ostilitate față de Reichul nazist, care patronase mutilarea României, chiar dacă la 22 iunie 1941 manifestația de simpatie din fața legației germane a fost spontană. Ministrul Germaniei, von Killinger, și-a dat seama de realitate: „Eu nu mă înșel, cu toată această

izbucnire de entuziasm, asupra dorinței secrete a românilor [...], ei doresc ca noi să fim bătuți de englezi". Mihai Antonescu contestă vehement afirmația, dar, după ce se despărți de reprezentantul Reichului, a comentat : „Cel puțin, nu e prost !" [52].

Timp de două zile, la Moscova nu a existat nici o reacție față de legația română. La 24 iunie, ministrul G. Gafencu a fost invitat la Kremlin pentru o întrevedere cu V.M. Molotov, fiind primit cu obișnuitul ceremonial. Șeful diplomației sovietice s-a lansat într-o tiradă propagandistică, ale cărei afirmații se aflau în totală contradicție cu faptele știute astăzi. „România nu avea dreptul să rupă pacea cu U.R.S.S. Știa că după reluarea Basarabiei nu mai aveam nici o pretenție împotriva ei. Am declarat, în mai multe rânduri, în termeni categorici, că dorim o Românie pașnică și independentă. Voința noastră, pe care am dovedit-o prin fapte, era să întărîm raporturile dintre noi. Când Germania v-a dat asazisa garanție, am protestat împotriva acestei garanții, fiindcă presimțeam că e menită să tulbure raporturile dintre U.R.S.S. și România. Această garanție însemna sfârșitul independenței dvs.".

Gafencu a replicat că tocmai politica sovietică a subminat independența și integritatea României, a cărei existență era o „chezășie de siguranță pentru U.R.S.S.". El a relevat că „lovitura cea dintâi care a zdruncinat temeliile unei asemenea Românii, chezășie de siguranță și de pace, acoperire firească și atât de folositoare unui hotar întins și însemnat al Rusiei, a fost dată, din nefericire, de guvernul sovietic".

Molotov a făcut o vagă aluzie, fără să intre în detalii : „În ce privește Basarabia, am părerea mea. Dacă ați fi vrut, am fi putut găsi o înțelegere cu privire la ea, care ne-ar fi scutit de multe neplăceri". Șeful diplomației sovietice uita de notele ultimative din iunie 1940 și se arăta îngrijorat de viitorul României, amenințat de Germania : „Chiar în cazul unei victorii germane, sunteți pierduți. România e în primejdie de a nu mai fi" [53].

Aflând de la Gafencu de cele spuse de Molotov, ambasadorul Franței, Bergery, a remarcat corect : „E surprinzător cât de mult țin totalitarii la drepturile și libertățile statelor mici. Molotov e întristat fiindcă România își pierde neatârnarea. Hitler a intrat în luptă ca să salveze statele balcanice și să libereze popoarele oprimate ! Și ce e mai curios e că ei sunt, poate, de bună-credință" [54].

Teza nepregătirii Armatei Roșii în fața iminentului atac german, ca urmare a miopiei lui Stalin, a fost contestată de câțiva autori, care au susținut că Uniunea Sovietică pregătea un război preventiv împotriva Germaniei în vara anului 1941. Printre susținătorii acestui punct de vedere este un fost ofițer din serviciul de informații al Armatei Roșii (G.R.U.), Vladimir Rezun care s-a refugiat în Occident și a publicat mai multe lucrări sub pseudonimul Viktor Suvorov. În cartea sa *Spărgătorul de gheață*, el susține că data atacului Armatei Roșii era 6 iulie 1941 și că lovitura principală urma să fie îndreptată asupra României [55].

Teza „războiului preventiv" al Uniunii Sovietice împotriva Germaniei a fost vehement combătută în istoriografia sovietică.

De curând, au fost publicate în U.R.S.S. două documente de excepțională însemnătate. Cel dintâi este raportul „Despre bazele desfășurării strategice a forțelor militare ale Armatei Roșii în Vest și în Est în anii 1940 și 1941", semnat de comisarul poporului pentru apărare, mareșalul S.K. Timoșenko, și șeful Marelui Stat Major, generalul K. A. Meretkov, și prezentat lui Stalin și Molotov la 18 septembrie 1940. Planul prevedea că, în cazul unui atac german, Armata Roșie trebuia să respingă pe invadatori și să zdrobească, apoi, forțele germane concentrate în Prusia Orientală și în regiunea Varșovia, dând, în același timp, o lovitură ajutătoare, în vederea zdrobirii forțelor germane din raionul Ivangorod, Lublin, Grabeșov, Tomasov, Sandomir (vezi documentul I).

Cel de al doilea document este „Proiectul raportului comisarului poporului pentru apărare", înaintat lui Stalin la 15 mai 1941 și semnat de mareșalul S.K. Timoșenko și generalul G.K. Jukov, noul șef al Marelui Stat Major. Noul plan, *eminamente ofensiv*, prevedea ca în a 30-a zi a ofensivei Armata Roșie să ajungă pe aliniamentul Ostroleka, Narev, Lovici, Lodz, Kreuzburg, Oppeln, Olomouc, urmând să ocupe apoi restul teritoriului polonez și Prusia Orientală ; dacă existau condiții favorabile urmau să fie date lovituri împotriva României din raioanele Cernăuți și Chișinău, cu scopul imediat de a zdrobi aripa de nord a armatei române și de a ajunge pe aliniamentul râului Moldova, orașul Iași (vezi documentul II).

În concordanță cu acest plan a fost elaborat un proiect de directivă „Despre sarcinile propagandei politice în Armata Roșie în viitorul apropiat", discutat în Consiliul principal mi-

litar la 4 iunie 1941. Cu acest prilej, A.A. Jdanov, membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.(b), a spus : „Am devenit mai puternici, putem să ne punem sarcini mai active. Războaiele cu Polonia și Finlanda nu au fost războaie de apărare. Am pășit pe calea politicii ofensive“ [56].

Accesul la arhivele sovietice va elucida — sperăm — problema intențiilor lui Stalin în mai-iunie 1941. Ceea ce se poate spune de pe acum este că Înaltul Comandament sovietic a concentrat mari efective pe direcția sud-vest, adică în Ucraina și Moldova (în iunie 1941 pe această direcție au mai fost concentrate 25 de divizii). Chiar după declanșarea „Operației Barbarossa“ la 22 iunie 1941, Înaltul Comandament sovietic, fidel doctrinei sale ofensive, a încercat să smulgă inițiativa strategică și nu s-a renunțat la această intenție decât la 27 septembrie 1941 [57], când s-a decis trecerea în apărare.

NOTE

1 G. Barbu, *op. cit.*, p. 66.

2 *Ibidem*, p. 104. În amintirile sale lt. col. Gh. Magherescu relatează o convorbire telefonică interceptată între Hitler și W. Fabricius ; după ce ministrul Germaniei a atras atenția că împăcarea între general și legionari devenise imposibilă, Hitler a întrebat : „Bine, bine, dar cum rămâne cu ideologia lui Codreanu ? — Totul este neseriozitate, necinste și anarhie — a răspuns Fabricius. Este necesar să dea mână liberă domnului general, singurul în măsură să instaureze ordinea în România. Domnia sa roagă să dați ordin ca unitățile germane aflate în țară să nu intervină sub nici o formă. Are nevoie de toată libertatea de acțiune“. Führerul a conchis : „Să procedeze Antonescu cum crede de cuviință, pentru a restaura ordinea în țară. Noi nu ne amestecăm“. (Larry Watts, *În serviciul mareșalului*, vol. I, München, 1985, p. 58, 61.) Pentru atitudinea lui Fabricius față de Garda de fier, vezi, M. Sturdza, *op. cit.*, passim.

3 Cf. *Pe marginea prăpastiei*, vol. II, p. 215 și urm.

4 La 14 ianuarie 1941 a avut loc o întâlnire Hitler — Antonescu la Berghof consacrată, în principal, relațiilor generalului cu legionarii. Hitler a reamintit de întrebarea lui Molotov privind sensul garanției germano-italiene date României și onorarea ei în cazul unui conflict sovieto-român. „Ambițiile ruse nu sunt satisfăcute și acest fapt trebuie luat în considerație“, a subliniat Hitler. (*SDH*, vol. I, p. 434.)

5 Vezi, pe larg, A. Tosti, *Storia della Seconda Guerra Mondiale*, vol. I, Milano, 1948, p. 348 și urm. ; Max Gallo, *Italia lui Mussolini*, București, 1969, p. 405.

6 Începând cu două escadrile de aviație, ajutorul britanic s-a ridicat în jurul a 55—56.000 militari. (Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, Londra, 1976, p. 101—107.)

7 *The Diary of Bogdan Filov, ed.* F.B. Chary, în „Southeastern Europe“, vol. II (1975), 1, p. 71—74.

8 *Ibidem*, p. 105.

9 G. Gafencu, *op. cit.*, p. 173—174.

10 *ADAP*, Seria D, Bd. XII/2, p. 448 ; G. Gafencu, *op. cit.*, p. 184—185.

11 *Hitlers Weisungen*, p. 127. Directiva mai prevedea deplasarea spre est a unităților armatei române din zona Timișoarei pentru a nu „perturba“ legătura dintre forțele militare germane și ungare. Referitor la dificultățile create în cooperarea germano-ungară de atitudinea autorităților române, vezi : A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 124—125.

12 F. Halder, *op. cit.*, p. 283.

13 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 125 ; K.St. Pavlowitch, *Yugoslavia and Romania, 1941*, în „Journal of Central European Affairs“, XXIII (1964), nr. 4, p. 451—472. — Diplomatul iugoslav se afla atunci la București.

14 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 125.

15 Johann Wuescht, *Iugoslawin und das dritte Reich*, Stuttgart, 1969, p. 51.

16 *Antonescu*, vol. III, Veneția, 1989, p. 153—156.

17 Încă de pe când era atașat militar la Londra, Ion Antonescu păstra în biroul său o hartă care indica noua frontieră — la Vest de Prut — pe care Rusia imperială, aliata, atunci, a României, voia să o impună acesteia, profitând de dificultățile întâmpinate de țara noastră după intrarea în primul război mondial.

18 G. Gafencu, *op. cit.*, p. 228—229. Un comunicat sovietic exprimase dezacordul Moscovei față de violarea de către Ungaria a pactului de prietenie veșnică încheiat cu Iugoslavia. (*Ibidem*, p. 179 ; A.I. Puškaș, *op. cit.*, p. 187.)

19 G. Gafencu, *op. cit.*, p. 229.
20 *Ibidem*, p. 143.
21 Aldus, *Il Maresciallo Antonescu e la guerra contra l'U.R.S.S.*, în „Rivista di studi politici internazionali", XV (1948), nr. 3—4, p. 352. Autorul, care scrie sub pseudonim, era un membru al legației italiene la București, unde a rămas până la începutul lui octombrie 1941.
22 *Ibidem*, p. 355.
23 *Ibidem*, p. 359. La Ploiești, fuseseră luate măsuri de întărire a apărării antiaeriene.
24 *Ibidem*, p. 361.
25 *O podgotovke Ghermanii k voine*, „Izvestiia T.K. KPSS", 1990, nr. 5, p. 266.
26 *ADAP*, seria D, Bd. V/2, p. 836.
27 *Ibidem*, p. 837.
28 David Irving, *Hitler's War*, New York, 1977, p. 229. „Nimeni nu va ști că am scris această scrisoare și nu o voi menționa niciodată, chiar dacă mi-aș scrie memoriile", preciza regentul.
29 Sir Stafford Cripps era plecat la Londra.
30 De-a lungul frontierei, atât Wehrmachtul, cât și Armata Roșie concentraseră — în realitate — mari efective.
31 Pentru intenția guvernului sovietic de a sonda intențiile germane, în condițiile înmulțirii avertismentelor despre iminentul atac al Wehrmachtului, vezi : A.M. Samsonov, *Vtoraia mirovaia voina. 1939—1945*, Moscova, 1990, p. 116.
32 G. Gafencu, *op. cit.*, p. 242—243.
33 Comunicatul fusese precedat de unele gesturi amicale în direcția Germaniei, între care expulzarea din Uniunea Sovietică a reprezentanților diplomatici ai țărilor ocupate de Wehrmacht. Sunt indicii neclare că, în cercuri închise, Stalin ținea un limbaj ofensiv vizând Germania. Pentru cele două cuvântări ale lui Stalin de la 5 mai 1941 cu o astfel de orientare, vezi : D. Irving, *op. cit.*, p. 238—240. Și G. Gafencu amintește de unul din aceste discursuri, menționând însă numai tonul său marțial. (G. Gafencu, *op. cit.*, p. 225—226.)
34 D. Irving, *op. cit.*, p. 265.
35 *Ibidem*, p. 267.
36 *Ibidem*, p. 271.
37 G.I. Duca, *Cronica unui român în veacul XX*, vol. II, München, 1984, p. 306.
38 *Ibidem*.
39 Barton Whaley, *Codeword Barbarossa*, Cambridge, Londra, 1973.
40 Roberto Battaglia, *La Seconda guerra mondiale*, Bologna, 1962.

41 Referire la rețelele „Coro" (Harro Schulze-Boysen) și „Arvid" (Arvid Harnak), despre care vezi — între altele — Heinz Schröter, *Geheime Reichssache*, 330, Klagenfurt, 1971.
42 I.K. Berzin (1889—1938), șef al serviciului de informații sovietic, executat din ordinul lui Stalin.
43 Alexei Novikov, *Bulletin de renseignements no. 8*, în „Revue militaire soviétique", 1989, nr. 5, p. 43.
44 G.K. Jukov, *Amintiri și reflecții*, București, 1970, p. 278.
45 *Antonescu*, vol. III, p. 164—165. În traducerea făcută după ediția engleză a documentelor germane s-a strecurat o eroare : Nipru în loc de Nistru. (Vezi : orig. germ. în *ADAP*, seria D, vol. XII/2, p. 873—875.)
46 L. Watts, *op. cit.*, p. 182.
47 Ph. Fabry, *op. cit.*, p. 596.
48 L. Watts, *op. cit.*, p. 192.
49 G.I. Duca, *op. cit.*, p. 307.
50 G. Barbul, *op. cit.*, p. 114.
51 *Antonescu*, vol. II, p. 214.
52 *Ibidem*, p. 115.
53 G. Gafencu, *op. cit.*, p. 359—362.
54 Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu*, vol. II, p. 246.
55 Victor Suvorov, *Le brise glace*, Paris, 1989, idem, *Ledokol*, Moscova, 1993 ; idem, *Den M*, Moscova, 1994.
65 V.N. Kiselev, *Upriamiie fakti nacialo voini*, în „Voenno istoricesskii jurnal", 1992, nr. 2, p. 15.
57 *Ibidem*, p. 17.

Capitolul IV

VĂ ORDON ! TRECEȚI PRUTUL !

Operațiile armatei române pentru eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei

„Intenția politică este scopul, războiul este mijlocul"

Carl von Clausewitz

1. Capacitatea operativ-strategică a României la 22 iunie 1941.

În momentul punerii în aplicare a Planului „Barbarossa", situația de ansamblu a statului român era puternic marcată atât de evoluțiile continentale înregistrate în primele 21 de luni ale celei de-a doua conflagrații mondiale, dar mai ales de amputările teritoriale pe care le-a suferit în fatidica vară a anului 1940.

Din primăvara anului 1938 și până în iunie 1941, Europa își schimbase practic configurația, cele mai profunde mutații având loc în centrul și în zona sa orientală, dar și în cea occidentală. Astfel : Austria, Cehoslovacia, Albania, Polonia și Luxemburgul au fost desființate ca state, Norvegia, Danemarca, Belgia, Olanda și 2/3 din Franța se aflau — ca urmare a înfrângerilor suferite în război — sub ocupație germană, teritorii ale Finlandei erau anexate Uniunii Sovietice, Islanda era ocupată de Anglia (ulterior, de SUA), Iugoslavia — atacată inițial de Germania, Italia și, apoi, de Ungaria și Bulgaria — a capitulat la 17 aprilie 1941, Grecia a fost ocupată de forțele germane (secondate de cele italiene) până la sfârșitul aceleiași luni, Estonia, Letonia și Lituania fuseseră încorporate, în iunie - august 1940, la U.R.S.S., iar 1/3 din teritoriul României era anexat de către Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria.

Luând în calcul toți factorii de potențial geografic, economic și uman, se poate conchide că, în urma evoluțiilor politico-militare europene, până în iunie 1941 — la începerea campaniei din Est — au profitat nemijlocit de pe urma primelor 21 de luni de război : Germania, Uniunea Sovietică, Italia, Ungaria și Bulgaria. În mai 1941 își menținеau efectiv neutralitatea doar Suedia, Elveția, Spania, Portugalia și Turcia.

România era, poate, în situația cea mai dificilă între toate celelalte state neangajate în conflict și neocupate — de jure — de o putere străină.

Teritoriul său fusese redus — în urma cedării Basarabiei și Bucovinei de Nord către U.R.S.S., a părții centrale și de nord-vest a Transilvaniei către Ungaria și a sudului Dobrogei către Bulgaria — de la 295.049 la 194.136 km², populația țării s-a diminuat de la 19.933.802 (în iunie 1940) la aproximativ 13.500.000 locuitori (în iunie 1941), suprafața arabilă a scăzut de la 13.874.008 la 8.809.000 ha [1].

Anexarea unora dintre cele mai importante zone agricole (Basarabia, câmpiile Transilvaniei, Crișurilor și Someșului, Cadrilaterul) a dus la pierderea a 739.661 cai, 1.615.875 bovine și 6.119.603 oi, toate acestea reprezentând între 32 și 42% din resursele zootehniei românești [2].

În teritoriul ocupat au rămas 974 din cele 3695 întreprinderi mari ale țării, fapt ce a făcut ca producția industrială în octombrie 1940 să fie cu aproape 12 miliarde lei mai mică decât cea înregistrată în iunie același an [3].

Teritoriul ocupat de Ungaria asigura prioritar unele dintre cele mai importante resurse minerale ale României, multe din acestea având calitatea de produse cu importanță strategică.

Înainte de 30 august 1940, aici se obțineau următoarele cote ale producției de : aur fin — 38,5%, argint — 87,6%, cupru — 64,7%, plumb — 97,6%, zinc — 100% [4].

Mutilarea frontierelor a afectat, — în însăși esența sa — configurația, structura și caracterul unitar al dispozitivului strategic românesc. Acesta a pierdut mult din adâncime prin mutarea frontierei de la Nistru pe Prut și a celei de nord-vest până în Țara Bârsei, ceea ce a împins spre interiorul țării primul aliniament strategic cu 80—200 km în zona de operații de est și cu aproape 350 km pe frontul din Transilvania.

S-a pierdut un aliniament cu valoare ridicată de obstacol natural, fluviul Nistru (ce constituia, pe o lungime de 812 km, frontiera naturală spre est), Dunărea — protejată anterior de o distanță ce atingea în adâncime 100—120 km față de granița cu U.R.S.S. — a devenit, în aval de Galați, frontieră de stat. Litoralul românesc al Mării Negre aproape că s-a înjumătățit, diminuându-se de la 454 la 245 km.

Poarta Someșului și importanta direcție de interzis Satu Mare — Dej — Târgu Mureș — Brașov au fost luate în stăpânire de Ungaria, fapt ce ducea la izolarea cetății naturale a Apusenilor, chiar a Banatului și Crișanei, creând pericolul întoarcerii apărării spre vest, organizate în Defileul Mureșului.

Instalarea forțelor potrivnice României imediat la nord de Brașov și, respectiv, la confluența Prutului cu Dunărea făcea să crească vulnerabilitatea unor obiective și zone de importanță strategică din interiorul țării, între care se detașează Capitala și zona petroliferă Ploiești, ajunse în toamna anului 1940 la mai puțin de 100—160 km de trupele horthyste (față de 400—500 km în august 1940) și 200—250 km de cele sovietice (față de 340—400 înainte de 28 iunie 1940).

Magistralele rutiere și feroviare ale României erau pulverizate, descompletate sau dereglate ca funcționalitate, în zonele periferice ale dispozitivului strategic existând pericolul interceptării lesnicioase a comunicațiilor de rocadă și de pătrundere, atât de necesare pentru realizarea manevrelor de forțe și mijloace în interiorul țării. Comunicațiile fluviale și, implicit, legătura pe apă cu marea erau afectate de faptul că navigația pe brațul Chilia comporta riscurile ce rezultau din împingerea contactului nemijlocit cu forțele sovietice pe Dunăre (pe sectorul Reni — Gura Musura) și creșterea frontierei naturale cu Bulgaria (pe sectorul Lacul Greaca — Călărași) cu încă 76 km (de la 388 la 464 km).

Scăderea resurselor încorporabile (urmare a diminuării cu aproximativ 1/3 a populației țării) a făcut ca România — în prima parte a anului 1941, când în serviciul militar era cuprinsă 1,57% din populație — să aibă un efectiv activ al armatei de doar 211.768 oameni (16.369 ofițeri, 29.299 subofițeri și 166.100 trupă) [5].

Urmare a evoluției situației politico-militare europene din perioada martie 1939 — iunie 1941 și a măsurilor adoptate de statul român pentru promovarea intereselor sale supreme, la 21 iunie 1941 forța totală mobilizată număra 686.168 oa-

meni, ce aparțineau următoarelor categorii de genuri de arme [6]:

Genuri de arme	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	TOTAL
trupe de uscat	24 386	31 418	573 006	628 810
marina	675	730	12 355	13 760
aeronautica	2 283	3 152	38 163	43 598
TOTAL	27 344	35 300	623 524	686 168

Dacă la ofițeri și subofițeri ponderea militarilor activi atingea 59,5% și, respectiv, 83%, la trupă cei aflați în timpul stagiului obligatoriu reprezentau doar 26,6% din totalul efectivelor acestei categorii de militari.

Din cei 628 810 militari ai trupelor de uscat, 432.624 constituiau trupele de operații, iar din aceștia, la 21 iunie 1941, erau dislocați pe frontul de Est 377.053 oameni, astfel: 12.687 de ofițeri (din care 6.320 activi), 10.361 subofițeri (7.208 activi) și 354.005 trupă (69.926 activi) [7].

Nu erau cuprinși în trupele de operații 196.186 militari, dintre care: 36.594 la părțile sedentare, 26.356 la centrele teritoriale, 13.913 în detașamentele de lucru, fortificații și săpături, 39.216 în structurile de comandament ale armatelor și unitățile de deservire ale acestora, 35.270 grăniceri, 38. 920 jandarmi, 4.241 pompieri [8] etc.

În momentul declanșării Operației „Barbarossa", forța combatantă a României era structurată astfel: trei armate, un corp de armată independent, două comandamente militare cu responsabilități zonale (unul pentru Capitală, celălalt pentru Valea Prahovei), aeronautica (cu unități și formațiuni de aviație și artilerie antiaeriană), marina militară (organizată pe două divizii — de mare și de Dunăre — și pe două grupări cu responsabilități zonale — Detașamentul maritim „Sulina" și Sectorul „Dunărea de Sus") [9].

La 22 iunie 1941, când România a intrat în cel de-al doilea război mondial, nu se adoptase nici un document care să fixeze armatei alte obiective decât cele strict defensive, Di-

rectiva operativă nr. 35 din 15 iunie stabilind trupelor de pe frontul de Est exclusiv misiuni de apărare în fâșiile de responsabilitate ale acestora.

2. 22 iunie 1941 — aplicarea Planului „Barbarossa"

În zorii zilei de 22 iunie 1941, la orele 03,15, între Marea Baltică și Marea Neagră s-a pus în mișcare cea mai mare concentrare de forțe umane și tehnică militară înregistrată până atunci.

La baza acțiunii ofensive a Wehrmachtului a stat Directiva nr. 21 din 18 decembrie 1940. Acest document stipula că „Wehrmachtul german trebuie să fie gata, înainte de terminarea războiului contra Angliei, să înfrângă Rusia sovietică în cursul unei campanii rapide...

Pregătirile Înaltului Comandament se vor inspira din următoarele principii :

1. Scopul general :

Masa armatelor ruse staționate în Rusia occidentala trebuie să fie nimicită în cursul unor operații îndrăznețe, cu ajutorul unei pătrunderi profunde a unităților blindate. Forțele sovietice trebuie împiedicate să se retragă în imensitatea spațiului rusesc. Printr-o urmărire rapidă trebuie atins apoi un aliniament de la care aviația militară rusă să nu mai poată ataca teritoriul Reichului german. Obiectivul final al operației este crearea unui adevărat zid de protecție împotriva Rusiei asiatice, pe aliniamentul Volga—Arhangelsk, astfel încât dacă va fi cazul, aviația de război (Luftwaffe) să poată elimina ultimele regiuni industriale rămase aici, în Ural...

Atingerea acestui obiectiv presupune ca forțele germane să cucerească : la sud — bazinul Donet, important din punct de vedere al economiei de război ; la nord — atingerea rapidă a Moscovei. Luarea acestui oraș constituie un succes decisiv din punct de vedere politic și economic, ca și căderea celui mai important nod feroviar" [10].

Realizarea scopului propus ar fi însemnat : realizarea unei pătrunderi spre est de 1200—1500 km ; forțarea fluviilor Nistru, Bug, Nipru, Don, Volga ; depășirea lacurilor Ladoga, Onega și a Mării de Azov ; cucerirea Moscovei, Leningradului, Kievului și Stalingradului, a puternicelor zone industriale Voronej și Dombas ; ajungerea către extremitatea orientală a

Europei pe un aliniament ce ar fi unit Marea Albă, bazinul mijlociu al Volgăi și Marea Caspică.

Acest vast spațiu cuprindea și teritoriile finlandeze, estone, letone, lituaniene, poloneze, slovace și românești cotropite de către Uniunea Sovietică în lunile scurse de la începerea conflagrației mondiale, fapt ce explică, printre altele, participarea la război, alături de Germania, și a altor țări europene, unele dintre acestea angajate să-și redobândească independența sau să-și reîntregească statalitatea, altele mânate de cu totul alte motive în campania numită în epocă drept „cruciada anticomunistă". În momentul declanșării ostilităților, combatanții aveau forțele grupate astfel :

GERMANIA ȘI ALIAȚII SĂI [11] :

a) *Grupul de armate „SUD"* (comandant — feldmareșal Gerd von Rundstedt), între gurile Dunării și Lublin, cu armatele 4 română, 11 germană, 3 română, Corpul 8 ungar, Armata 17, Grupul 1 tancuri și Armata 6 (toate germane). Aceste forțe — ce totalizau 57 de divizii (dintre care, 9 de tancuri și motorizate), 13 brigăzi independente și Flota 4 aeriană — urmau să execute o lovitură principală spre Kiev, concomitent cu o alta secundară în lungul Niprului inferior, spre țărmul nordic al Mării de Azov.

b) *Grupul de armate „CENTRU"* (comandant — feldmareșalul Fedor von Bock) urma să acționeze din estul Poloniei (între exclusiv Liublin și sud-estul Prusiei Orientale) — cu Grupul 2 tancuri, Armata 4 și Grupul 3 tancuri (toate germane), ce totalizau 50 de divizii (dintre care 15 de tancuri și motorizate), două brigăzi independente și beneficiind de sprijinul Flotei 2 aeriene — spre Minsk și Moscova, pe care urma să o cucerească.

c) *Grupul de armate „NORD"* (comandant — feldmareșalul Wilhelm von Leeb), compus din Armata 16 și Grupul 4 tancuri germane (ce însumau 29 de divizii, din care 6 de tancuri și motorizate) și Flota 1 aeriană, era dislocat în Prusia Orientală și urma să acționeze prin teritoriile Lituaniei, Letoniei și Estoniei spre Kaunas, Riga și Talin, cu scopul de a cuceri Leningradul.

d) *Gruparea dislocată în Scandinavia* (comandant — mareșalul Carl Mannerheim), compusă din armatele finlandeze de sud-est și Carelia, corpurile 3 (finlandez) și 36 armată (ger-

man), Armata „Norvegia" (germană) și trupele norvegiene de munte, totalizând 24 mari unități sprijinite de Flota 5 aeriană, avea misiunea de a intercepta comunicațiile din Peninsula Kola, izolând astfel Murmanskul și contribuind la împresurarea dinspre nord a Leningradului.

Comandamentul suprem german dispunea de o rezervă strategică formată din 24 de divizii (dintre care 3 de tancuri și motorizate). Forțele Wehrmachtului erau sprijinite logistic de către imensele resurse materiale și umane de care Reichul dispunea în teritoriile europene aflate sub controlul său de la mările Nordului și Baltică la Mediterana, Peninsula Balcanică și Marea Neagră. De asemenea, comandamentele și trupele germane dispuneau de o vastă experiență dobândită în campania din centrul, vestul și sudul continentului, ele fiind beneficiarele nu numai ale unei imense industrii de război, ci și ale unora dintre cele mai perfecționate categorii de armament și tehnică militară cunoscute de omenire până în acel moment.

UNIUNEA SOVIETICĂ [12]:

Forțele sovietice de acoperire, cele ce au primit șocul armatelor germane aflate în ofensivă, aparțineau regiunilor militare Leningrad, Vest, Pribaltica, Kiev și Odessa, care s-au transformat, între 22—25 iunie 1941, în fronturile de Nord, Nord-Vest, Vest, Sud-Vest și Sud.

Regiunea militară Leningrad (comandant — general-locotenent M.M. Popov) cuprindea armatele 7, 14 și 23, care totalizau 21 de divizii (dintre care, 6 de tancuri și motorizate). Acestea au trecut la apărare între Murmansk și râul Narva.

Regiunea militară Pribaltica (comandant — general-colonel F.I. Kuznețov), compusă din armatele 2, 8 și 27, ce totalizau 25 divizii (din care, 6 de tancuri și motorizate), și o brigadă independentă de infanterie dislocate în Estonia, Letonia și Lituania, între lacul Ciud și râul Neman.

Regiunea militară Vest (comandant — general de armată D.G. Pavlov) avea în organică armatele 11, 3, 10 și 4, totaliza 44 divizii (dintre care, 18 de tancuri și motorizate) ce făceau acoperirea frontierei din vestul Bielorusiei, între valea Nemanului și Brest-Litovsk.

Regiunea militară Kiev (comandant — general-colonel M.P. Kirponos) cuprindea armatele 5, 6, 26 și 12, ce totalizau 58 de divizii (dintre care, 24 de tancuri și motorizate), dislocate în Ucraina de Vest, din regiunea Kovel și până spre Cernăuți.

Regiunea militară Odessa (comandant — general-locotenent I. T. Cerevicenko) avea în organică armatele 18 și 9, cu un total de 22 divizii (din care, 6 de tancuri și motorizate), dislocate pe malul stâng al Prutului, la nordul gurilor Dunării și pe litoralul nord-vestic al Mării Negre până la Odessa. Frontierele maritime de vest erau acoperite de flotele de Nord, din Marea Baltică și din Marea Neagră.

Istoriografia sovietică prezintă situația forțelor militare proprii în timpul „Bătăliilor de la frontierele de vest" (22—29 iunie 1941) ca fiind caracterizată de faptul că „marile unități și unitățile de grăniceri din regiunile militare nu au fost mobilizate și desfășurate conform planurilor de acoperire a frontierelor. Pe o adâncime de 3—5 km de granițele de stat se aflau numai companii și batalioane ale trupelor sovietice. Diviziile din eșalonul întâi erau dispuse la 8—20 km de aliniamentele fixate pentru desfășurare, iar eșaloanele doi... se aflau la câteva zeci de km de frontieră... Aviația regiunilor militare a suferit mari pierderi la sol, iar inamicul a obținut supremația aeriană" [13].

Comandamentul suprem sovietic a pregătit din timp poziții mai puternice de apărare în adâncime, între acestea detașându-se „Aliniamentul Stalin", ce se întindea în apropierea frontierei interbelice de vest a U.R.S.S., de la Lacul Ciud, prin fața Polokului, Minskului, Jitomirului, Viniței și de aici pe malul stâng al Nistrului până la Marea Neagră.

La susținerea efortului de campanie participa întreaga economie sovietică, un rol decisiv în cotitura ce se va realiza peste doi ani, în vara lui 1943, având-o imensele resurse naturale din vasta Siberie, industria de război și sprijinul popular de care a beneficiat Armata Roșie.

ARMATA ROMÂNĂ ÎN CAMPANIA ANULUI 1941

Operația „Barbarossa" a debutat la 22 iunie 1941 în Europa de est prin vasta acțiune ofensivă declanșată între Marea Neagră și Marea Baltică, cu aproape 200 de mari unități, dintre care 187 de divizii, repartizate astfel [14]:

STATE	Total mari unităţi	Din care divizii de : infanterie	motorizate şi blindate	Brigăzi
Germania	152	118	34	—
România	18 *	12	—	6
Finlanda	19	16	—	3
Italia	3	—	3	—
Ungaria	3	—	—	3
Slovacia	3	2	—	1
Total	198	148	37	13

Pe lângă aceste state, după declanşarea ostilităţilor, la acţiunile militare împotriva U.R.S.S. au mai participat unităţi de voluntari din Belgia, Olanda, Franţa, Spania etc.

La flancul drept al dispozitivului a acţionat, de pe teritoriul României, Grupul de armate „General Antonescu", compus din două armate române şi una germană, astfel [15] :

— *Corpul 2 armată român* în Dobrogea, între gurile Dunării şi Galaţi, cu Detaşamentul maritim nr. 1 la flancul drept şi Divizia 10 infanterie la stânga, până la confluenţa Prutului cu Dunărea :

— *Armata 4 română*, comandant — general corp de armată Nicolae Ciupercă, cu limita dinainte pe cursul inferior al Prutului, între Galaţi şi Comarna (20 km sud-est de Iaşi), având în eşalonul întâi corpurile 5 şi 3 armată (cu diviziile 1 grăniceri, 21 infanterie şi, respectiv, 15 infanterie şi un detaşament constituit din forţe aparţinând Diviziei 15 infanterie), în eşalonul doi Corpul 11 armată (cu brigăzile 1 şi 2 fortificaţii), iar în rezervă Divizia 5 infanterie.

— *Armata 11 germană* (comandant — general-colonel Eugen von Schobert), între Comarna şi extremitatea de nord-vest a frontierei româno-sovietice de după iunie 1940, având forţele dislocate de la dreapta la stânga în următoarele cinci corpuri de armată : 54 german (cu diviziile 50 infanterie germană şi gardă română), 30 german (cu diviziile 170 şi 178 in-

* Ulterior datei de 22 iunie 1941, marilor unităţi române aflate în contact nemijlocit cu trupele sovietice li s-au adăugat altele (Divizia de tancuri „România Mare", două brigăzi de fortificaţii etc.) ce au acţionat pentru eliberarea Basarabiei şi apoi la est de Nistru.

fanterie germane, 8 şi 14 infanterie române), 11 german (cu diviziile 76, 22, 239 infanterie germane şi 6 infanterie română), de cavalerie (cu brigăzile 5, 6 şi 8 cavalerie română) şi de munte român (cu brigăzile 1, 2 şi 4 mixte munte şi divizia 7 infanterie române).

Marile unităţi de cavalerie şi munte dislocate pe frontiera de nord între Ripiceni pe Prut şi Obcinele Bucovinei, ce formau Armata 3, erau subordonate marii unităţi române doar din punct de vedere administrativ, din punct de vedere operativ ele depinzând de comandamentul Armatei 11 germane.

Din totalul celor 686 168 militari români mobilizaţi la 22 iunie 1941, cei aflaţi în adâncimea operativă reprezentau mai puţin de 50% (325 685 militari), diferenţa fiind cuprinsă în forţele eşaloanelor doi sau la dispoziţia comandamentului suprem naţional. Conform documentelor operative ce au stabilit detaliile Planului „Barbarossa", forţele militare dislocate în zona mediană a Moldovei urmau să acţioneze pe una din direcţiile principale de ofensivă, spre interiorul spaţiului sovietic. Este ştiut faptul că, deşi din punct de vedere strategic, succesul în cadrul unui război fulger — cum era cel declanşat la 22 iunie 1941 — presupunea o acţiune fermă, în ritm ridicat şi în forţă spre Moscova pentru a ocupa cel mai important obiectiv politic, militar, economic şi cu semnificaţii morale ale adversarului, Hitler a insistat şi în cele din urmă a decis — peste opiniile specialiştilor săi militari — ca efortul principal să fie făcut spre vastul spaţiu de însemnătate economică din sud-estul U.R.S.S., ce cuprindea grânarul Ucrainei, bazinul petrolifer şi carbonifer al Caucazului. Aceasta a făcut ca spaţiul din nordul Mării Negre să cuprindă axul unei direcţii principale de acţiune, prin care se intenţiona atingerea aliniamentului Stalingrad-Astrahan-Baku, de pe care urma să se dezvolte ulterior ofensiva, peste Marea Caspică, spre Orientul Mijlociu şi Golful Persic.

Totuşi, forţele dislocate în România nu au trecut la ofensivă o dată cu celelalte trei grupuri de armate dintre Carpaţi şi Marea Baltică. Principalul raţionament rezida din configuraţia frontului, forţele situate pe Prut şi gurile Dunării fiind avansate spaţial spre est cu aproximativ 250—400 km.

Tocmai de aceea, timp de 10 zile, Grupul de armate „General Antonescu" a desfăşurat mai ales acţiuni cu caracter local, evidente considerente de ordin militar împiedicându-i pe ostaşii români să elibereze teritoriile Bucovinei de Nord şi Basarabiei în chiar zilele când se împlinea un an de la co-

tropirea acestor provincii românești de către U.R.S.S. în urma notelor ultimative din 26—28 iunie 1940.

După consumarea mai multor acțiuni cu caracter local — forțarea Prutului și realizarea de capete de pod în fâșia Armatei 11 germane, la Ștefănești, Sculeni și Ungheni — și bombardarea reciprocă a unor obiective din adâncimea tactică, dar și din interiorul celor două state, — aviația sovietică lovind, începând cu 23 iunie, orașele București, Iași, Constanța, Tulcea, Brăila, Galați, Buzău, Dorohoi și Rădăuți, iar cea germano-română distrugând la sol cam 400 de avioane adverse —, în zorii zilei de 2 iulie trupele de pe frontul român au trecut la ofensivă.

Concepția de ducere a acțiunilor militare a fost stabilită de analiștii și planificatorii Înaltului Comandament German și a fost comunicată șefului statului român de către Hitler, printr-o scrisoare, la 29 iunie 1941, care cerea executarea „unui atac peste Prut din spațiul de la est de Botoșani, cu direcția nord-est“ [16]. În urma însușirii de către Führer a solicitării mareșalului Gerd von Rundstedt și a cererii pe care Hitler i-a adresat-o generalului Ion Antonescu, acesta și-a dat acordul ca 12 mari unități române (6 divizii, dintre care una blindată, trei brigăzi de cavalerie și trei de munte, ce aparțineau Armatei 3 română) să fie subordonate Armatei 11 germane [17].

Operația „München“ — ale cărei detalii au fost stabilite prin ordinul 0129, transmis Marelui Cartier General Român, din 25 iunie 1941 — avea drept scop forțarea Prutului, cu corpurile 11 și 30 armată germane în sectorul Tutova — Badragi, dezvoltarea ofensivei cu lovitura principală pe direcția Moghilev — Vinnița. La flancul drept al Armatei 11, ofensiva era susținută de către Corpul 54 armată german, apoi, — pe cursul inferior al Prutului și gurile Dunării —, de Armata 4 română care, pentru început, urma să desfășoare doar acțiuni cu caracter local (fixarea adversarului în scopul interzicerii încercărilor de întoarcere de către acesta a grupării ofensive germane, realizarea unor capete de pod la est de râu, asigurarea flancului vecinului din stânga) [18].

Comandamentul Armatei 3 română a fost reînvestit — chiar în ziua de 2 iulie — cu atributele de conducere operativă a corpurilor de munte și cavalerie din subordine, forțe ce urmau să acționeze ofensiv pentru eliberarea Bucovinei de Nord.

În acest cadru operativ-strategic, în contextul politico-militar al primei luni de campanie în est, armata română a acționat — începând cu 2 iulie 1941 — pentru eliberarea spațiului dintre Dunăre — Marea Neagră — Nistru — Ceremuș și Prut, astfel [19]:

A. Marile unități din gruparea ce a trecut la ofensivă din zona centrală a Moldovei:

— *Divizia 13 infanterie* a fost introdusă, în preziua declanșării ofensivei, în capul de pod de la Sculeni (20 km nord-est Iași) și a acționat ofensiv — în eșalonul I al Corpului 30 armată german — pe direcția Sărata Nouă — Mărăndeni — Singureni — Soroca, pe care a eliberat-o la 12 iulie 1941, după 10 zile de luptă continuă, după care a participat la neutralizarea rezistenței adversarului din valea Răutului.

— *Divizia 14 infanterie* a forțat, la 2 iulie, Prutul în zona localității Bogdănești, a avansat spre nord-est, ajungând la 7 iulie la marginile orașului Bălți, a cooperat cu Divizia 13 infanterie la eliberarea orașului Soroca, atingând, la 12 iulie, Nistrul, după care și-a orientat ofensiva spre sud, participând la luptele din valea Răutului din 14—18 iulie 1941.

— *Divizia 6 infanterie* a forțat Prutul, la 12 iulie, între Corpaci și Cuconești și a acționat ofensiv — în cadrul Corpului 11 armată german — spre Moghilev, eliberând localitățile Edineța și Baroșeni.

— *Divizia 5 infanterie* a acționat inițial în rezerva Corpului 54 armată german, apoi a fost introdusă în operație, luptând pentru eliberarea localităților din zona Zgărdești, Isacova, Zăhăicanu și orașului Orhei, eliberat la 15 iulie.

— *Divizia 35 infanterie* — subordonată Corpului 54 armată german — a realizat, la 2 iulie, un cap de pod peste Prut, în sectorul Coștuleni (30 km sud-est Iași), a dezvoltat ofensiva spre Orhei, pentru a asigura flancul drept al Armatei 11 germană, fiind oprită în fața puternicei apărări organizate de trupele sovietice în masivul Cornești.

— *Divizia blindată*, care a acționat inițial în cadrul Corpului 54 armată german, a trecut Prutul la 4 iulie și după trei zile a atins Nistrul în zona orașului Moghilev, apoi a acționat dinspre nord, împotriva forțelor sovietice aflate în defensivă în masivul Cornești. La 16 iulie unitățile diviziei au intrat în Chișinău, după care au continuat ofensiva pe valea râului Bâc, către Tighina.

— *Divizia de gardă*, subordonată corpului 5 din Armata 4 română, a fost supusă — atât pe baza de plecare la ofensivă, cât și pe toată durata acțiunilor din stânga Prutului — unor puternice bombardamente de aviație și la numeroase contraatacuri executate cu unități de blindate sovietice. A acționat pe direcția Fălciu — Bălți — Vadul Rașcu, iar de la 13 iulie a fost dirijată spre sud, pe direcția generală Orhei — Chișinău — Tighina, cele mai grele lupte fiind date în raioanele Epureni, Stoenești și Țiganca.

— *Divizia 8 infanterie* a trecut Prutul prin capul de pod de la Bădărăi — Chetriș și a fost menținută — cu foarte mici excepții, când a participat la respingerea unor contraatacuri sovietice — în eșalonul doi și ca rezervă a Corpului 30 armată german, căruia i-a fost subordonată încă la 22 iunie.

— *Corpul de cavalerie*, cu brigăzile 5 și 6 cavalerie, subordonat Armatei 11 germane, a asigurat flancul stâng al grupării ofensive în care a fost inclus și, acționând pe direcția Edineța — Lipnic, a atins Nistrul la data de 7 iulie, după care a fost subordonat din nou Armatei 3 române.

B. Marile unități ce au rămas în subordinea Armatei 3 române și au acționat pentru eliberarea nordului Bucovinei :

— *Brigada 8 din Corpul de cavalerie* a asigurat flancul drept al armatei — făcând legătura cu unitățile române de cavalerie ce acționau în subordinea Armatei 11 germane — și a trecut Prutul, la 3 iulie, pentru a atinge, patru zile mai târziu, Nistrul în raionul Hotin, pe care l-a eliberat la 8 iulie, împreună cu Brigada 2 mixtă munte.

— *Divizia 7 infanterie* a acționat din raionul Mihăileni (10 km est de orașul Siret), la stânga brigăzii 8 cavalerie, spre Hotin, a dat grele lupte în zona localităților Tereblecea, Fântâna Albă și Bahrinești, pe care le-a eliberat până la 5 iulie.

— *Corpul de munte*, cu brigăzile 1, 2 și 4 mixte munte, a trecut la ofensivă între râul Siret și Vicovu de Sus (6 km est de Putna), îndreptându-se spre nord și nord-est, a eliberat la 4 iulie orașul Cernăuți, capitala Bucovinei, a forțat cursul superior al Siretului și, după cinci zile de urmărire, a atins Nistrul între confluența acestuia cu Ceremușul și Hotin. Până la 12 iulie, trupele din subordinea Armatei 3 române s-au regrupat spre dreapta, în zona Romăncăuți.

C. La extremitatea sudică a frontului românesc :

La 2 iulie au fost realizate două capete de pod peste Prut, unul imediat la nord de Stănilești și un altul la Fălciu.

— *Corpul 5 armată* — cu diviziile 1 grăniceri și 21 infanterie — a fost introdus în capul de pod realizat anterior în dreptul localității Fălciu, în raionul Țiganca, Stoenești, Epureni, de către Divizia de gardă. Supuse timp de aproape două săptămâni unor puternice contraatacuri, diviziile 21 și de gardă române au menținut și apoi au lărgit capul de pod de la est de Prut și după 15 iulie au continuat ofensiva pe direcția Comrat — Cetatea Albă.

— *Corpul 11 armată* a forțat, la 20 iulie, cu cele două brigăzi de fortificații, Prutul la Oancea (15 km nord-est de Târgu Bujor) și a intrat o zi mai târziu în Cahul. O altă parte a forțelor sale au fost trecute la est de Prut pe la Reni.

— *Corpul 2 armată*, ce a rămas în apărare pe Dunărea maritimă, a trecut, în ziua de 21 iulie, la nord de fluviu și pe 26 iulie a eliberat, împreună cu forțe aparținând Corpului 5 armată, orașul Cetatea Albă, la vărsarea Nistrului în mare.

Ofensiva la est și nord de Prut, desfășurată în cooperare cu Armata 11 germană, la flancurile căreia au acționat diviziile și brigăzile române, a dus, începând cu 7 iulie, la atingerea frontierelor de est interbelice ale României, armatele 18 și 9 sovietice fiind respinse dincolo de Nistru până cel mai târziu la 26 iulie 1941. Cele mai grele lupte s-au dat în zona centrală a spațiului dintre Nistru și Prut, în masivul Cornești. În timpul acestora, pierderile cu prețul cărora armata română a eliberat Basarabia și Bucovina de Nord s-au ridicat la 4.112 morți, 12.120 răniți și 5.506 dispăruți [20].

Încă înainte de atingerea Nistrului pe toată lungimea sa, Grupul de armate „General Antonescu" a fost desființat, Armata 11 germană, cu marile unități române ale Armatei 3 pe care le avea deja în subordine, depinzând direct de Grupul de armate „Sud".

Doar Armata 4 română, — ce-și recuperase de la Armata 11 germană diviziile din corpurile 3 și 5 care au acționat în anumite momente ale ofensivei sub comandă germană —, menținută până la sfârșitul primei decade a lunii august 1941 în apărare pe Nistrul inferior, a rămas în subordinea Marelui Stat Major Român.

Întrucât la 10 iulie 1941 Grupul de armata „Sud" atinsese deja Bugul în raionul Jitomir, în timp ce Grupul de ar-

mate „Centru" debușase în valea Niprului superior până pe aliniamentul Bobruisk — Moghilev — Vitebsk, Armata 11 germană a primit misiunea de a forța Nistrul și a înainta spre Bug pentru a asigura flancul drept al grupării ce acționa frontal spre Kiev.

Atacarea poziției fortificate „Stalin" din stânga Nistrului s-a realizat de către corpurile de cavalerie și munte române între 17 și 20 iulie 1941, marile unități ale acestora acționând sub comanda Armatei 11 germane. Două săptămâni mai târziu, începând cu 3 august, forțele Armatei 3 române au fost dirijate spre sud-est, acțiunea acestora spre bazinul mijlociu al Bugului fiind sincronizată cu ofensiva vecinilor din stânga, Corpul expediționar italian și Corpul 8 armată ungar, cele trei grupări aparținând tot atâtor state, făcând legătura operativă între armatele 11 și 17 germane.

Între 10 și 12 august, brigăzile Armatei 3 române au înlocuit Corpul 8 (rapid) ungar din capul de pod de la Vozhesensk, pe Bug, asigurând trecerea la est de fluviu a diviziilor germane aflate în ofensivă spre interiorul și sudul Ucrainei [21].

La 8 august 1941, Marele Cartier General Român a emis Directiva operativă nr. 899 prin care Armata 4 primea misiunea să acționeze ofensiv spre Odessa [22]. În acest scop, între 8 și 13 august, corpurile 1, 3 și 5 armată au forțat Nistrul, între Tighina și Dubăsari, în timp ce pentru siguranța flancului drept au fost menținute în zona litoralului maritim și-n zona lagunară a Nistrului cele două brigăzi de fortificații ale Corpului 11 armată.

Contactul nemijlocit cu apărătorii Odessei — Armata independentă de litoral (cu diviziile 25 și 95 infanterie, 2 cavalerie), unități de infanterie ale Flotei Mării Negre, trupele de aviație și marină retrase în oraș și împrejurimi — s-a realizat în ziua de 14 august 1941. Armata 4 română și-a realizat dispozitivul pe un singur eșalon cu care și-a propus să rupă apărarea adversă astfel : la flancul drept Corpul 1 armată (cu diviziile 21 infanterie, gardă și grăniceri), pe centrul Corpul 3 armată (cu diviziile 7, 3, 5 și 11 infanterie) și la flancul stâng Corpul 5 armată (cu diviziile 13 și 15 infanterie, încadrate fiecare la flancurile exterioare de câte o jumătate din Brigada 1 cavalerie). Efortul principal s-a făcut în lungul văii Nistrului, cu diviziile Corpului 3 armată, care au trecut, în același timp cu Corpul 1 armată, la ofensivă după o sumară pregătire de artilerie.

Densitatea și complexitatea lucrărilor de amenajare genistică a terenului, configurația terenului ce avantaja în mod radical apărarea, numărul mare al mijloacelor de foc și gurilor de artilerie adverse au făcut ca înaintarea trupelor române să se facă în ritm scăzut, într-o săptămână pătrunderea spre oraș nedepășind pe nici o direcție mai mult de 10 km.

Corpul 5 armată și-a început ofensiva pe 23 august 1941 și în 48 de ore a reușit să realizeze o pătrundere de aproximativ 6—8 km, apropiindu-se astfel la mai puțin de 20 km de periferiile Odessei [23].

La 24 august atacul a fost oprit, în scopul restructurării dispozitivului și refacerii forțelor uzate după prima săptămână de efort continuu.

Cea de-a doua etapă a luptelor pentru Odessa s-a desfășurat între 28 august și 5 septembrie 1941.

Comandamentul român a scontat ca pătrunderile cele mai importante să se realizeze în fâșiile Corpurilor 11 (cu diviziile 3, 14 și 21 infanterie), 4 armată (cu diviziile 3 și 5 infanterie) și Diviziei 11 infanterie (din Corpul 5 armată), efortul fiind astfel făcut între limanurile Nistrului și Tiligulski.

Pătrunderile realizate în cele nouă zile de luptă au fost neînsemnate, deși în operații au fost introduse, succesiv, rezervele de la toate eșaloanele (Corpul 3, cu diviziile 3 și 7 infanterie, Divizia de gardă și cea de grăniceri) și s-au folosit subunități de pionieri germane de sprijin, iar pe de altă parte formațiunile de luptă aparținând de Luftwaffe au realizat în folosul Armatei 4 române misiuni de bombardament asupra flotei și aviației adversarului.

Mai mult decât atât, o dată cu apropierea de oraș și intrarea în raza de acțiune a artileriei de coastă și a gurilor de foc de pe navele din rada portului Odessa, pierderile înregistrate de diviziile române au fost deosebit de ridicate, ceea ce l-a făcut pe generalul Nicolae Ciupercă, comandantul Armatei 4, să aprecieze că acestea „se găsesc la limita posibilităților lor ofensive : limita morală și fizică" [24].

La începerea celei de-a treia etape a operației ofensive spre Odessa (12—23 septembrie 1941) s-a acționat în următorul dispovitiz : Corpul 11 armată (cu Brigada 7 cavalerie, diviziile 8, 14 infanterie și 1 gardă) la flancul drept, Corpul 3 armată (cu diviziile 1 grăniceri și 7 infanterie) la centru, Corpul 4 armată (cu diviziile 3 și 11 infanterie) la flancul stâng al grupării de efort, Corpul 5 armată (cu diviziile 13 și 15 infanterie) la flancul stâng al armatei, între limanul Ti-

Ingulski și Marea Neagră. Eșalonul doi era format din Corpul 1 armată (diviziile 5, 6, 21 infanterie și Brigada 9 cavalerie), iar cele mai importante pătrunderi au fost realizate la flancurile interioare ale Corpurilor 11 și 13 armată, ce s-au apropiat de localitățile Tatarka și Dalnik. Atacurile forțelor române erau de fiecare dată oprite de focul nimicitor al artileriei adverse, între care, ca noutate, se detașau piesele cu 6 țevi denumite și „Orga lui Stalin". La acestea s-a adăugat executarea în noaptea de 22/23 septembrie a unei acțiuni de desant aerian, subunității de parașutiști sovietici lansați în adâncimea dispozitivului Corpului 5 armată alăturându-i-se o unitate de infanterie marină (aproximativ 2000 de oameni) debarcată la Grigorievka și Cebanka [25]. Deși suspendarea, pentru mai bine de trei săptămâni, a ofensivei trupelor române spre Odessa a fost apreciată ulterior ca o măsură pripită, această decizie era susținută de nevoia imperioasă a limitării pierderilor proprii, concomitent cu pregătirea adecvată (conceptual și sub aspectul asigurării logistice) a ofensivei decisive spre Odessa.

După 23 septembrie 1941, Armata 4 română a executat mai ales acțiuni cu caracter local, de consolidare și îmbunătățire a aliniamentului atins sau de respingere a contraatacurilor adversarului, cum a fost cel din 2 octombrie de la Dalnik, executat asupra pozițiilor diviziilor 1 gardă și 1 grăniceri de două regimente sovietice întărite cu tancuri.

Încă din primele zile ale lunii octombrie, comandamentul sovietic a început retragerea forțelor sale din Odessa (86.000 militari și 150.000 civili), acestea fiind transportate pe mare în Peninsula Crimeea, supusă încă de la 24 septembrie unei puternice ofensive a Armatei 11 germane în cadrul căreia acționau și brigăzile de munte și cavalerie ale Armatei 3 române, ce au fost nevoite să lupte succesiv la forțarea Bugului, Ingului, Inguleților și Niprului, să facă față unor puternice contraatacuri în zonele Balki, Vladimirovka, Ulianovka, Akimovka, stepa Nogai etc. După depășirea Nistrului și până la atingerea Niprului, Armata 3 română a suferit pierderi ce se cifrau la 6.786 morți, 12.942 răniți și 133 dispăruți, în timp ce Armata 4 română a înregistrat — între 8 august și 16 octombrie 1941 — 17.729 morți. 63.345 răniți și 11.471 dispăruți [26].

Etapa a patra, ultima, a operației a constat în ocuparea Odessei (realizată în mare în chiar ziua de 16 octombrie 1941), în care se mai găseau aproximativ 35.000 de militari lăsați

pentru a acoperi evacuarea. Dintre aceștia, trupele române au făcut circa 6.000 de prizonieri. După încheierea acestei operații, cea mai mare parte a trupelor aparținând Armatei 4 române au fost retrase în țară, în Transnistria rămânând doar Corpul 6 armată (format din diviziile 1 și 2 infanterie) cu misiuni de pază și supraveghere a teritoriului și liniilor sale de comunicație.

După ajungerea în bazinul Donețului și ocuparea întregului teritoriu din nordul mărilor Neagră și Azov, singurul pericol pe care-l mai prezentau forțele sovietice la flancul sudic al frontului îl constituia prezența armatelor 51, de litoral și de Crimeea (cu un total de 16 divizii, dintre care 12 de infanterie și 4 de cavalerie) în Peninsula Crimeea, aceste forțe putând lovi flancul drept și adâncimea dispozitivului ofensiv al Grupului german de armate „Sud" ce-și avea forțele la contact cu fronturile de sud-vest și sud-sovietice — împinse cu aproximativ 400 km la est de istmul Perekop.

La acțiunile din Crimeea, desfășurate din toamna anului 1941 și până la începutul lunii iulie 1942 (căderea Sevastopolului), a participat, la început, doar Corpul de munte (brigăzile 1, 4 mixte munte și 8 cavalerie) subordonat operativ Armatei 11 germane. Tot așa corpul de cavalerie (brigăzile 4 și 6 cavalerie) era subordonat Armatei 1 tancuri germane aflată în ofensivă spre cursul mijlociu al Donețului [27].

Aceste cinci brigăzi au fost angajate afectiv în luptă la est de Nipru, totalizând — la 1 octombrie 1941 — 66.597 militari, respectiv, 52.243 militari la 15 octombrie 1941.

La 1 noiembrie 1941, Armata 4 a sosit la Iași, unde a început demobilizarea efectivelor. În zilele următoare au început să ajungă în țară și unele unități ale Armatei 3 române, la est de Nistru rămânând — dar cu misiuni neoperative — două divizii de infanterie, o brigadă de fortificații și două de cavalerie române.

În Crimeea, forțele române au îndeplinit, mai ales, misiuni de a curăța munții Iaîla de prezența partizanilor, dar parte din acestea au fost angajate la luptele cu desantul debarcat la Kerci și Feodosia sau la ocuparea Sevastopolului (detașamentul condus de colonelul Radu Korne, compus din Regimentul 6 roșiori motorizat și escadronul motomecanizat al Brigăzii 5 cavalerie) [28].

Dacă la începutul anului 1942, România folosea în campanie doar 54.375 militari, aparținând celor 6 brigăzi — de

vânători și cavalerie — angajate efectiv în operațiile de pe frontul de est, în următoarele 6 luni au fost menținuți la est de Bug, în medie, aproape 125.000 militari români. După căderea Sevastopolului (4 iulie 1942) și ocuparea întregii Peninsule Crimeea, la solicitările și presiunile Germaniei, a sporit numărul de mari unități românești angajate pe front, astfel încât în toamna anului 1942 armatele 3 și 4, subordonate Grupului de armate „Don", acționau spre Stalingrad, alte 5 (apoi 7) divizii române — subordonate Armatei 17 germane — erau angajate în luptele din Caucaz. Dacă la 15 decembrie 1942, România folosea în zona acțiunilor militare 295.281 militari (dintr-un total de 718.469 mobilizați), începând cu prima lună a anului următor efectivele acestora au scăzut permanent, ajungând — peste alte 12 luni — la doar 81.244 militari (din 704.898 mobilizați la 20 decembrie 1943).

Diminuarea efectivelor angajate pe front a rezultat atât din încercările de conservare a forței combative a țării, cât și din pierderile deosebit de mari pe care le-au înregistrat diviziile române în stepa kalmukă, la Stalingrad și Cotul Donului, în Kuban sau Peninsula Crimeea (numai între 15 noiembrie 1942 și 15 noiembrie 1943, armatele 3 și 4 române au pierdut 149.571 militari, morți, răniți, dispăruți sau îmbolnăviți grav, în condițiile când efectivul însumat al acestora a oscilat, în intervalul de referință, între 295.281 și 146.711 militari).

O dată cu trecerea la apărarea Crimeii (9 octombrie 1943), dar mai ales când trupele sovietice s-au apropiat și apoi au penetrat la vest de Nistru (aprilie 1944), angajarea armatei române pe front a cunoscut o creștere rapidă (190.772 militari la 15 martie, 298.031 la 15 aprilie, 341.643 la 15 mai și 446.309 la 15 iunie 1944).

Acțiunile defensive din Basarabia și Moldova (aprilie—23 august 1944), schimbarea frontului în ziua de 23 august, luptele duse până la 25 octombrie 1944, pentru eliberarea țării, participarea la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei au constituit pentru armata română, fiecare în parte, mari capitole ce-și au propriile pagini de devotament și eroism, deziluzii și speranțe, umilință și îndârjire, viață și moarte. Din păcate, multe din aceste pagini sunt încă albe ori claritatea literei altora este adesea estompată.

Tocmai de aceea, cartea noastră nu și-a propus altceva decât să arunce o lumină asupra unora din aceste file de istorie națională.

NOTE

1 *Anuarul statistic al României 1939 și 1940*, București, 1941, p. 3, 42 ; *Pierderile economiei românești în urma cedării de teritorii. Reduceri generale, teritorii, populație, bogății*, București, 1940, p. 11.
2 „Comunicări statistice", nr. 1 din 15 ianuarie 1945, p. 9, nr. 2 din 31 ianuarie 1945, p. 10, nr. 11 din 1 februarie 1945, p. 5.
3 Ion Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici (1945—1947)*, București, 1986, p. 15—18.
4 *Ibidem*, p. 16—17.
5 Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare : Arh. M. Ap. N), fond Marele Stat Major, Secția 1, dosar 1929, f. 52.
6 *Ibidem*.
7 *Ibidem*.
8 *Ibidem*.
9 *Ibidem*.
10 *Hitlers Weisungen für die Kriegführung*, p. 96—97.
11 *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, București, 1989, p. 357 ; *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, București, 1989, p. 405.
12 *Velikaia otecestvennaia voina, 1941—1945*, Moscova, 1985, p. 581—582 ; *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, p. 403—404.
13 *Velikaia otecestvennaia voina*, 1941—1945, p. 581.
14 Rudolf Hofmann, *Die Schlacht von Moskau 1941*, în *Entscheidungsschlachten des zweiten Weltkrieges*, Frankfurt/Main, 1960, p. 142 ; Antti Juntilainen, *Operational Decisions by the Defence Forces 1941—1944*, în „Revue Internationale d'Histoire Militaire", nr. 62/1985, p. 157 ; Dombrády Lóránd, Tóth Sándor, *A magyar királyi honvédsag, 1919—1945*, Budapesta, 1987, p. 195—197.
15 General Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice, 22 iunie 1941—23 august 1944*, Ediția a II-a, Madrid, 1986, p. 131—138.
16 Arh. M.Ap.N., fond 948, dosar 88, f. 67.
17 *Ibidem*, fond Microfilme, rola P. II 1. 1104, c. 291.
18 *Istoria militară a poporului român*, vol. V, p. 411—415.
19 General Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 136—137 ; *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, p. 414—419.
20 Arh. M.Ap.N., fond 949, dosar 84, f. 480.
21 *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, p. 421.
22 General Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 139—143.

23 *Ibidem*, p. 140—146.
24 Arh. M.Ap.N., fond 4, dosar 208, f. 319.
25 General Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 149.
26 Arh. M.Ap.N., fond 948, dosar 496, f. 34—35.
27 General Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 159—169.
28 Arh. M.Ap.N., fond M.St.M., dosar nr. 1929, f. 77.

Capitolul V

DINCOLO DE NISTRU : O HOTĂRÂRE GREȘITĂ ?

„...Nu cel ce robește, ci acel care poate împiedica faptul și nu o face este cu adevărat vinovatul."

Thukidydes

Eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, altfel spus, restaurarea frontierei de est și nord-est a României Mari, fusese unul din obiectivele de bază ale politicii generalului Ion Antonescu. Odată atins, care erau intențiile sale ? Din scrisoarea pe care Hitler i-a adresat-o generalului la 27 iulie 1941, reiese că acesta din urmă trimisese Führerului o scrisoare în care își exprima hotărârea „de a duce până la ultima consecință, alături de Reichul german, acest război" (cuvintele prin care Hitler rezumă opinia lui Antonescu) [1]. Conducătorul statului român era, așadar, hotărât să continue din proprie inițiativă lupta, alături de Wehrmacht, după atingerea Nistrului. La această ofertă, — nu am dispus de textul scrisorii generalului, care nu a fost găsit nici de A. Hillgruber, cunoscutul istoric al relațiilor româno-germane în anii 1938—1944 [2] —, Hitler a răspuns prin scrisoarea amintită din 27 iulie în care, subliniind că decizia de a continua lupta este „în primul rând hotărârea d-voastră. Voința d-voastră, puterea de acțiune și curajul d-voastră bărbătesc au determinat poporul d-voastră de a urma această cale", cerea generalului să înainteze cu trupele sale „în spațiile de la sud-est de Bug" să preia „asigurarea controlului acestui teritoriu". În acest scop, Hitler, trecea sub ordinele generalului Antonescu Corpul LIV Armată, urmând ca Armata 11 germană și Corpul IV Armată român să înainteze „sub ordinele Grupului de armate «Sud» la răsărit de Bug spre cursul inferior al Niprului" [3].

Antonescu s-a grăbit să răspundă, la 30 iulie, lui Hitler : „Vă confirm și acum că voi merge până la capăt în acțiunea ce am pornit la răsărit împotriva marelui dușman al civili-

zaţiei, al Europei şi al ţării mele : bolşevismul rus. De aceea, nu pun nici un fel de condiţii şi nu discut cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu. Voi îndeplini misiunea militară prevăzută în scrisoarea Excelenţei Voastre : îndată ce, sub presiunea Grupului de armate «Sud» dinspre nord-vest, rezistenţa pe Nistru va fi dislocată şi mai departe înspre sud, voi înainta cu trupele române în spaţiul de la sud-vest de Bug şi voi lua asupra mea asigurarea controlului acestui teritoriu [...]. Voi îndeplini această acţiune din convingerea adâncă că slujesc nu numai Neamul Românesc şi populaţiile româneşti de peste Nistru, dar [şi] comandamentele civilizaţiei şi nevoia de a lupta conştient la întemeierea noii soarte în Europa" [4].

Să reţinem de pe acum o gravă eroare a generalului Ion Antonescu : angajând ţara şi armata în continuarea efortului militar dincolo de Nistru, el declară lui Hitler : „nu pun nici un fel de condiţii şi nu discut cu nimic această cooperare militară, pe un nou teritoriu". Eroare gravă, pentru că Antonescu îşi imagina că va putea servi interesele naţionale ale României — în speţă, refacerea integrităţii ei teritoriale — printr-o atitudine de perfect cavalerism faţă de un om ce nu cunoştea decât calculul rece al interesului şi limbajul forţei. Adoptând această atitudine politică generalul era convins, la rândul său, că Hitler va avea o conduită similară, ceea ce va îngădui revizuirea „arbitrajului" de la Viena.

Angajarea trupelor române la est de Nistru a început înainte de amintitul schimb de scrisori Antonescu — Hitler. Armata 3 română, subordonată Armatei 11 germane, a participat la forţarea Nistrului şi la luptele pentru străpungerea liniei „Stalin", un ansamblu de cazemate şi lucrări genistice pe malul stâng al Nistrului (17—20 iulie) [5]. De la începutul lui august, Armata 3 română a acţionat pe malul stâng al Bugului şi a ocupat capul de pod de la Voznesensk, unde înlocuirea forţelor ungare aflate acolo nu a fost lipsită de tensiuni şi incidente [6]. De la 8 august, Armata 4 română a desfăşurat acţiuni ofensive pe direcţia Chişinău — Razdelnaia — Odessa, angajându-se într-una din cele mai sângeroase bătălii duse de armata română pe frontul de est, încheiată, la 16 octombrie, prin ocuparea însemnatului port [7].

Trecerea Nistrului de către armata română a declanşat o amplă şi gravă controversă ce continuă şi astăzi atât pe plan politic, cât şi, în prelungire, pe plan istoriografic.

Începutul confruntării l-a făcut scrisoarea adresată la 18 iulie 1941 de preşedintele P.N.Ţ., Iuliu Maniu, generalului Ion Antonescu. În ceea ce priveşte participarea României la războiul împotriva U.R.S.S., Iuliu Maniu îşi exprima totala adeziune la efortul de redobândire a teritoriile anexate de sovietici în 1940. Iată pasajele cele mai caracteristice ale acestei ferme şi calde aprobări : „Prin hotărârea de a intra în acţiune împotriva cotropitorilor, tindem la eliberarea Basarabiei şi Bucovinei şi a unui colţ din Moldova de Nord ; în această clipă, pentru toate conştiinţele româneşti, problema stăpânitoare este afirmarea drepturilor noastre etnice şi istorice, prea bine cunoscute, asupra întregului nostru patrimoniu naţional. Basarabia şi Bucovina fac parte integrantă din aceste drepturi, care au fost recunoscute ultima oară şi prin conferinţa de la Londra (Paris — *n.n.*) din 1920. Pierderea acestor provincii nu s-a datorat nici vreunei hotărâri a unei instanţei internaţionale, nici hotărârii naţiunii înseşi, prin reprezentanţii ei legal împuterniciţi. Lupta armatelor române pentru recucerirea lor nu este, prin urmare, agresiune, cu intenţiuni de cucerire, intenţiuni care trebuie să fie străine, ci urmarea unei invazii, care trebuia respinsă din primul moment". Anticipând momentul eliberării complete a provinciilor pierdute, Iuliu Maniu scria : „Bucuria şi satisfacţia noastră a tuturor românilor va fi fără margini, nu numai pentru că am recâştigat două provincii frumoase şi că am readus milioane de suflete româneşti la vatra strămoşească, ci şi pentru că jertfa sângelui scump al armatei noastre glorioase a reparat ruşinea pe care cârmuitorii inconştienţi de pe vremuri au adus-o ţării noastre. Recunoştinţa ţării pentru generalii, ofiţerii şi soldaţii români şi pentru dvs., domnule general, comandantul de căpetenie, va fi eternă" [8].

Continuarea operaţiilor militare dincolo de Nistru era considerată de Iuliu Maniu o agresiune — o agresiune întreprinsă în compania Germaniei hitleriste şi a Ungariei : „Nu este admisibil să ne prezentăm ca agresori faţă de Rusia, astăzi aliata Angliei, probabil învingătoare, pentru alt obiectiv decât Bucovina sau Basarabia, în tovărăşie de arme cu Ungaria şi cu Axa, care ne-au rupt, printr-un act arbitrar neratificat de nimeni, o parte importantă a ţării noastre, vătămându-ne teritoriul, mândria şi onoarea noastră. Chiar şi tovărăşia de arme de până acum, impusă de împrejurări, este cât se poate de supărătoare, câtă vreme încă nu am primit nici o satisfacţie în problema Transilvaniei, dar ea are o sin-

gură justificare : aceea că este menită să repare pierderea ce am suferit, înainte cu un an, în urma presiunii exercitate de Axă, care la vremea sa ne-a legat mâinile, oprindu-ne să ne apărăm. Acum ea ni le-a dezlegat".

Președintele P.N.Ț. nu vedea ca îndreptățire a participării în continuare a armatei române natura regimului sovietic : „Ar fi prea pretențios să credem că continuarea războiului germano-rus ar depinde de colaborarea noastră, precum este nu mai puțin pretențios să proclamăm noi, România, război sfânt contra Rusiei, pentru organizația ei internă de stat și socială. Războiul sfânt, militar și politic, să-l prestăm pentru România Mare, cu toate provinciile sale. Nu avem nici un soldat român de sacrificat pentru scopuri străine".

În privința populației românești transnistriene, Iuliu Maniu sublinia : „Este adevărat că la nord și est de Nistru avem foarte mulți frați români așezați acolo de veacuri, la care avem dreptul să aspirăm pentru întregirea națională. Pe aceștia încă nu-i putem câștiga și mai ales nu-i putem păstra cu armele. Anexarea lor trebuie să se întâmple cu liberul lor consimțământ și cu aprobarea marilor puteri, atunci când se va stabili statutul teritorial definitiv al Europei".

Conducătorul P.N.Ț. avertiza asupra primejdiei ca o extindere teritorială a României în Est să nu fie considerata ca o abandonare a Transilvaniei de nord : „Nu-i admisibil ca noi să servim argumente și motive în sprijinul celor ce urmăresc să ne împingă spre răsărit, eliminându-ne din cetatea naturală a Transilvaniei, leagănul românismului, și, mai ales, nu este admisibil să ne legăm soarta, prin războaie de cucerire și agresiune, cu Axa" [9].

La 8 noiembrie 1941, într-o scrisoare adresată mareșalului Ion Antonescu (ridicat la acest grad la 22 august 1941), în cuprinsul căreia protesta împotriva plebiscitului organizat de autorități, Iuliu Maniu își reafirma poziția în problema participării României la război : „Partidul Național Țărănesc, împreună cu întreaga opinie publică, aprobă acțiunea militară întreprinsă pentru dezrobirea Basarabiei și Bucovinei și eliberarea elementului românesc peste Nistru de sub regimul comunist și aclamă cu însuflețire rezultatele obținute în această privință. Dezaprobă însă continuarea acțiunii militare în formă agresivă și cu intenții de ocupațiune pe teritoriul rusesc, dincolo de hotarele noastre naționale firești, și deplânge pierderile de morți și răniți ce am suferit și slăbirea puterii noastre armate, pricinuită de aceste operațiuni" [10].

Această poziție — oprirea la Nistru, pentru ca România să nu apară în ipostaza de agresoare, alături de Germania, împotriva Uniunii Sovietice, aliata Marii Britanii (apoi și a S.U.A.) — va fi adoptată și de conducătorul Partidului Național Liberal, Constantin (Dinu) I.C. Brătianu. La 19 decembrie 1941, președinții celor două partide istorice au adresat o scrisoare comună mareșalului Antonescu pentru a-l avertiza din nou că a angajat România într-o politică greșită, contrară intereselor naționale. După ce enumerau gravele consecințe ale războiului pentru România, — pierderile în oameni, inflația, lipsurile alimentare, declinul economic etc., —, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu atrăgeau atenția mareșalului asupra a două pericole : „Rusia și Ungaria. Când luați sarcina să distrugeți bolșevismul rusesc intrăm într-o acțiune care nu depinde de noi, ci de forțele de care Germania dispune ca să zdrobească armatele rusești. Dacă nu aveți convingerea că armata germană poate nimici, fără ajutorul câtorva divizii românești, armata sovietică declarată înfrântă, nu mai puteți crede în victoria finală a Germaniei. În acest caz, se impune cu atât mai mult ca armatele române să nu se lupte dincolo de Nistru". Autorii scrisorii subliniau că Ungaria și Bulgaria, „care ar fi avut motive de recunoștință" față de Germania, nu au dat Reichului sprijinul oferit de România. În cazul unei victorii a Germaniei, arătau ei, România nu are nici „un act înscris că ea (Germania — *n.n.*) ne va reda Ardealul pierdut... Făgăduielile verbale, mai cu seamă când nu sunt întărite prin nici o declarație publică a factorilor responsabili, sunt iluzorii". Cei doi lideri politici făceau afirmația surprinzătoare — după opinia noastră — că „dacă este un pericol bolșevic extern este unul și mai mare de anarhie internă, la care va fi împins, la sfârșitul războiului, poporul român sărăcit, înfometat și îndurerat de numeroase dolii și suferințe".

Iuliu Maniu și Dinu Brătianu treceau apoi la problema vecinilor din vest și sud. „Ungaria — scriau ei — nu se sfiește să afirme că va lua de la România și restul Ardealului și Banatul iar Bulgaria, Dobrogea". În cazul unei victorii germane, Reichul — afirmau autorii scrisorii — nu va face un război Ungariei pentru a o sili să restituie României Ardealul (fiind de la sine înțeles că Ungaria nu va renunța de bunăvoie la Ardealul de Nord), în cazul unei înfrângeri a Reichului, România va apărea ca o aliată a acestuia, angajată cu trupele sale în interiorul teritoriului sovietic și în război cu Marea Britanie și S.U.A.

Concluzia scrisorii și soluția politică, propusă mareșalului, sunau astfel : „Continuarea războiului în condițiile de azi nu poate duce la reîntregirea țării, ci numai la uzarea completă a țării, expusă la pericolul maghiar. Prin urmare, cât mai este timp, trebuie să arătați Germaniei ce ați făcut până acum, în cadrul alianței ce ați contractat cu dânșii, tot ceea ce putea face România, fără a se expune la dezastru ; că am făcut sacrificii pe care Ungaria și Bulgaria nu le-au făcut, că suntem siliți să retragem trupele noastre de peste Nistru ca să ne reconstituim forța noastră armată și să organizăm situația noastră internă, care nu poate suporta o prelungire a războiului“ [11].

De-a lungul anilor de război, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu vor duce cu generalul Ion Antonescu un adevărat război al memoriilor și al replicilor (e de ajuns să se amintească faptul că la 29 octombrie 1942, după ce lăsase fără răspuns mai multe scrisori ale lui Dinu Brătianu, mareșalul a răspuns la ultima, care avea o pagină și jumătate, cu o scrisoare de 125 de pagini !) [12]. În acest război al corespondenței, argumentele și contraargumentele au fost repetate până la saturație, oferindu-i-se astfel istoricului posibilitatea cunoașterii exacte a pozițiilor.

În toamna lui 1942, la peste un an de la trecerea Nistrului de către armata română, mareșalul răspundea criticilor lui Dinu Brătianu, în următorii termeni : „A mă fi «oprit la Nistru» și a «retrage astăzi forțele din Rusia» înseamnă, pentru un om care mai poate încă judeca, a anihila dintr-o dată, total, toate sacrificiile, făcute de la trecerea Prutului, acțiune în contra căreia nu v-ați pronunțat public, înseamnă a ne dezonora pentru vecie ca popor ; înseamnă a crea țării, în cazul victoriei germane, condiții dezastruoase, fără a ne asigura, în cazul victoriei ruse, nici provinciile pentru care luptăm și avem datoria sacră să luptăm, nici granițele care vor voi să ni le mai lase rușii, nici libertățile noastre și nici măcar viața familiilor și a copiilor noștri ; în sfârșit, înseamnă, din cauza nestabilității și a feloniei pe care mă sfătuiți să o practic, — și aceasta este cea mai mare crimă —, a asigura țării, în viitoarea comunitate europeană, o poziție morală care îi va ridica drepturile idealurilor sale și ar putea să-i fie chiar fatală“. Mareșalul era de părere că retragerea trupelor române din teritoriul sovietic ar genera mari convulsii interne, declanșate sau utilizate de comuniști, legionari, sași, evrei etc., criza internă oferind Ungariei posi-

bilitatea de a ocupa și sudul Transilvaniei. El își reafirma convingerea că, prin poziția geostrategică și prin bogățiile sale, România nu putea să supraviețuiască unei victorii sovietice. „Trăgând învățăminte din trecut, cunoscând tendințele slave, plecând de la considerațiunile făcute mai sus și îndrumat de instinctul de conservare și de logica bunului-simț, nu puteam [...] eu conducător responsabil să mă «opresc la Nistru» și nici nu pot «să retrag armata din Rusia». Ar fi o prostie din partea mea. Este cu neputință să o facă cineva și ar fi și o greșeală ireparabilă pe care nu eu și dvs., ci neamul ar plăti-o scump“ [13].

Pozițiile adoptate de mareșalul Ion Antonescu și de liderii opoziției trebuiesc urmărite din două unghiuri de vedere : cel al desfășurărilor politice și militare din anii celui de-al doilea război mondial și cel al istoricului, altfel spus, al celui care, știind cum s-a încheiat șirul de evenimente din timpul conflagrației (aplicând, cum se spune, „regula epilogului“), este în măsură să evalueze deciziile luate.

Când trupele române au trecut Nistrul, victoria germană în Est era pentru Ion Antonescu — și nu numai pentru el — o certitudine. În tabăra Axei, în cea a adversarilor ei, în statele neutre, oameni politici și experți militari considerau că Armata Roșie nu va putea rezista mai mult de câteva luni loviturilor de berbec date de Wehrmacht.

Încă de la începutul campaniei în Est, au apărut pentru germani surprizele neplăcute. Rezistența înverșunată opusă de trupele sovietice și imensul rezervor uman aflat la dispoziția lui Stalin, rezervor capabil să înlocuiască rapid uriașele pierderi suferite pe câmpurile de luptă, făceau ca executarea Operației „Barbarossa“ să nu se desfășoară „ca la carte“ [14]. Aureola de invincibilitate a armatei germane rămânea însă neatinsă față de succesele impresionante ale primelor săptămâni de campanie și puțini erau cei care înțelegeau că „Blitzkrieg-ul“ — ca strategie — se apropia de faliment.

Pe măsura desfășurării operațiunilor militare devenea limpede că limita teritorială fixată prin Directiva nr. 21 nu putea fi atinsă înainte de venirea iernii. În timp însă ce Înaltul Comandament al armatei terestre (O.K.H.) era în favoarea înaintării spre Moscova, Hitler a decis ca efortul principal să fie întreprins în zona sudică a frontului. „Obiectivul principal de atins înainte de venirea iernii — scria el la 12 august — nu este cucerirea Moscovei, ci aceea a Crimeii, ca și a regiunii industriale și carbonifere a Donețului și întrerupe-

rea livrărilor de petrol din Caucaz, precum și, în nord, încercuirea Leningradului și jonctiunea cu finlandezii" [15]. În adoptarea acestei decizii a cântărit mult și teama — lipsită însă de temei — a lui Hitler că Peninsula Crimeea constituia o bază pentru atacurile aviației sovietice împotriva perimetrului petrolifer din România [16]. Somnul Führerului era tulburat de un coșmar : incendierea totală a câmpurilor românești de petrol [17].

Deplasarea în sud a centrului de greutate a operațiunilor militare a sporit însemnătatea participării României la campania din Est. Acest aspect — fundamental — trebuie avut în vedere când este judecată decizia mareșalului Ion Antonescu de a sprijini Wehrmachtul în stepele rusești. Importanța factorului românesc va spori în 1942, când marea ofensivă germană se va desfășura *numai în flancul sudic* al frontului sovieto-german.

Conducătorul statului român cunoștea, încă de la 21 iunie, opinia ministrului României la Moscova, Grigore Gafencu, care considera Armata Roșie puternică și nu excludea, deci, surprizele. Primele acțiuni la Prut cofirmaseră părerea diplomatului român. Superioritatea în tancuri a sovieticilor și-a spus cuvântul, astfel că acțiunile trupelor române în Basarabia s-au desfășurat cu pierderi mari — mai ales în ofițeri — și într-un ritm sub cel așteptat de germani, care au manifestat o anumită iritare [18]. În chip paradoxal, în ciuda acestei situații, Hitler, care nu avea o bună opinie despre pregătirea de luptă a armatei române, și-a schimbat părerea după primele săptămâni de război [19]. La 12 august 1941 Hitler i-a spus ambasadorului Spaniei, Espinosa de los Monteros, că „trupele române au fost absolut extraordinare (absolut hervorragend). După tulburările trecute din România (rebeliunea legionară din 21—23 ianuarie 1941 — *n.n.*), — a continuat Hitler —, existaseră inițial anumite temeri. Generalul Antonescu a realizat o autentică minune" [20]. Astfel de aprecieri flatau, desigur, pe conducătorul statului român, dar ele nu puteau ascunde o neplăcută realitate : Armata Roșie nu dădea semne de dezagregare, în pofida pierderilor considerabile în oameni și material.

Andreas Hillgruber constată că în scrisoarea de răspuns a lui Antonescu către Hitler din 17 august „răsună pentru prima dată un ton întrucâtva pesimist" [21]. De fapt, nu este atât pesimism, cât, mai ales, nemulțumirea față de pierderile suferite și, în consecință, de limitarea mijloacelor. El își declară

satisfacția de a contribui la „desăvârșirea victoriei dincolo de Nipru și la salvarea civilizației, dreptății și libertății popoarelor", dar generalul enumeră și aspectele negative ale stării forțelor sale militare : „Brigada blindată, pentru care nu mai am posibilitatea de a-i recompleta pierderile materiale suferite, va participa la aceste operații (la est de Nipru — *n.n.*) cu elemente care vor putea fi reorganizate, după terminarea operațiunilor contra Odessei, în care este angajată. Cum practic îmi este imposibil să asigur transporturile de aprovizionare, din cauza lipsei mijloacelor de transport auto, rămâne ca ele să fie făcute prin mijloace de transport germane. De asemenea, aviația va colabora mai departe cu aviația germană, însă pentru aceasta este absolut necesar a i se completa, cel puțin în parte, pierderile suferite și a i se asigura mijloacele de aprovizionare" [22].

În ceea ce privește teritoriul dintre Nistru și Nipru, generalul Ion Antonescu delimita două regimuri : își asuma „paza, ordinea și siguranța în teritoriul dintre Nistru și Nipru" (urmând ca el să fie delimitat în nord), dar, invocând „lipsa de mijloace și organe pregătite", își lua răspunderea „administrației și exploatării economice" *numai* a teritoriului dintre Nistru și Bug, întrucât „întreg teritoriul țării și, mai ales, cel al Basarabiei au nevoie de totală refacere și reorganizare administrativă și economică".

Era evident că față de oferta lui Hitler, determinată de considerente politice (atragerea României într-o expansiune spre est), generalul Ion Antonescu era hotărât să nu depășească linia Bugului, în ceea ce privea administrația.

În acest spirit s-a încheiat și „Înțelegerea asupra siguranței, administrației și exploatării economice a teritoriilor dintre Nistru și Bug (Transnistria) și Bug și Nipru (regiunea Bug-Nipru)", semnată la Tighina de generalii Mazarini și Hauffe la 30 august 1941. Înțelegerea stabilea responsabilitatea României pentru siguranța, administrația și exploatarea economică a Transnistriei, precum și pentru siguranța în teritoriul dintre Bug și Nipru și responsabilitatea Germaniei pentru administrația și exploatarea economică a teritoriului dintre Bug și Nipru [23].

Referindu-se la acordul din 30 august 1941, A. Hillgruber scrie : „Din tratatul de la Tighina nu reiese clar dacă teritoriul Transnistriei era supus administrației române provizoriu sau definitiv. În timp ce guvernul român privea convenția ca fiind limpede, definitivă, partea germană a accentuat

caracterul provizoriu al înțelegerii, deja de la 19 august — încă înainte de semnarea tratatului — în discuția de la Înaltul Comandament al Wehrmachtului asupra preluării unei părți a Ucrainei de către administrația civilă germană" [24].

Intențiile mareșalului Ion Antonescu în privința Transnistriei au fost precizate într-o discuție pe care însărcinatul cu afaceri ad-interim al României în S.U.A., Brutus Coste, a avut-o cu secretarul de stat Cordell Hull la 4 septembrie 1941. Diplomatul român a înmânat șefului diplomației americane o notă a guvernului român privind redobândirea Basarabiei și Bucovinei de Nord, ca urmare a operațiunilor militare începute la 22 iunie, precum și temeiurile istorice, etnice și juridice ale apartenenței acestor teritorii la statul român. Nota sublinia : „Anexarea de către U.R.S.S. a unui teritoriu românesc din punct de vedere istoric și etnic este lipsită de validitate, având în vedere că a lipsit atât consimțământul populației implicate, cât și acel al guvernului român, care nu a încheiat niciodată cu U.R.S.S. vreun acord pentru cedarea provinciilor sau chiar pentru delimitarea zonelor ocupate de U.R.S.S." [25].

Potrivit notei de conversație americane, Brutus Coste „a spus că obiectivul său în solicitarea acestei întrevederi a fost să expună, pe baza instrucțiunilor guvernului său, poziția guvernului român în actualele ostilități din Europa de Est. El a spus că, alăturându-se Germaniei în războiul împotriva U.R.S.S., scopul României a fost numai să redobândească teritoriile ocupate de U.R.S.S. cu un an în urmă, adică Bucovina de Nord și Basarabia, că aceste operații militare nu constituiau, prin urmare, o agresiune și că intervenise o schimbare în caracterul participării române, în sensul că, recâștigând teritoriile ocupate, operațiile României vor fi de acum înainte limitate la obligațiile unei forțe de ocupație. El a spus că din motive strategice, armata română fusese obligată să înainteze dincolo de teritoriile reclamate, dar că, și în calitate de forță de ocupație, aria operațiilor va fi limitată la regiunea dintre Nistru și Bug. El a mai primit instrucțiuni să declare că România nu formulează pretenții teritoriale și că ocuparea anumitor zone se datora necesităților strategice și «colateral» daunelor provocate de U.R.S.S. în Basarabia. El a primit instrucțiuni să informeze pe secretar că guvernul său a notificat oficial guvernului german poziția sa și a explicat în chip specific germanilor că România nu va fi de acord cu nici o expansiune în Est în schimbul renunțării la revendicările ei față de Ungaria în Transilvania, care rămâne o problemă prioritară a politicii naționale.

Secretarul a mulțumit d-lui Coste pentru această comunicare și a cerut d-lui Cannon (funcționar al Departamentului de Stat — *n.n.*), care era prezent la întrevedere, să o redacteze sub forma unui memorandum pentru secretar.

Dl. Coste a cerut atunci permisiunea să adauge câteva observații personale la declarația făcută. El a spus că România sprijinise întotdeauna principiul securității colective și că fusese unul dintre cei mai înflăcărați aderenți ai Ligii Națiunilor. El era de părere că nu fusese suficient apreciat peste hotare faptul că România respinsese invitația Germaniei de a participa, așa cum au făcut-o Italia, Ungaria și Bulgaria, la invazia și dezmembrarea Iugoslaviei. După o întreagă generație aflată în umbra «amenințării roșii» nemijlocit la frontieră și după «cotropirea teritoriului românesc» de către Soviete acum un an, politica României este condiționată de marele pericol pe care îl reprezintă U.R.S.S. Guvernul român, a adăugat el, are dovezi că U.R.S.S. intenționa să ocupe și alte teritorii românești și că unul din motivele restrângerii operațiunilor militare românești în prezent este conservarea armatei pentru securitatea viitoare a țării.

Secretarul a remarcat că răspândirea comunismului ca sistem este o problemă în sine, dar că, în acest timp, guvernul american consideră hitlerismul inamicul mondial ; că din 1938, Statele Unite au predicat și practicat consecvent principiile înțelegerii și cooperării internaționale, care nu este necesar să fie repetate acum și că, în aceeași perioadă, hitlerismul s-a manifestat ca inamicul națiunilor pașnice, distrugându-le una după alta, că Statele Unite își concentrează toate energiile și cheltuiesc miliarde de dolari pentru înfrângerea hitlerismului și această situație determină atitudinea noastră față de acele țări, care ajută cauza lui Hitler sau prelungesc conflictul pentru înfrângerea ei.

Dl. Coste a replicat că România speră să fie din nou liberă pentru o cooperare cu alte țări în chip pașnic și că el crede că acum problema specială a României, în ceea ce privește relațiile cu U.R.S.S., pare a nu fi înțeleasă, așa cum reiese din declarația recentă a d-lui Churchill, în care România a fost grupată cu Italia, Ungaria și Bulgaria ca «șacali ai tigrului».

Secretarul a remarcat că aceasta era o problemă între dl. Coste și guvernul britanic" [26].

Dialogul dintre reprezentantul României și secretarul de stat relevă limitele în care S.U.A. înțelegeau poziția țării noastre. În momentul desfășurării convorbirii dintre Coste și Hull, administrația Roosevelt se angajase în asigurarea unui ajutor necondiționat Uniunii Sovietice [27]. În afara asistenței materiale, S.U.A. s-au străduit în cadrul efortului de sprijinire a U.R.S.S. să determine România și Finlanda să înceteze participarea lor la războiul antisovietic. Scurt timp după întrevederea Coste-Hull, însărcinatul cu afaceri al Marii Britanii în S.U.A., Sir Ronald Campbell, l-a întrebat pe șeful diplomației americane dacă țara sa intenționa să-și sporească eforturile pentru a obține încetarea acțiunilor militare ale României și Finlandei pe frontul de Est [28]. Referindu-se la discuția avută cu Coste, Hull a spus că acesta îi dăduse asigurări că România „va înceta ostilitățile active (active hostilities) împotriva guvernului sovietic, când Odessa va fi căzut și fostul teritoriul românesc va fi fost redobândit". În legătură cu cererile stăruitoare ale Moscovei ca Marea Britanie să declare război României și Finlandei, diplomatul britanic a cerut opinia secretarului de stat, dar acesta a răspuns că „nu putea exprima o părere" [29].

La câteva zile după audiența lui Brutus Coste la Departamentul de Stat, Cordell Hull a sugerat ministrului Finlandei la Washington, Hjalmar Procope, ca guvernul țării sale să urmeze exemplul României, precizându-și obiectivele [30].

La 25 septembrie 1941 subsecretarul de stat american Sumner Welles a trimis o notă lui Brutus Coste în care, confirmându-i primirea notei din 4 septembrie 1941, folosea pentru Basarabia și Bucovina de Nord termenul de „provinciile românești" [31]. Transmițând la București acest text, Brutus Coste îi atrăgea atenția lui Mihai Antonescu că, fără a supraestima semnificația formulei „provinciile românești", ea este indiciul „unui gest prietenesc": „Dl. Summer Welles are reputația unui diplomat, pe cât de prudent, și de reținut în exprimările sale, pe atât de precis în formulările sale. Chiar într-o confirmare de primire el nu ar lăsa fără comentarii sau rezerve considerațiile și declarațiile opuse punctului de vedere al Departamentului (de Stat). Cu alte cuvinte, cred că dacă Departamentul (de Stat) ar fi avut obiecții fundamentale față de ideea din citatul menționat mai sus el s-ar fi mărginit la o vagă indicație privind conținutul notei noastre, menționând doar strictul necesar pentru identificarea ei" [32].

Probabil că Brutus Coste avea dreptate când sublinia că folosirea formulei de „provinciile românești" Basarabia și Bucovina de Nord nu era întâmplătoare în nota semnată de Sumner Welles. Atitudinea S.U.A. se explica — așa cum s-a arătat — prin preocuparea de a determina încetarea acțiunilor militare ale României și Finlandei împotriva Uniunii Sovietice. Cordell Hull arătase lui Brutus Coste că guvernul american considera nazismul adversarul său de moarte și oricine se asocia nazismului avea să întâmpine ostilitatea S.U.A.; atât timp cât nu depășea vechile sale frontiere, România putea însă conta pe o anumită comprehensiune din partea guvernului american, care dăduse — fie și de facto — recunoașterea frontierei româno-sovietice, rezultată din votul Sfatului Țării de la Chișinău din 27 martie/9 aprilie 1918. Indirect, administrația Roosevelt cerea României să înceteze orice acțiune militară împotriva U.R.S.S., odată redobândite „provinciile românești".

Potrivit lui Brutus Coste, dispoziția favorabilă față de România a guvernului american a încetat o dată cu trecerea Bugului de către armata română: „Am fost induși în eroare", a comentat laconic Cordell Hull [33].

La Washington, ca și în cercurile opoziției de la București decizia mareșalului Ion Antonescu de a continua operațiile militare în adâncul teritoriului sovietic a fost, așadar, aspru condamnată. În România, regele și liderii partidelor politice și unii generali considerau trecerea Nistrului o eroare, întrucât asocia și mai strâns România la o acțiune a Germaniei, îndreptată împotriva unui aliat al Marii Britanii, apoi, din decembrie 1941 și al S.U.A. La Washington (ca și la Londra), participarea armatei române la campania din Est — mai ales dincolo de Nistru — era condamnată pentru că era îndreptată împotriva unui aliat ce deturnase Wehrmachtul de la intențiile de debarcare în Anglia și-l angajase într-un spațiu imens, care, în 1812, se dovedise fatal unui alt mare cuceritor. Subordonată Germaniei, România își înstrăina acum orice simpatie a celor două mari democrații occidentale.

NOTE

1 Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 268.
2 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 318, nota 189.
3 Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 269.

4 *Ibidem*, p. 272.
5 *România în anii celui de-al doilea război mondial*, p. 375.
6 *Ibidem*, p. 376.
7 Pentru bătălia Odessei, vezi, pe larg, P. Chirnoagă, *op. cit.*, p. 139—154.
8 *Mareşalul Antonescu*, vol. II, Veneţia, p. 1988, p. 217.
9 *Ibidem*, p. 218.
10 *Mareşalul Antonescu*, vol. II, p. 221. Vezi susţinerea aceluiaşi punct de vedere la Corneliu Coposu, *Armistiţiul din 1944 şi implicaţiile lui*, Bucureşti, 1990, p. 6.
11 *Mareşalul Antonescu*, vol. II, p. 225—227 (Scrisoarea a fost găsită, în copie, în arhiva lui Istrate Micescu, *Ibidem*, p. 374).
12 *Ibidem*, p. 281.
13 *Ibidem*, p. 280.
14 *Ibidem*.
15 H.G. Dahms, *La deuxième guerre mondiale*, Paris, 1961, p. 139.
16 *Hitler's Weisungen*, p. 172.
17 D. Irving, *op. cit.*, p. 306.
18 I. Gheorghe, *op. cit.*, p. 108.
19 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 137.
20 *SDH*, p. 622.
21 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 137.
22 *Mareşalul Antonescu*, vol. III, p. 189. Unităţile pe care generalul Ion Antonescu le punea la dispoziţia Wehrmachtului în vederea operaţiunilor de la est de Nipru, fără nici o precizare în privinţa lipsurilor de efective sau echipament, erau Corpul de cavalerie şi Corpul de munte, precum şi totalitatea forţelor maritime. Vezi şi scrisorile din 21 şi 28 august 1941 ale generalului, respectiv, mareşalului Ion Antonescu adresate feldmareşalului G. von Rundstedt, comandantul Grupului de armată „Sud", în aceleaşi probleme. (*Ibidem*, p. 190—192.)
23 *Ibidem*, p. 192—195, textul Înţelegerii. În ceea ce priveşte limita de nord a Transnistriei, O.K.W. a propus linia Moghilev — Iampol — Rudniţa — cursul râului Savranka — malul de vest al Bugului. Antonescu a cerut linia Hotin — Vasiliuţi — Rudniţa, care a fost acceptată de O.K.W. la 24 august. (A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 140.) În înţelegere se precizează : „Asupra graniţei de nord propusă de conducătorul statului, mareşal Antonescu, se va interveni pe cale diplomatică pentru a obţine deciziunea Führerului". (*Ibidem*, p. 192.)
24 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 141—142.
25 Brutus Coste, *An Episode in the Diplomatic History of Basarabia and Northern Bucovina*, în vol. *The Tragic Plight of a Border Area : Bassarabia and Bucovina*, ed. Maria Manoliu-Manea, Los Angeles, 1983, p. 226.
26 *Ibidem*, p. 230—231.
27 George C. Herring jr., *Aid to Russia, 1941—1946*, New York, Londra, 1973, p. 26 şi urm.
28 Paul Quinlan, *op. cit.*, p. 72.
29 *Ibidem*.
30 B. Coste, *op. cit.*, p. 222.
31 *Ibidem*, p. 228.
32 *Ibidem*, p. 229. (Originalul românesc fiindu-ne inaccesibil, am retradus în româneşte textul tradus în englezeşte de Brutus Coste.) Nota de confirmare care a prilejuit comentariul lui Brutus Coste are următorul conţinut : „Confirm primirea notei dvs. no. 3041/P. 3-1-2-a din 4 septembrie 1941, în care declaraţi că aţi fost instruit de guvernul dvs., să mă informaţi că în urma operaţiilor militare, începute la 22 iunie 1941, armata română a redobândit provinciile româneşti Basarabia şi Bucovina de Nord, care, din luna iulie 1940, au fost ocupate de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, şi prezentaţi poziţia adoptată de Guvernul român în privinţa statutului acestor teritorii ca rezultat al acestor operaţii militare" [...].
33 *Ibidem*, p. 223.

Capitolul VI

ANALIZA UNEI DECIZII

„În război moderația este o imbecilitate".

Lord Macaulay

În istoriografia celui de-al doilea război mondial există opinia că cele două mari conflagrații din anii 1914—1918 și 1939—1945 alcătuiesc un singur mare conflict, ale cărui faze de desfășurare au fost separate de un interval de pace — o pace precară (Japonia a invadat Manciuria în 1931) — de două decenii. În fond, și cel mai îndelungat conflict militar din istorie — Războiul de o sută de ani (1337—1453) — a alternat perioadele de luptă cu cele de pace, uneori ajungându-se la armistiții și chiar la un tratat de pace (Brétigny, încheiat la 8 mai 1360).

Chiar dacă această viziune integratoare a celor două războaie mondiale nu ar fi acceptată, nu se poate contesta că ele au un șir de trăsături comune generate de faptul că la originea ambelor s-a aflat Germania, angajată în încercarea de a dobândi hegemonia continentală și, apoi, cea mondială; Fritz Fischer, pentru primul război mondial [1], și Walther Hofer, pentru cel de al doilea [2], au pus în lumină rolul și responsabilitatea Germaniei în geneza celor două conflagrații.

În ceea ce privește participarea României la cele două războaie mondiale, similitudinile de situații îndreptățesc, credem noi, tratarea globală a acestor capitole fundamentale ale istoriei noastre naționale. Înainte de a încerca astfel de abordare, reamintirea datelor de bază este necesară.

Când, în 1914, a izbucnit primul război mondial, România se afla în faza desăvârșirii unității ei naționale, prin cuprinderea în frontierele statului român a teritoriilor locuite de români și ajunse, de-a lungul timpului, sub stăpânirea străină, adică acelea aflate în granițele Austro-Ungariei (Transilvania, Banat și Bucovina) și ale Rusiei (Basarabia).

Redobândirea acestor provincii nu se putea realiza decât prin alianța României cu unul dintre cele două blocuri de

mari puteri: Antanta (Franța, Marea Britanie și Rusia) și Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria).

Față de politica de expansiune a Rusiei (care în 1878 generase o gravă criză în relațiile româno-ruse), România căutase un scut de securitate în alianța cu Puterile Centrale, încheiată în 1883 (Italia a aderat în 1888).

În perioada neutralității (1914—1916), în viața politică a României s-au confruntat două orientări, definite de prioritatea acordată unității naționale și securității naționale.

Partizanii desăvârșirii unității naționale se pronunțau în favoarea alianței cu Antanta, alături de care România urma să elibereze Transilvania, Banatul și Bucovina. Cei ai securității naționale avertizau că victoria Antantei ar fi avut drept consecință întărirea Rusiei, care nu putea fi decât în detrimentul intereselor românești; Rusia voia Strâmtorile — arătau ei — și drumul spre Constantinopol trecea prin și peste România.

Să nu se înțeleagă din cele de mai sus că partizanii unității naționale desconsiderau însemnătatea securității naționale sau că acei care se împotriveau alianței cu Antanta erau ostili idealului de unitate națională. În dispută se aflau prioritățile acordate eliberării teritoriilor românești, stăpânite de Austro-Ungaria sau securității naționale, amenințată de o Rusie victorioasă.

Din opțiunea alianței — Antantă sau Puterile Centrale — decurgea prioritatea direcției de realizare a unității naționale. Ce trebuia eliberat mai întâi: Transilvania, Banatul și Bucovina sau Basarabia?

După cum se știe a prevalat punctul de vedere — sprijinit de primul-ministru Ion I.C. Brătianu și de marea majoritate a populației — al alianței cu Antanta pentru a aduce în frontierele României, Transilvania, Banatul și Bucovina.

Ieșirea temporară a României din război, impusă de defecțiunea rusă, a fost însoțită de unirea Basarabiei cu România (27 martie/9 aprilie 1918), devenită posibilă ca urmare a prăbușirii țarismului. De reținut, că, deși România a intrat în război pentru a elibera teritoriile românești din nord și vest, desăvârșirea unității naționale a început la est, prin votul Sfatului Țării de la Chișinău privind unirea Basarabiei cu România.

Alipirea teritoriilor românești aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei a urmat la câteva luni, ca o consecință a deza-

gregării dublei monarhii, prin voturile de la Cernăuți (15/28 noiembre 1918) și Alba Iulia (18 noiembrie/1 decembrie 1918).

Așadar, procesul desăvârșirii unității naționale s-a realizat în două etape : în est (Basarabia), facilitată de Germania [3], apoi ,în nord și în vest, înlesnită de victoriile Aliaților pe frontul de vest. Factorul decisiv a fost voința de unitate a românilor din teritoriile aflate sub stăpânirea Rusiei și Austro-Ungariei, dar această voință a beneficiat, pentru a se realiza, de contextul internațional, în modelarea căruia, în prima fază, așa cum s-a arătat, Germania a jucat un rol important, iar în cea de a doua fază, Antanta a preluat acest rol.

În 1941, când a intrat în cel de al doilea război mondial, România se afla — ca urmare a amputărilor teritoriale — în fața redesăvârșirii unității naționale : în est și nord-est, ea trebuia să redobândească Basarabia și Bucovina de Nord, smulse de Uniunea Sovietică la 28 iunie 1940 ; în vest, ea avea de eliberat partea de nord-est a Transilvaniei, anexată de Ungaria, prin dictatul de la Viena (30 august 1940), impus de Germania și Italia.

În principiu, eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord nu se putea înfăptui decât prin alianță cu Germania, împotriva Uniunii Sovietice, iar cea a Transilvaniei de Nord, în alianță cu Marea Britanie, S.U.A. și U.R.S.S., împotriva Germaniei, principalul autor al dictatului de la Viena. În 1941, România era confruntată cu o situație similară celei din 1914—1916. Ca și atunci, cea mai mare parte a spectrului politic românesc era ostilă alianței cu Germania și în favoarea celei cu democrațiile occidentale (se credea că va putea fi redus la minimum dialogul cu Moscova, aflată într-o bizară alianță cu Londra și Washingtonul), de la care se aștepta anularea dictatului de la Viena.

În 1914—1916, Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Nicolae Iorga și atâția alții erau convinși că victoria Antantei va da României Transilvania și celelalte teritorii românești stăpânite de Austro-Ungaria, în timp ce Petre Carp și Constantin Stere considerau că numai prin victoria Puterilor Centrale se putea asigura securitatea României, amenințată de expansionismul rus (la Stere, basarabean de obârșie, se adăuga teama ca prelungirea stăpânirii rusești în Basarabia va duce la deznaționalizarea populației românești,

amenințare care, susținea el, nu plana asupra românilor transilvăneni, care își păstraseră identitatea în zece secole de stăpânire străină) [4].

În 1941, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu se plasau în descendența politică a lui Ionel Brătianu și Take Ionescu, dar erau de acord cu acțiunea armatei române până la Nistru. Mareșalul Ion Antonescu se situa în descendența politică a lui Petre Carp și Constantin Stere, dar era ferm hotărât să redobândească Transilvania de Nord printr-o totală loialitate față de Germania sau, așa cum a spus în mai multe rânduri, pe calea armelor împotriva Ungariei, după încheierea războiului.

În 1914—1916, pozițiile protagoniștilor celor două orientări au fost mai logice, mai clare și mai realiste. În 1941—1944, atât Ion Antonescu, cât și liderii opoziției luau dorințele drept realități și susțineau soluții imposibile. Ion Antonescu era convins că fidelitatea sa indefectibilă față de Führer îl va determina pe acesta să-și anuleze sentința dată la 30 august 1940 la Viena. Maniu și Brătianu credeau că, într-un război de coaliție, România se poate opri la Nistru și că Churchill și Roosevelt vor apăra România împotriva lui Stalin. Judecând prin ceea ce se numește „regula epilogului", — avantajul deținut de istoric, care știe cum s-au petrecut și încheiat evenimentele, asupra personalităților istorice, cercetate de el, prinse în vâltoarea acestor desfășurări —, se poate conchide că ambele strategii politice — atât cea a mareșalului, cât și cea a opoziției — erau sortite eșecului.

Mareșalul a mizat pe victoria Germaniei și nu a înțeles că intrarea S.U.A. în război a dat o nouă dimensiune confruntării și, prin uriașul potențial industrial și militar de care dispuneau americanii, a pecetluit soarta Reichului [5]. Maniu și Brătianu au crezut că marile democrații occidentale erau sincer atașate principiilor generoase ale Chartei Atlanticului și nu vor permite, așadar, aservirea țării lor de către colosul sovietic.

Dincolo de aceste erori de evaluare ,trebuie spus, în chipul cel mai răspicat, că exponenții ambelor orientări din 1941—1944 — întocmai ca și înaintașii lor din 1914—1916 — au fost călăuziți în acțiunile lor de un patriotism desăvârșit, că, și unii, și alții au vrut resurecția României Mari și că nici unul nu a slujit alte interese decât cele naționale.

Deși în cel de al doilea război mondial teritoriul și populația țării au avut mai puțin de suferit de pe urma de-

vastărilor și consecințelor operațiunilor militare decât în primul război mondial, situația României a fost mult mai dificilă în cea de a doua conflagrație mondială decât în prima. Remarca generalului Weygand în privința lui Hitler — nu este Wilhelm al II-lea, un bătrân gentleman, ci un nou Ginghis Han [6] — are o semnificație mult mai largă. Angajarea în conflict a celor două regimuri totalitare — hitlerist și stalinist — a făcut ca și politica externă și diplomația să poarte sigiliul celor doi dictatori, disprețuitori ai oricăror principii de drept și valori etice. Partenerii lui Stalin — Churchill și Roosevelt —, deși au invocat în lupta lor împotriva Reichului nazist principiile și valorile democratice, au sfârșit prin a-și „adapta" poziția la exigențele dictatorului sângeros de la Kremlin.

Tragedia României în 1941—1945 a fost că, spre deosebire de anii primului război mondial, când ea a avut de ales între două coaliții ce desfășurau o politică de expansiune de tip clasic, în cel de al doilea război mondial, ea a trebuit să se alieze, inițial, cu un stat totalitar (Germania) pentru a redobândi Basarabia și Bucovina de Nord, apoi, pentru a elibera Transilvania de Nord, cu un altul (Uniunea Sovietică), care i-a smuls din nou ceea ce recăpătase prin alianța cu Reichul. Alianța succesivă cu cele două state totalitare — *o alianță fără tratate formale* — a creat o situație deosebit de grea României și a redus substanțial valoarea politică a redobândirii, prin efortul militar întreprins alături de aceste valori totalitare, a teritoriilor pierdute în Est, apoi în Vest.

Politica mareșalului Ion Antonescu s-a integrat, practic, în continuarea opțiunii României din anii primului război mondial: Puterile Centrale / Reichul nazist sau Antanta / Coaliția antihitleristă. El a crezut — și aici s-a înșelat — că poate redobândi atât Basarabia și Bucovina de Nord, cât și Transilvania de Nord alături de aceeași mare putere: Germania. De aici, hotărârea lui, atât de controversată, de a trece Nistrul, determinată de considerente militare și politice. În concepția sa, ele au fost atât de întrepătrunse, încât separarea lor — din nevoia sistematizării și a discuției — este, evident, artificială; strânsa lor corelare trebuie avută permanent în vedere, când este analizată și evaluată această decizie atât de grea în consecințe.

Considerente militare. Cele două conflagrații mondiale ale secolului al XX-lea (1914—1918 și 1939—1945), mai ales

cea ultimă, indiferent de opțiunile doctrinare ale comandanților, au fost adevărate ilustrări ale teoriei lui Clausewitz despre război. Potrivit marelui teoreticin, obiectivul războiului este dezarmarea inamicului, pentru a-l constrânge să se supună voinței noastre. Iată pasajul în care Clausewitz își precizează concepția: „Pentru ca adversarul să se supună voinței noastre, trebuie să-l punem într-o situație mai dezavantajoasă decât sacrificiul ce i-l pretindem; dezavantajele acestei situații nu trebuie însă, desigur, să fie trecătoare, măcar aparent, altfel, adversarul ar aștepta un moment mai favorabil și nu ar ceda. Orice schimbare a acestei situații, provocată de continuarea activității militare, trebuie deci să ducă, cel puțin ipotetic, la o situație *și mai dezavantajoasă*. Cea mai proastă situație în care poate ajunge un beligerant este dezarmarea totală (la Clausewitz: „gänzliche Wehrlosigkeit", literalmente, incapacitatea totală de a se apăra — *n. trad.*). Dacă, deci, adversarul trebuie silit, prin acțiune militară, să ne îndeplinească voința, atunci trebuie ori să-l dezarmăm efectiv, ori să-l punem într-o situație în care ar risca această dezarmare. De aici, rezultă că dezarmarea ori înfrângerea inamicului trebuie să fie întotdeauna obiectivul acțiunii militare" [7].

Concepția lui Clausewitz despre război nu este — abia dacă mai trebuie spus — împărtășită de toată lumea. J.F.C. Fuller — un remarcabil gânditor militar britanic — observă, nu fără temei, că stăruința sa în ceea ce privește necesitatea „zdrobirii complete a inamicului falsifică obiectivul marii strategii care consideră că o pace avantajoasă nu reclamă nimicirea adversarului, ci eliminarea sau schimbarea cauzelor războiului" [8].

Indiferent însă de criticile aduse concepției lui Clausewitz, este un fapt bine cunoscut că teoria sa și-a pus sigiliul pe gândirea militară germană și prin urmare, a avut un puternic impact asupra acțiunilor desfășurate de Wehrmacht în timpul celui de-al doilea război mondial și, pe cale de consecință, ca urmare a participării armatei române alături de cea germană la operațiile împotriva Uniunii Sovietice, și asupra acțiunilor militare românești.

Nu știm în ce măsură mareșalul Ion Antonescu era partizanul vederilor lui Clausewitz, dar este sigur că o serie de opinii ale teoreticianului german, deprinse din experiența militară, erau și ale sale. Dodavă răspunsul dat în timpul procesului său la întrebarea: „Ce căutați cu armata la Stalingrad?": „Când o țară se găsește în război, armata acestei

țări trebuie să meargă până în fundul pământului ca să câștige războiul. Este unul din principiile capitale, care s-au aplicat de la romani până-n ziua de azi. Căutați în istoria războaielor, la toate popoarele, în toate secolele și veți vedea că nimeni nu se oprește cu armata la frontiere, ci merge mai departe, căutând să distrugă armata inamică. Așa a făcut Scipione, care a dus armata până la distrugerea Cartaginei, așa a făcut Napoleon, care a pătruns până în centrul Rusiei, așa a făcut Alexandru al Rusiei, care a mers până la Paris" [9]. Pentru mareșalul Ion Antonescu întreruperea sau suspendarea acțiunii militare înainte ca adversarul să fi fost înfrânt era de neconceput, cu atât mai mult, cu cât uriașul potențial de care continua să dispună Uniunea Sovietică și după loviturile primite în faza inițială a războiului lăsa să planeze, dacă nu amenințarea, oricum, incertitudinea asupra frontierei estice a României.

Încă din anii primului război mondial, viitorul mareșal Ion Antonescu rămăsese cu convingerea că Rusia — fie și aliată — este o primejdie pentru România. El fusese convins că, în acea perioadă, Petrogradul plănuia anexarea unei părți a teritoriului românesc „și urmărea cu metodă și perseverență distrugerea forțelor militare și dezorganizarea autorităților noastre legale, pentru a se putea pune mai repede și cu mai multă ușurință în aplicare planul infernal, conceput și stabilit, în cele mai mici detalii, chiar în ziua când același guvern (rus — *n.n.*) semnase alianța cu noi. România era destinată a fi împărțită între Austria, Bulgaria și Rusia. Eram victima unei trădări" [10].

Evenimentele din vara anului 1940, — răpirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord —, precum și încălcările frontierei româno-sovietice în zona Deltei Dunării arătaseră că statul socialist sovietic își asumase politica de expansiune a Rusiei imperiale, punând în slujba ei mijloace de forță mult mai puternice.

A nu merge până la victoria finală în campania împotriva Uniunii Sovietice, care asocia expansionismul rus cu ideologia comunistă, i se părea mareșalului Ion Antonescu o fatală eroare, cu grave consecințe pentru interesele de securitate ale României.

Oprirea acțiunii militare apărea conducătorului statului român nu numai o greșeală militară, dar și una politică, întrucât o astfel de decizie ar fi creat tensiuni în raporturile româno-germane, ceea ce ar fi pus în primejdie politica mareșalului Ion Antonescu de refacere a patrimoniului național-teritorial.

Campania împotriva U.R.S.S. a fost marcată în primele ei săptămâni de desfășurare de succese de mari proporții, — mai ales prin numărul prizonierilor luați (328.898 militari în bătălia de la Bialystok-Minsk, 388.000 în bătălia de la Smolensk, 665.000 în bătălia de la Kiev) [11] —, dar nici unul decisiv, în înțelesul dat de Clausewitz conceptului bătăliei de nimicire *(Vernichtungsschlacht)*, adică de înfrângere atât de gravă, încât adversarul să fie constrâns să înceteze lupta. Rezervorul uriaș de forță umană, care era Uniunea Sovietică, își putea permite să sufere uriașele pierderi de efective, cărora orice altă putere, angajată, *la acea dată*, în conflagrație, i-ar fi sucombat. Marile succese ale Wehrmachtului nu au atins grosul forțelor sovietice, astfel că, avantajată de posibilitatea de a ceda spațiu pentru a câștiga timp, Uniunea Sovietică a continuat să reprezinte, și după ce Armata Roșie fusese silită să se retragă cu sute de kilometri și suferise considerabile pierderi de oameni și material, o forță redutabilă.

Al doilea factor ce trebuie luat în seamă este calitatea unor categorii de tehnică militară din dotarea Armatei Roșii, în primul rând, blindatele. Așa cum s-a arătat, la începutul Operației „Barbarossa", Armata Roșie dispunea de 24.000 tancuri, dintre care 1862 T 34 (cel mai bun tanc mijlociu din timpul războiului) și K.V. (tancuri grele), față de cele 3648 tancuri și tunuri de asalt al Wehrmachtului, dintre care 1700 erau tipuri foarte vechi [12]. Numărul și calitatea blindatelor sovietice — în primul rând, T 34 — au fost o surpriză dureros de neplăcută pentru germani, de la Hitler până la ultimul soldat al Wehrmachtului. La 20 iulie 1941, Hitler i-a spus amiralului Canaris, șeful Abwehrului, că nu ar fi atacat U.R.S.S. dacă ar fi știut că Armata Roșie este înzestrată cu tancuri supergrele ; la 4 august când, potrivit datelor germane, sovieticii pierduseră 12.000 tancuri !), Hitler îi mărturisea generalului Heinz Guderian, expertul Wehrmachtului în materie de blindate : „Să fi știut că au atâtea tancuri, m-aș fi gândit de două ori înainte de a invada" [13].

Aceste constatări nu au slăbit inițial convingerea Führerului și a anturajului său (inclusiv generalul Franz Halder, șeful Statului Major al armatei terestre) că războiul din Est avea să se termine în câteva săptămâni. Optimismul și acordul dintre Hitler și militari au început să se erodeze în august. Divergențele dintre Führer și marii comandanți mili-

tari — feldmareşalul Walter von Brauchitsch, feldmareşalul Fedor von Bock, generalul Heinz Guderian etc. — au fost provocate de dorinţa celor din urmă de a înainta în direcţia Moscovei, în speranţa că apărarea capitalei de către Armata Roşie va duce la confruntarea decisivă a celor două armate şi, deci, la deznodământul campaniei, în timp ce Hitler dorea — aşa cum o arăta şi directiva sa nr. 34 din 12 august — să cucerească Peninsula Crimeea, considerată ca „o bază aeriană a inamicului, deosebit de primejdioasă pentru regiunea petroliferă din România, regiunea Donețului şi zona industrială Harkov, iar în nord să încheie încercuirea Leningradului [14].

Abia la 6 septembrie, prin directiva nr. 35, Hitler s-a decis să reia înaintarea în direcţia Moscovei, cu intenţia de a ajunge la o „operaţie care să aducă decizia" *(„entscheidlungsuchende Operation")* [15]. Aşa cum remarca generalul Hoffman von Waldau, locţiitorul Şefului Statului Major al Luftwaffei, la 9 septembrie : „Ne îndreptam spre o campanie de iarnă. Adevărată probă a acestui război a început" [16].

Cu toate întârzierile şi deficienţele, uzura materialelor şi solicitările efectivelor, Operaţia „Taifun" (numele de cod al atacului german împotriva Moscovei) a debutat cu succes, trupele germane înaintând spre capitala sovietică.

La 15 octombrie, Comitetul de Stat al Apărării, prezidat de Stalin, a adoptat hotărârea „cu privire la evacuarea capitalei URSS, oraşul Moscova" — era vorba de evacuarea misiunilor diplomatice, a Prezidiului Sovietului Suprem, guvernului etc. [17]. În timp ce la Lubianka şi în alte închisori se executa ordinul lui Beria pentru imediata execuţie a unor deţinuţi de rang înalt, la Moscova apăreau fenomene de panică şi dezordine. „15—16 octombrie au fost zilele de cea mai mare alarmă în capitală" [18] şi părea că totul este pierdut.

În perioada care a urmat încheierii eliberării Basarabiei şi Bucovinei de Nord, adică în lunile când armata română a desfăşurat operaţiuni în adâncul teritoriului sovietic, operaţiuni ce au culminat cu bătălia Odessei, cucerită la 16 octombrie 1941, mareşalul Ion Antonescu a avut o dublă percepţie a puterii sovietice : pe de o parte, întocmai ca şi Hitler, şi-a dat seama că forţa Armatei Roşii fusese subestimată, că adversarul din Est reprezenta o primejdie mult mai mare decât se bănuise. O ţară-colos, ca Uniunea Sovietică, cu un potenţial militar de asemenea dimensiuni — cum ele fuseseră dezvăluite de „Operaţia Barbarossa" — constituia o ameninţare de moarte pentru suveranitatea şi integritatea Ro-

mâniei. Distrugerea mijloacelor ei de putere devenea o necesitate ; sarcina nu putea fi lăsată pe seama Wehrmachtului, chiar dacă aportul românesc avea să fie modest în raport cu cel german. Acţiunea armatei române nu se putea limita la recuperarea teritoriilor pierdute în iunie 1940 ; ea trebuie continuată până ce adversarul avea să se recunoască înfrânt sau obiectivele „Operaţiei Barbarossa" aveau să fie atinse. Aşa cum era de neconceput ca teritoriile româneşti anexate de URSS să fie eliberate de trupele germane, tot astfel era de neconceput ca securitatea României să fie asigurată numai printr-un efort german.

A doua latură a percepţiei puterii sovietice de către mareşalul Ion Antonescu era că, în pofida rezistenţei înverşunate opuse de Armata Roşie, aceasta avea totuşi să se prăbuşească sub loviturile Wehrmachtului. Dacă Uniunea Sovietică era înfrântă, care ar fi situaţia României, oprită pe Nistru şi refuzând Germaniei cooperarea pentru obţinerea victoriei finale asupra adversarului sovietic ?

Dispunem astăzi de mărturia mareşalului G.K. Jukov despre intenţia lui Stalin de a începe discuţii de pace în octombrie 1941. Mareşalul sovietic i-a relatat lui N. G. Pavlenko că „întâlnirea cu Stalin din 7 octombrie i-a lăsat un gust foarte amar. Discuţia s-a desfăşurat în prezenţa lui Beria. Stalin a apreciat foarte pesimist situaţia pe fronturi şi perspectivele luptei armate din toamna anului 1941. Apoi, deodată, a trecut la evenimentele militare din anul 1918. Sensul celor spuse de el se reducea la faptul că acum era necesară o pauză militară nu în mai mică măsură decât în anul 1918, când fusese încheiată pacea de la Brest" [19].

Şi alte surse indică intenţia lui Stalin de a încheia pacea cu Germania încă din primele săptămâni ale războiului. Astfel, la începutul lui iulie, Stalin, în prezenţa lui V.M. Molotov şi L.P. Beria, ar fi cerut ministrului Bulgariei la Moscova ca guvernul bulgar să transmită la Berlin oferta sa de a ceda ţările baltice, Basarabia, o parte a Ucrainei şi a Bielorusiei, în schimbul păcii [20].

Oferta de pace a lui Stalin putea interveni, aşadar, în vara şi la începutul toamnei anului 1941, după cum, din perspectiva germană, — şi deci şi cea română —, victoria apărea încă posibilă în 1941. Orice întrerupere a operaţiilor desfăşurate de armata română ar fi avut consecinţe defavorabile pentru România, Hitler nu ar fi iertat mareşalului o acţiune care în ochii Führerului apărea ca o defecţiune.

Considerente politice. Așa cum s-a arătat, obiectivul fundamental al conducătorului statului român a fost din primul moment al luării puterii redobândirea teritoriilor pierdute în vara anului 1940. Acest țel a fost în repetate rânduri declarat de mareșalul Ion Antonescu. În condițiile succeselor militare germane din 1939—1941, el considera că marea putere cu sprijinul căreia putea fi înfăptuită recuperarea teritoriilor anexate de U.R.S.S., Ungaria și, eventual, Bulgaria, era Germania, chiar dacă ea jucase un rol hotărâtor în crearea condițiilor care impuseseră României aceste dureroase cedări.

Poziția guvernului român în problema teritorială a fost limpede exprimată la 9 august 1941 de Mihai Antonescu în convorbirea cu ministrul Germaniei la București, Manfred von Killinger : „România are, desigur, interesul de a dezvolta acțiunea sa militară și peste Nistru :

întâi, pentru a consolida frontiera românească, distrugând fortificațiile sovietice, făcute la granița noastră nistriană ;

al doilea, pentru a proteja populația noastră românească, aflată peste Nistru ;

al treilea, pentru a avea un gaj, pe care să-l dețină România, atât pentru rațiuni politice, pentru ca prin această prezență să garanteze mai bine soluțiile păcii la granițele de mâine ale Țării Românești, cât și din punct de vedere economic, acest gaj să poată duce la despăgubirea României pentru pagubele suferite de la ruși, începând cu tezaurul evacuat în 1917 la Moscova și până la ultimele distrugeri“ [21].

Mihai Antonescu a subliniat, cu acest prilej, că, „dacă alianța militară din Pactul tripartit ne obligă chiar la o acțiune peste Nistru, iar motivele de ordin strategic și militar impun această acțiune, noi n-am putea să ne fixăm definitiv din punctul de vedere politic, consecință a acestei acțiuni militare, decât în momentul când vom cunoaște soluțiile ce se vor propune pentru rezolvarea problemei ruse și slave“ [22].

Șeful diplomației românești a stăruit că nici o modificare teritorială în Est nu putea determina România să renunțe la teritoriul transilvan smuls prin dictatul de la Viena. „Am insistat — notează Mihai Antonescu — în special că România nu renunță la drepturile sale asupra Transilvaniei, iar generalul Antonescu față de Führer n-a avut nici un fel de ezitare de a mărturisi aceste revendicări. După cum, memorandumurile guvernului român din 23 aprilie și din 14 iunie sunt categorice în privința revendicărilor noastre teritoriale la Apus. I-am adăugat d-lui von Killinger că noi nu suntem

popor de pustă și cu toate că am conștiința nevoii de a crea un stat puternic la Marea Neagră și de a colabora la soluționarea problemei ruse, exercitând un rol direct în soluțiunile ce se vor da, fie de împărțire a teritoriului rus, fie la supunerea lui unor zone de influență, rol în Marea Neagră pe care-l putea juca, în principiu, România, totuși, neamul românesc nu va părăsi niciodată drepturile sale asupra Transilvaniei. În arcul carpatic ne-am născut și aici vom muri, *luptând pentru restabilirea drepturilor noastre alături de oricine sau împotriva oricui (s.n.).* Ar fi un act de trădare națională, dacă am crede că drepturile Ardealului pot să facă obiect de compensație, cu atât mai mult cu cât linia etnică a generalului Antonescu și punctul de vedere al guvernului său sunt că târgurile internaționale pe drepturi istorice nu se pot face“ [23].

Declarația lui Mihai Antonescu exprima fidel poziția României, a mareșalului Ion Antonescu. În convorbirile cu Hitler, el a abordat întotdeauna problema Transilvaniei de Nord, a anulării dictatului de la Viena și a redobândirii acestei părți de pământ românesc. Locul ocupat de această problemă în relațiile Reichului nazist cu România și Ungaria, după 30 august 1940, a fost relevat de interpretul lui Hitler, Paul Schmidt, în cursul interogatoriului luat de americani, după război. „Ulterior (după dictatul de la Viena — *n.n.),* atât România, cât și Ungaria au dorit Transilvania în întregime, deși ungurii și-au exprimat dorința cu mai puțină energie decât românii. Toate întâlnirile (lui Hitler — *n.n.)* cu ungurii și cu românii au atins și problema Transilvaniei“. Schmidt aprecia că „toți participanții la aceste reuniuni au devenit, în consecință, «experți» în problemă. În special, mareșalul Antonescu nu obosea niciodată, afirmând că românii erau de origine romană, că România era o țară europeană, o insulă europeană în marea slavă și că Transilvania era stânca cea mare a insulei“ [24].

Stăruința mareșalului Ion Antonescu în problema Transilvaniei se datora convingerii sale că, printr-o atitudine loială față de Reich, dublată de cererea statornică a anulării dictatului de la Viena, Hitler putea fi convins să revină asupra „arbitrajului“ de la 30 august 1940 ; în același timp, el știa că la Budapesta exista dorința obținerii și a sudului Transilvaniei și hotărârea de a o păstra pe cea de nord.

Factorii de conducere ai Ungariei priveau participarea la războiul împotriva Uniunii Sovietice prin prisma raporturi-

lor cu România, în centrul cărora se afla problema Transilvaniei. „Practic, singurul motiv pentru care am intrat în război și am trimis armata împotriva rușilor au fost românii", a spus fostul premier Miklós Kállay [25].

La elaborarea planului Operației „Barbarossa", O.K.W. considerase că aliații Germaniei vor fi Finlanda în nord, și România în sud. Ministrul Ungariei la Berlin, Sztójay Döme, care căpătase unele informații despre rolul mai important atribuit României, s-a grăbit să comunice aprehensiunile sale guvernului de la Budapesta ; el considera că sudul Transilvaniei poate fi obținut numai prin participarea activă a țării sale la războiul antisovietic ; generalul-diplomat atrăgea atenția că rămânerea Ungariei în afara acestui război, concomitent cu participarea României, ar fi dat acesteia din urmă, nu numai posibilitatea de a rămâne în stăpânirea părții de sud a Transilvaniei, dar și de a o recăpăta pe cea de nord, prin revizuirea „arbitrajului" de la Viena [26].

Șeful Marelui Stat Major ungar, generalul Henryk Werth, a înaintat, la 30 mai 1941, un memorandum primului-ministru Bárdossy, în care invoca argumente similare pentru participarea „voluntară" a Ungariei la războiul antisovietic. Consiliul de Miniștri, convocat, în aceeași zi, trei ore mai târziu după înmânarea memorandumului, a conchis că anexarea sudului Transilvaniei nu era posibilă întrucât Hitler garantase integritatea teritorială a României [27].

Într-adevăr, mai târziu, în cursul discuțiilor cu ministrul de război al Ungariei, Károly Bartha, feldmareșalul Keitel a făgăduit că, în schimbul participării Ungariei la războiul antisovietic, ea va primi teritorii în Iugoslavia, Haliciul și teritoriul „de la picioarele Munților Carpați până la Nistru" [28].

La Berlin, exista convingerea că perspectiva expansiunii în Est va determina România să renunțe la Transilvania de Nord. La 27 noiembrie 1941 Hitler i-a spus lui Bárdossy, care se plânsese de propaganda guvernului român în favoarea redobândirii Transilvaniei de Nord și de afirmația mareșalului Antonescu că armata română va reveni de pe frontul de Est prin Cluj, că „românii au acum treabă de un secol în răsărit, unde noi îi îndreptăm" [29]. Așa cum s-a văzut, mareșalul Ion Antonescu nu s-a lăsat prins într-o astfel de politică. Pentru el, Transilvania de Nord a rămas, în tot cursul guvernării, obiectivul prioritar al politicii externe. La 9 februarie 1943, el spunea lui Raoul Bossy că îi atrăsese atenția lui Hitler în privința Transilvaniei de Nord : „O voi lua înapoi și fără dvs., căci dacă un popor de 16 1/2 milioane, ca cel român, nu ar fi în stare să dezrobească 1 1/2 milioane de frați asupriți de o națiune mai mică, nu ar merita să trăiască".

Greșeala mareșalului a fost de a crede că prin fidelitate și loialitate față de Germania, prin renunțare la orice condiții și târguieli, el îl va convinge pe Hitler de nedreptatea pe care o comisese față de România prin dictatul de la Viena. Mareșalul i-a atribuit lui Hitler aceleași simțăminte de onoare și cavalerism, care îl călăuziseră pe el de-a lungul întregii sale cariere, și și-a imaginat că prin conduita sa va determina o conduită similară din partea Führerului. Din păcate, corectitudinea exemplară a mareșalului Ion Antonescu nu a fost dublată de „Realpolitik", fără de care interesul național nu poate fi bine servit. În toamna lui 1943, când, după bătălia de la Kursk, nu mai exista loc pentru iluzii în privința șanselor de reluare a inițiativei strategice de către Wehrmacht în Est, el își justifica astfel politica sa : nu putuse primi în dar de la germani teritoriile răpite de Uniunea Sovietică în iunie 1940 sau, „mai rău, în schimbul Transilvaniei", prezența militară românească în Transnistria și Crimeea fusese determinată de considerarea acestora ca „zone de securitate", continuarea operațiilor până la Stalingrad fusese o obligație de aliat. Obsedat de ideea redobândirii Transilvaniei de Nord, el ar fi dorit ca Ungaria să încerce o desprindere de Germania, pentru ca „nebunia" Budapestei să-i permită reluarea părții pierdute a Transilvaniei. „Eu ce vreau — concluda el — este ca în timpul războiului să recuperez cât mai mult din ținuturile ce ni s-au răpit, iar la pace [...] să pledez asupra integrității teritoriului României Mari."

Un alt factor care trebuie avut în vedere, în evaluarea politicii mareșalului față de Germania, este prezența legionarilor adăpostiți în Germania, în frunte cu Horia Sima [30]. Pe aceștia, el i-a perceput ca o permanentă amenințare, pentru că, la prima tentativă de ieșire din orbita Reichului, germanii ar fi adus la București un guvern legionar. În aceeași toamnă a anului 1943, când își exprima dorința ca Ungaria să facă „nebunia" rupturii cu Berlinul, el arăta că retragerea trupelor române din Cuban ar duce la imediata ocupare a țării de către forțele militare germane și instalarea unui guvern, prezidat de Horia Sima.

Toate strădaniile și calculele mareșalului Ion Antonescu pentru a reface patrimoniul teritorial românesc au rămas

fără rezultat sau, mai exact, fără nici un rezultat practic. Singura „izbândă" a mareşalului a fost declaraţia pe care Hitler i-a făcut-o doar în prezenţa interpretului, la 23 martie 1944: „După atitudinea neloială a guvernului ungar şi după ce, atât România, cât şi Ungaria nu acceptaseră niciodată în sinea lor arbitrajul de la Viena şi după ce, acum, Italia căzuse, Germania nu mai considera oportun să funcţioneze (fungieren) ca semnatar al arbitrajului de la Viena". El i-a cerut mareşalului să nu comunice nimănui această declaraţie, pentru a nu declanşa în Ungaria — ocupată de Wehrmacht, doar de câteva zile — un război de partizani [31]. Este probabil că această declaraţie, lipsită de orice valoare, atât timp cât nu era făcută publică, a fost determinată de zvonurile puse în circulaţie de anglo-americani că Barbu Ştirbey purta negocieri la Cairo cu reprezentanţii S.U.A., Marii Britanii şi U.R.S.S., în vederea încheierii armistiţiului, în numele guvernului Antonescu. Parte a unui plan de „intoxicare" (inducere în eroare a adversarului) strategică (Operaţia „Bodyguard"), aceste zvonuri trebuiau să-l facă pe Hitler să creadă că Ion Antonescu pregăteşte ruptura de Germania şi să-l împingă pe Führer la ocupaţia militară a României, cu trupe aduse din Franţa, unde urma să aibă loc debarcarea anglo-americană (reducerea efectivelor germane din Franta făcea debarcarea mai puţin costisitoare în vieţi ale soldaţilor anglo-americani-canadieni). S-ar putea ca Hitler să fi crezut aceste zvonuri (transmise, pentru a le spori credibilitatea, şi prin B.B.C.) şi să fi considerat că trebuie să ofere ceva mareşalului pentru a-l face să renunţe la presupusele sale intenţii de defecţiune (Hitler nu ştia de sondajele făcute, într-adevăr, de mareşal pe lângă anglo-americani, mai ales prin ataşatul militar de la Ankara, colonelul Traian Teodorescu). Declaraţia confidenţială din 23 martie 1944 privind caducitatea de facto a „arbitrajului" de la Viena era destinată să-l menţină pe mareşal fidel faţă de colaborarea politică şi militară cu Reichul, care se rostogolea pe pantea înfrângerii.

S-a făcut de multe ori comparaţia între mareşalul Ion Antonescu şi mareşalul Carl Gustav Mannerheim, susţinându-se că primul a mers „prea departe" în alianţa cu Germania, acceptând participarea armatei române la operaţiile militare din adâncul teritoriului sovietic, până la Stalingrad şi în Cuban, în timp ce mareşalul finlandez şi-ar fi oprit — se susţine — trupele pe vechea frontieră sovieto-finlandeză, după recuperarea teritoriului pierdut în urma războiului cu U.R.S.S. din iarna 1939—1940.

Care este realitatea ?

România şi Finlanda prezintă o serie de similitudini în ceea ce priveşte raporturile cu Germania şi Uniunea Sovietică.

Atât România, cât şi Finlanda au fost victimele protocolului adiţional secret care însoţea Pactul Molotov-Ribbentrop, ambele ţări având de făcut faţă pretenţiilor teritoriale ale Moscovei şi fiind constrânse să abandoneze — prin ameninţarea militară şi, respectiv, război — părţi din teritoriul naţional.

Deşi Reichul a consimţit la aceste achiziţii teritoriale ale Moscovei, el avea interese economice majore atât în România (petrol, grâne), cât şi în Finlanda (nichelul din zona Petsamo, aramă şi molibden) [32]. Germania nu avea interesul ca Uniunea Sovietică să-şi consolideze poziţiile în aceste zone atât de importante pentru economia de război a Reichului, mai ales, prin petrol şi nichel. Când, în cursul vizitei sale la Berlin în noiembrie 1940, Molotov a evocat posibilitatea unei noi acţiuni împotriva Finlandei, ca şi interesul pentru sudul Bucovinei, criticând acordarea garanţiei germano-italiene României, Hitler a reacţionat negativ.

Chiar dacă România şi Finlanda nu au cunoscut conţinutul convorbirilor germano-sovietice de la Berlin din noiembrie 1940, ele au perceput ameninţarea care continua să planeze asupra lor şi şi-au căutat scăparea la adăpostul scutului — evident interesat — al Germaniei [33]. Gesturile de bunăvoinţă schiţate de Moscova faţă de cele două ţări (Finlanda în aprilie—mai [34], România la 9 aprilie 1941) au fost manevre tactice tardive care nu mai puteau schimba cursul evenimentelor.

Despre declanşarea războiului, în Finlanda s-au manifestat două tendinţe — moderată (redobândirea teritoriilor pierdute în 1940) şi expansionistă (anexarea întregii Carelii şi Peninsulei Cola etc.). A prevalat, în cele din urmă, curentul moderat, care a beneficiat şi de sprijinul mareşalului Mannerheim [35]. El a acceptat depăşirea frontierelor sovieto-finlandeze anterioare războiului din iarna 1931—1940 ca o garanţie de securitate. Poziţia sa era, deci, similară celei a mareşalului Antonescu, astfel cum ea a fost comunicată de Brutus Coste guvernului S.U.A. la 4 septembrie 1941.

Lăsând la o parte diferența de potențial demo-militar dintre România și Finlanda, în explicarea conduitei diferite a mareșalilor Antonescu și Mannerheim trebuiesc avute în vedere două împrejurări :

a) România, spre deosebire de Finlanda, avea un litigiu teritorial cu Ungaria, aliată și ea cu Reichul, astfel că atât Bucureștiul, cât și Budapesta erau angajate într-o supralicitare a fidelității lor față de Reich, de la care așteptau satisfacerea revendicărilor lor în privința Transilvaniei. Mareșalul Ion Antonescu a dus armata română până la Volga și în Cuba pentru că : 1) considera colosul sovietic o primejdie pentru România ; 2) voia să dovedească lui Hitler că România este un aliat mai de nădejde decât Ungaria și să obțină anularea dictatului de la Viena.

b) După eșecul suferit în iarna 1941—1942, Wehrmachtul nu a mai fost capabil să reia ofensiva pe tot frontul de est, ci și-a concentrat efortul în zona sudică a acestui front, astfel că solicitarea cu care a fost confruntată armata română a fost cu mult mai mare decât aceea în fața căreia s-a aflat armata finlandeză [36].

Nu intră în cadrul lucrării de față o discuție asupra relațiilor româno-germane în anii 1940—1944, dar este necesar să se arate că, angajându-se în sprijinirea efortului militar al Germaniei, mareșalul Ion Antonescu a fost permanent călăuzit de protejarea economiei românești de exploatarea nemiloasă la care o supusese Reichul.

Ne mărginim — pentru a ilustra poziția mareșalului Antonescu — la două mărturii : una germană, alta americană.

La 12 iulie 1944, Carl Clodius, reprezentantul economic (și în fapt și politic) al Reichului, caracteriza astfel politica economică a conducătorului statului român în relațiile cu Reichul : „Mareșalul se menține cu încăpățânare pe poziția că și în război prestațiile economice dintre cei doi aliați trebuie compensate ; în plus, el nu este dispus să includă în această compensație partea de livrări de armament german care reprezintă substitutul pentru materialul de război român pierdut în Rusia. El mi-a spus din nou, încă de alaltăieri, că el are răspunderea, în fața poporului român și a istoriei, de a păstra în ordine economia, finanțele și moneda României. Acest lucru nu este însă posibil decât dacă rămâne la refuzul său «de a risipi avutul poporului român și, în special, produsul muncii țăranului român»“ [37].

Mărturia americană este un raport al O.S.S. (Oficiul de Studii Strategice), — Serviciul de informații american —, întocmit la începutul lui septembrie 1944, după o cercetare a României : „Comportarea generală a românilor — inclusiv a unor oficialități și a oamenilor de afaceri — apare să fi urmat politica de a se supune cât mai puțin cererilor germane. Chiar și acei români care au colaborat cu germanii au dat considerabil mai puțin decât s-a așteptat. Rezultatul net a fost că românii au reușit să sustragă o considerabilă parte a două dintre cele mai importante resurse ale țării — alimentele și petrolul“ [38].

Continuarea operațiilor militare de către armata română dincolo de Nistru a fost, așadar, consecința deciziei mareșalului Ion Antonescu, determinată de factori militari și politici. Percepția interesului național, corelată cu acești factori, l-a făcut pe conducătorul statului român să considere că eliminarea puterii sovietice și colaborarea indefectibilă cu Reichul pentru a-l face pe Hitler să anuleze dictatul de la Viena slujeau obiectivele de bază ale politicii : refacerea României Mari în condiții de independență și securitate.

Binecunoscutul istoric francez al relațiilor internaționale J.-B. Duroselle a elaborat o tipologie a deciziei de politică externă [39] :

	1	2	3	4	5	6
	După natura deciziei	După mărimea grupurilor afectate	După gradul complicat de violență	După cost	După urgență	După necesitate
A	Politică (sau de putere)	Națională	Dramatică	Ruinătoare	Imediată	Inevitabilă
B	Economică (sau de bogăție)	Importantă	Periculoasă	Costisitoare	Urgentă	Evitabilă
C	Ideologică (sau de valoare)	Limitată	Nepericuloasă	Cu cost redus	Cu termen fix	Creatoare
D	De prestigiu	Individuală	Neînsemnată	Cu cost nul	Fără termen fix	Gratuită

În lumina datelor de care dispunem, credem că hotărârea mareșalului Ion Antonescu de a trece Nistrul și a lupta,

mai departe, în adâncul teritoriului sovietic a fost o decizie : *politică — națională — dramatică — costisitoare — inevitabilă.*

NOTE

1 Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht*, Düsseldorf, 1961.

2 Walther Hofer, *Die Entfesselung des zweiten Weltkrieges*, Frankfurt am Main, 1964 ; idem, *Die Entfesselung des zweiten Weltkrieges als logische Folge der national-sozialistichen Aggressionspolitik und Provokationstaktik*, în *Snage i putovi rata i mira*, Zagreb, 1978, p. 25—28. Istoricul elvețian stăruie pentru utilizarea termenului de „dezlănțuire" și nu izbucnire, tocmai pentru a releva voința deliberată a lui Hitler de a declanșa războiul.

3 Vezi, Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. III, București, 1927, p. 465.

4 Vezi, pe larg, Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. 2, București, 1991, p. 51 și urm.

5 Este surprinzător, pentru un militar de înalt profesionalism cum era Ion Antonescu, minimalizarea forței americane. Vezi aprecierile sale în discuția cu Hitler din 11 februarie 1942 (*SDH*, ed. cit., vol. II, p. 49).

6 Raymond Cartier, *La seconde guerre mondiale*, vol. I, Paris, 1965, p. 135.

7 Carl von Clausewitz, *Despre război*, București, 1982, p. 55—56. O excelentă analiză a concepției lui Clausewitz și a receptării sale ulterioare, vezi la Raymond Aron, *Penser la guerre. Clausewitz*, 2 vol., Paris, 1976.

8 J.F.C. Fuller, *La conduite de la guerre*, Paris, 1965, p. 288.

9 *Mareșalul Antonescu*, vol. I, p. 432.

10 Ion Antonescu, *Românii, originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, București, 1990, p. 42—43.

11 H.-G. Dahms, *La deuxième guerre mondiale*, p. 136, 138, 141.

12 J. Hoffman, *Die Angriffvorbereitungen der Sowjetunion 1941*, l.c. p. 369.

13 D. Irving, *Hitler's War*, p. 286.

14 *Hitlers Weisungen für die Kriegführung*, ed. cit., p. 172—173

15 *Ibidem*, p. 174.

16 D. Irving, *op. cit.*, p. 318—319. Încă de la 14 august, generalul von Waldau remarcase că atacul împotriva Moscovei venea „foarte târziu : la sfârșitul lui octombrie războiul se va stinge din cauza zăpezii". La 9 septembrie el păstra încă încrederea în victoria finală.

17 A.M. Samsonov, *Vtoraia mirovaia voina*, p. 196.

18 *Ibidem* p. 200.

19 *Mareșalul Jukov între legendă și adevăr*, vol. I, Buc., 1991, p. 134.

20 Jean-Jacques Marie, *Beria et la terreur stalinien*, în „L'Histoire". 1991, nr. 141, p. 36. Și N.S. Hrușciov amintește în memoriile sale că Stalin ar fi trimis un emisar în Bulgaria, oferind lui Hitler să-i cedeze teritoriile ocupate de Wehrmacht în Ucraina, Bielorusia și chiar în Federația Rusă. Potrivit lui Hrușciov, oferta ar fi fost făcută în 1942. Întrucât el însuși nu este sigur de an, credem că e vorba de aceeași ofertă din 1941. Explorarea arhivelor sovietice va arăta dacă au existat două momente când Stalin a vrut să ofere lui Hitler pace : în iulie și în octombrie. Vezi și Mark Harrison, *„Barbarossa" : Die sowjetische Antwort*, în *Zwei Wege nach Moskau*, p. 462, nota 12.

21 Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu*, vol. I, p. 273.

22 Ibidem, p. 273—274.

23 *Ibidem*.

24 Nicolae Dascălu, *Politica nazistă în sud-estul Europei în ajunul și în timpul celui de-al doilea război mondial în relatările interpretului personal al lui Hitler*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A.D. Xenopol»", XXIV, (1987), 2, p. 297.

25 Mario D. Fenyo, *Hitler, Horthy and Hungary*, New Haven, Londra, 1972, p. 41.

26 A.I. Pușkaș, *op. cit.*, p. 192.

27 A.I. Pușkaș, *op. cit.*, p. 193. Generalul Werth și, în replică, Consiliul de Miniștri aveau în vedere și Slovacia.

28 M.D. Fenyo, *op. cit.*, p. 13.

29 A.I. Pușkaș, *op. cit.*, p. 238.

30 A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 121.

31 *SDH*, vol. II, p. 391—392.

32 Michael Salevski, *Staatsräson und Waffenbrüderschaft. Probleme der deutsch-finnischen Politik, 1941—1944*, în „Revue internationale d'histoire militaire", 1982, nr. 53, p. 43.

33 Pentru fazele apropierii Finlandei de Germania, vezi : Mauno Jokipii, *Finland's Entrance into the Continuation War*, în „Revue internationale d'histoire militaire", 1982, nr. 53, p. 87—88, 90 și urm.

34 *Ibidem*, p. 95—96.

35 M. Salevski, *op. cit.*, p. 48 ; Jukka Tarkka, *Weder Stalin, noch Hitler*, Helsinki, 1991, p. 46—47, 55—56.

36 Pentru campania din 1942 pe frontul de est, vezi : Geoffrey Jukes, *Hitler's Stalingrad Decisions*, Berkeley-Londra, 1985.

37 *23 august 1944. Documente*, Ion Ardeleanu, Vasile Irimia, Mircea Muşat, vol. II, Bucureşti, 1984, p. 361.

38 Eugen Preda, *Miza petrolului în vâltoarea războiului*, Bucureşti, 1983, p. 185.

39 J.-B. Duroselle, *La décision de politique étrangère. Esquisse d'un modèle-type*, în „Relations internationales", I (1974), 1, p. 5—26.

DOCUMENTE ŞI TABELE

I

Extras din raportul comisarului poporului pentru apărare, S.K. Timoşenko, către I.V. Stalin şi V.M. Molotov, 18 septembrie 1940

„Prezint spre examinarea dvs. consideraţiile despre bazele desfăşurării forţelor armate ale U.R.S.S. în vest şi est în anii 1940 şi 1941.

1. Inamicii cei mai probabili

Situaţia politică din Europa creează probabilitatea unei ciocniri militare la frontierele noastre apusene.

Această ciocnire armată poate să se limiteze numai la frontierele noastre apusene, dar nu este exclusă probabilitatea şi a unor atacuri din partea Japoniei asupra frontierelor noastre din Extremul Orient.

La frontierele noastre apusene inamicul cel mai probabil va fi Germania; în ceea ce priveşte Italia, este posibilă participarea ei la război, dar, mai probabilă e acţiunea ei în Balcani, creându-ne o ameninţare indirectă.

Ciocnirea militară între U.R.S.S. şi Germania poate antrena în conflictul militar împotriva noastră — în scopul revanşei — Finlanda, România şi, probabil, Ungaria [...].

În concluzie, Uniunea Sovietică trebuie să fie gata pentru o luptă pe două fronturi : *în vest* : — împotriva Germaniei, sprijinită de Italia, Finlanda, România şi, poate, de Turcia ; *în Est* — împotriva Japoniei [...].

2. Bazele desfăşurării strategice în vest

Considerând că principala lovitură a germanilor va fi îndreptată la nord de gura râului San, este necesar ca forţele principale ale Armatei Roşii să fie desfăşurate la nord de Polesia.

În sud, apărarea activă trebuie să acopere Ucraina apuseană şi Basarabia şi să imobilizeze o cât mai mare parte a armatei germane.

Misiunea principală a armatelor noastre este de a înfrânge forţele germane concentrate în Prusia Orientală şi în raionul Varşovia ; printr-o lovitură ajutătoare să înfrângă grupările inamicului din raioanele Ivangorod, Liublin, Grubeşov, Tomaşov, Sandomir [...]".

Comisar al poporului pentru apărarea U.R.S.S.,
Mareşal al Uniunii Sovietice
S. Timoşenko
Şef al Marelui Stat Major al Armatei Roşii
Mareşal al Uniunii Sovietice
B. Şapoşnikov

1940 (18 septembrie)
(Prezentat lui I.V. Stalin
la 18 septembrie 1940)

(*„Voenno-istoriceskii jurnal"*,
1991, nr. 12, p. 17—20.)

II

Preşedintelui Consiliului Comisarilor poporului, Consideraţii privind planul desfăşurării strategice a forţelor militare ale Uniunii Sovietice

„Având în vedere că, în prezent, Germania îşi menţine armata mobilizată şi are forţele din adâncime în dispozitiv, ea poate să prevină desfăşurarea noastră şi executarea de către noi a unei lovituri prin surprindere. Pentru a împiedica această situaţie, consider necesar să nu lăsăm, în nici un caz, comandamentului german iniţiativa de acţiune, să-l împiedicăm pe adversar să manevreze şi să atacăm armata germană când ea se va afla în stadiul desfăşurării pentru a nu-i permite să organizeze la timp frontul şi cooperarea între armate.

Primul obiectiv strategic al acţiunii Armatei Roşii îl constituie zdrobirea forţelor principale ale armatei germane desfăşurate la sud de Brest-Deblin şi ieşirea forţelor noastre în a 30-a zi, la nord de aliniamentul Ostroleka, râul Narev, Loveci, Lodz, Kreuzburg, Oppeln, Olomouc.

Obiectivul strategic următor constă în atacul, din raionul Katowice spre nord sau nord-vest, asupra centrului şi flancului de nord al frontului german şi ocuparea teritoriilor fostei Polonii şi a Prusiei Orientale.

Misiunea imediată — zdrobirea armatei germane la est de fluviul Vistula, pe direcţia Cracovia, ieşirea pe cursurile de apă Narev şi Vistula şi ocuparea raionului Katowice, în care scop se vor executa :

a) o lovitură principală cu forţele Frontului de Sud-Vest pe direcţia Cracovia-Katowice, în scopul izolării Germaniei de aliaţii ei din sud ;

b) o lovitură secundară cu flancul stâng al Frontului de Vest, pe direcţia Varşovia-Deblin, în scopul imobilizării grupării [inamice] de la Varşovia şi ocupării Varşoviei şi, de asemenea, cooperarea cu Frontul de Sud-Vest pentru zdrobirea grupării [inamice] de la Lublin.

c) o apărare activă la frontierele Finlandei, Prusiei Orientale, Ungariei şi României, fiind gata de a da, în condiţii favorabile, o lovitură României.

În concluzie, Armata Roșie începe acțiunile ofensive de pe frontul Cijev, Liudovlenő cu forțele a 152 divizii împotriva a 100 divizii germane, iar în celelalte sectoare ale frontierei de stat se prevede o apărare activă [...].

Frontul de Sud-Vest — cu misiunile imediate [...].

d) a apăra ferm frontiera de stat cu Ungaria și România și a fi gata de a da lovituri puternice împotriva României din raioanele Cernăuți și Chișinău cu scopul imediat — distrugerea flancului de nord al armatei române și ieșirea pe aliniamentul râul Moldova, Iași [...] *.

NOTA

Text publicat de V.N. Kiselev în „Voenno-istoriceskii jurnal", 1992 nr. 2, p. 17—19. Textul omis de noi este marcat prin [...].

La omisiunea indicată prin [...]* ce aparține lui V.N. Kiselev, acesta aduce următoarea precizare: „Documentul este scris de mâna lui A.M. Vasilievski, dar nu este semnat nici de G.K. Jukov, nici de S. K. Timoșenko. Se publică conținutul de bază, fără detaliile care nu au o însemnătate principială" (p. 19).

O mare parte a „Considerațiilor..." a fost publicată de col. B. N. Petrov în „Voenno-istoriceskii jurnal", 1991, nr. 12, p. 11—12; editorul afirmă că textul este într-un singur exemplar, scris de mână de A.M. Vasilievski și semnat de comisarul poporului pentru apărare, mareșalul S.K. Timoșenko, și de șeful Marelui Stat Major, generalul G.K. Jukov.

III

Înaltul Comandament al Wehrmachtului
WFSt/Abt. L (I Op.).
Nr. 44780/41 Secret de comandament

CARTIERUL GENERAL AL
FÜHRERULUI
23 mai 1941
Numai prin ofițer
Problemă de comandant

Referitor : România

Cu prilejul (prezentării) raportului generalului-colonel cavaler von Schobert, Führerul a decis următoarele:

General-colonel cavaler von Schobert este numit la sosirea în România „Comandant-șef al trupelor germane din România". Misiunile sale sunt:

a) El pregătește, pentru planul „Barbarossa", măsurile de apărare ordonate și, mai târziu, operațiile de atac.

b) El este răspunzător pentru protecția întregului spațiu românesc, cu prevederea că el poate ceda protecția României ca misiune independentă a șefului Misiunii Wehrmachtului, de îndată ce Armata 11 părăsește teritoriul românesc.

Șeful Misiunii Wehrmachtului și șefii misiunilor de armă îi sunt subordonați (vezi pentru aceasta directivele pentru asigurarea regiunii petrolifere și a coastelor).

c) Duce tratative cu șeful statului român în toate problemele care privesc nemijlocit misiunile sale.

Pentru tratativele cu șeful statului român, Führerul a ordonat următoarele:

1) Generalul-colonel cavaler von Schobert se va înfățișa după sosirea sa generalului Antonescu și se va prezenta, în succesiune, general-feldmareșalului List, în calitate de „comandant-șef al trupelor germane din România" [1].

El îl va informa pe generalul Antonescu că Führerul intenționează să-l invite pe generalul Antonescu în curând în Germania pentru o convorbire personală [2].

Noua afectare a „Comandantului-șef al trupelor germane din România" va fi explicată generalului Antonescu prin con-

centrarea actuală a unor forțe ruse extraordinar de puternice în zona vestică de frontieră [3], concentrare care cere măsuri preventive de protecție a teritoriului statului român. Din acest motiv, în legătură cu încheierea campaniei din Balcani, unitățile germane din România au fost întărite cu circa 6 divizii.

3) Misiunea comună a trupelor germano-române de a proteja teritoriul statului român împotriva oricărei acțiuni prin surprindere cere măsuri corespunzătoare românești. Propunerile generalului Antonescu în această privință sunt solicitate și ele vor fi aduse într-un cadru comun cu măsurile germane ale generalului-colonel cavaler von Schobert.

O mobilizare a armatei române pe scară mai mare nu este de dorit.

4) Orice întrebare dacă Germania ia în considerație un război împotriva Rusiei sau dacă Germania, în condițiile date, va ataca Rusia este de evitat.

5) Dacă generalul Antonescu își manifestă preocuparea că Ungaria ar putea să se manifeste ostil față de România, se va declara că acest pericol nu există întrucât Germania nu-l tolerează.

6) După conversația cu generalul Antonescu, generalul-colonel cavaler von Schobert va prezenta propuneri în legătură cu intențiile sale O.K.W. (WFST/Abt. L) și OKH.

Pe lângă aceasta, va fi prezentată prin generalul de cavalerie Hansen [4] o evaluare a armatei române (valoarea combativă a fiecărei divizii și o evaluare a personalității șefilor) [5].

Șeful Înaltului Comandament al Wehrmachtului
Keitel

(ADAP, seria D, Bd. V/2, p. 719—721.)

NOTE

1 Cu telegrama nr. 425 din 23 mai din Salzburg, transmisă mai departe ca telegrama nr. 1447 din 24 mai a Ministerului de Externe, (ambasadorul) Ritter a informat pe ministrul (Germaniei) de la București despre sosirea lui Schobert în capitala României și despre schimbarea în conducerea misiunilor Wehrmachtului și de arme. El i-a indicat lui Killinger să-l prezinte pe generalul-colonel von Schobert șefului statului român și să comunice lui Antonescu „că din diversele divizii retrase din sud și din alte divizii va fi formată o armată pentru protecția României împotriva unui eventual atac sovietic".

Cu telegrama nr. 1529 din 29 mai (1126/321 711), Killinger a comunicat: „Prezentarea generalului-colonel von Schobert la generalul Antonescu a avut loc astăzi. Schobert a transmis încă o dată invitația Führerului adresată generalului Antonescu de a vizita Germania. Pe temeiul situației schimbate, generalul Antonescu a renunțat la o scrisoare către Führer. El va prezenta însuși, cu prilejul vizitei, considerațiile sale în scris *(n. ed. germ.)*.

2 Vizita lui Antonescu la Hitler a avut loc la 12 iunie 1941.

3 Este vorba de regiunile vestice ale U.R.S.S. *(n.n.)*.

4 Generalul Erik Hansen, șeful Misiunii Wehrmachtului și șeful misiunii armatei de uscat în România din octombrie 1940 până la 1 iunie 1941, a fost numit comandantul Corpului LIV armată. Succesorul său, ca șef al misiunii armatei de uscat, a devenit colonelul Arthur Hauffe. Generalul-locotenent Wilhelm Speidel, șeful misiunii militare aeriene, a preluat la 1 iunie, fiind cel mai vechi în grad, funcția de șef a misiunii Wehrmachtului, *(n. ed. germ.)*.

5 Cu scrisoarea nr. 00992/41, Secret de comandament, din 24 mai 1941 (1126/321 722.23), lt. col. Kurt von Tippelskirch a transmis Ministerului de Externe, ambasadorului Ritter, un extras din directiva OKW. Acest extras cuprindea Punctul a) nu; Punctul 3) numai într-o formă prescurtată (lipsește primul alineat după „a spațiului românesc" și textul pus în paranteze al alineatului 2. Din indicațiile privind discuțiile cu șeful statului român sunt reproduse numai Punctele 1, 3 și 5. *(n. ed. germ.)*

IV

Notă asupra convorbirii dintre Führer și generalul Antonescu la München, la Führerbau

12 iunie 1941 [1]

Prezenți :

ministrul de externe al Reichului, general-feldmareșal Keitel, general Jodl, general... a)

La început, Antonescu a felicitat în modul cel mai călduros, în numele poporului român și în numele său, pe Führer pentru marile succese ale armatei germane în campania din Balcani și în Creta [2]. Poporul român știe că aceste victorii se datoresc geniului Führerului și pregătirii, ca întotdeauna clasice și cuprinzătoare, a acțiunilor și, nu în ultimul rând, vitejiei soldatului german.

Așa cum a declarat și în vizitele sale anterioare, el (Antonescu), poporul român este gata să meargă, până la moarte, cu Axa, deoarece el are absolută încredere în simțul de dreptate al Führerului. Poporul român și-a unit soarta cu Germania, deoarece cele două popoare se completează economic și sunt confruntate politic cu o primejdie comună. Este vorba de primejdia slavă, care, prin secole, devine tot mai evidentă și care, acum, trebuie înlăturată pentru totdeauna. Oamenii politici și poporul român sunt pe deplin conștienți de această necesitate.

De altfel, România s-a întors acum pe drumul cel bun, pe care ea l-a urmat patruzeci de ani sub regele Carol I, drumul străbătut împreună cu Germania. Nu este aici de fel vorba de o politică personală a lui Antonescu, ci de ceva la baza căruia se află întregul popor român. Dovada în această privință poate fi văzută în promptitudinea cu care poporul român urmează pe Antonescu în politica sa externă.

În timpul războiului mondial, România nu a luptat împotriva Germaniei, ci a Austriei și, înainte de toate, a Ungariei pentru a realiza vechile sale revendicări și a-și valorifica drepturile sale de 2000 de ani. De îndată ce a atins aceste obiective, între Germania și România nu au mai existat nici un fel de deosebiri de păreri. În această privință, nu trebuie uitat că în războiul mondial circa 2 1/2 milioane români s-au aflat de partea Austriei [3] și că mulți dintre ei au luptat în armata austriacă ca ofițeri cu o înaltă calificare și au fost distinși cu Crucea de fier. Printre ei se află și actualul ministru de război al României [4]. Când din partea germană se spune că interesele foștilor aliați din războiul mondial nu vor fi neglijate, trebuie să se ia în considerație că românii, de asemenea, au luptat de partea germană [5].

Antonescu a mai amintit că, la ultima sa vizită la Berchtesgaden [6], i-a dat Führerului asigurarea că el va restabili și va menține ordinea socială și politică în România, va face toate sacrificiile economice posibile pentru a ușura Germaniei purtarea războiului și va pune la dispoziția armatei germane teritoriul României pentru crearea unui punct de sprijin strategic în vederea acțiunilor din Balcani și din Est. În ultimele trei luni, el (Antonescu) a arătat că s-a ținut de cuvânt. Pe plan intern, el a trebuit să treacă printr-o criză social-politică de cel mai greu fel ca urmare a neînțelegerilor dintre el și Legiune și, mai ales, a proastei conduceri a acesteia [7]. Întrucât el a avut poporul în spatele său, ordinea a fost restabilită. El poate astăzi să garanteze Führerului că ordinea internă în România este absolut sigură.

În domeniul economic, el a făcut tot posibilul pentru a ușura Germaniei purtarea războiului și aceasta se cunoaște prin acordul din 4 decembrie [8] și prin tratatele ulterioare. Din această cauză, el a trebuit să impună grele limitări economice, care la rândul lor au dus la o criză economică. O dată cu apropierea noii recolte și aici vor fi înlăturate, totuși, toate primejdiile. În România nu va mai fi nici o criză economică serioasă și nici dificultăți sociale.

Privitor la obligația de a pune la dispoziția armatei germane toate mijloacele auxiliare și înlesnirile pentru îndeplinirea misiunilor ei în România, el și-a ținut cuvântul sută la sută. Cu excepția unor cazuri izolate, nimeni în armata germană nu s-a putut plânge de o lipsă a voinței de cooperare din partea României.

La ultima sa vizită la Berlin [9], el a făcut o expunere asupra trecutului istoric, intereselor actuale și poziției internaționale a României în cadrele politicii europene și balcanice și nu dorește să mai revină. El amintește că nu a prezentat nici atunci nici un fel de revendicare și nu va prezenta nici astăzi vreo revendicare. El știe că cea mai urgentă misiune constă în terminarea războiului și că pentru terminarea războiului un foarte important pas trebuie făcut în Est. El a venit la Führer pentru a-i pune la dispoziție toate resursele militare, politice și sociale ale poporului român, în vederea realizării acestui pas. În vederea acestui mare eveniment care va să vină, el (Antonescu) și-a reorganizat armata și și-a dezvoltat resursele economice și financiare. Aceasta nu înseamnă că el renunță în vreun fel la drepturile sale. El are o încredere absolută în spiritul de dreptate al Führerului și îl roagă să nu ia nici o hotărâre definitivă în privința cererilor României înaintea unei noi examinări de cea mai mare rigoare din punct de vedere etnografic, politic și istoric. La această examinare trebuie luat în considerație viitorul, căci Führerul lucrează pe termen lung. România a format timp de 400 de ani o barieră împotriva slavilor și a Turciei și ar putea juca și în viitor, pentru Germania, un rol asemănător prin poziția sa geografică, relațiile sale politice și economice, ca și prin calitățile sale rasiale.

El (Antonescu) nu este un om politic și un diplomat. El s-a născut soldat și vrea să moară soldat. Ca diplomat și om politic improvizat, el nu a avut până acum darul de a-l convinge pe Führer și pe colaboratorii săi despre drepturile țării sale. Cunoscând această slăbiciune, el prezintă astăzi un memorandum în care analizează situația actuală și cererile României. Românii sunt un popor nenorocos, care a trebuit să primească lovituri grele, nu pentru că el (poporul — *n.n.*) făcuse greșeli ,ci pentru că nefericirea sa se datorește greșelilor păturii conducătoare, îndeosebi ultimului rege [10]. În aceste împrejurări, el îl roagă pe Führer să nu ia nici o măsură definitivă, fără a mai întreba o dată România. Antonescu, personal, va continua să meargă pe drumul o dată ales, al colaborării politice sincere și loiale cu Axa. El va ajuta în continuare Germania pentru a câștiga victoria, dar trebuie să arate, de pe acum, că dacă au fost luate hotărâri care contravin intereselor vitale ale țării sale, propria sa poziție va fi zguduită în modul cel mai grav.

Personal, el se simte ca un combatant. Timp de 45 de ani, el a luptat împotriva greutăților și adversităților și nu a disperat niciodată. El a învățat că așa se ajunge la perseverență. Și acum el este hotărât să meargă mai departe, perseverent, pe drumul care duce la victoria Axei în actualul conflict și al recunoașterii drepturilor României.

Führerul a răspuns că, mai întâi, ar dori să-și exprime bucuria sinceră că Antonescu îl vizitează pentru a treia oară. El dorește să explice succint situația actuală și să indice, mai ales, cauzele care au dus la această situație, inclusiv în ceea ce privește România.

Antonescu a arătat corect numeroasele evenimente dureroase, pentru care poporul român, ca atare, și, mai ales, Antonescu însuși, nu poartă în nici un fel vină și a arătat că ele se datoresc greșelilor clasei conducătoare și ale ultimului rege. Din păcate, întotdeauna popoarele trebuie să ispășească pentru greșelile conducerilor și a urmărilor ce decurg. În cazul de acum poporul german aparține și el negreșit, celor care suferă.

Germania s-a străduit din 1933 să stabilească bune relații cu toate statele est-europene, cu care Reichul nu avea divergențe politice și teritoriale. Din punct de vedere economic, s-a izbutit să se îmbunătățească, pe diverse planuri, colaborarea cu aceste țări. România a colaborat și ea în domeniul economic cu Germania. Deși nu putea avea nici un interes, ea (România — *n.n.*) a acționat împotriva revendicărilor politice revizioniste ale Germaniei, a luat întotdeauna, în acest caz, o atitudine ostilă acestora la Liga Națiunilor și la alte conferințe internaționale și, în acest chip, a întărit frontul antigerman.

Situația a fost grea în 1939. Germania a vrut să încerce atunci, față de campania mondială organizată de Franța și de Anglia, ca și de evreimea care se afla în spatele lor, o clarificare a relațiilor sale cu România. Regele Carol l-a vizitat pe Führer [11] și i-a propus, în cursul convorbirii, stabilirea unei legături terestre între Germania și România, pentru ca prin aceasta României să-i revină o parte din Slovacia de est și Rusia carpatică [12]. Potrivit propunerii lui Carol, prin acest pod terestru, astfel creat, urmau să fie construite o șosea și o cale ferată. El (Führerul) nu a putut accepta această dorință și nici nu a acceptat-o. El i-a declarat lui Carol că nu vede nici o posibilitate pentru crearea unei astfel de legături terestre,

mai ales din cauza dificultăților economice și, înainte de toate, financiare.

El (Führerul — *n.n.*) a fost cu atât mai revoltat, când din partea guvernului român nu s-a ridicat nici un protest față de afirmațiile engleze și franceze de-a dreptul hilare că Germania vrea să cucerească Basarabia. Prin tăcerea ei, România s-a alăturat acelor cercuri care aveau drept scop să înăbușe Germania printr-o combinație europeană sau chiar extraeuropeană.

Deși regele Carol însuși a făcut oferta unei legături terestre cu Germania, el a acordat, după cât se pare, credit afirmațiilor britanice că Reichul amenință România și, prin acceptarea garanției Angliei [13], a inclus țara sa în frontul antigerman.

Exact aceleași afirmații au fost răspândite despre intențiile germane în privința regiunii baltice și a Finlandei, pentru a aduce Rusia în coaliția vest-europeană. Aceasta a fost cauza dureroasei constrângeri ce a obligat Germania să meargă la Moscova pentru a lămuri această învinuire. În acest fel s-a realizat solemnul tratat cu Uniunea Sovietică, în care Finlanda, regiunea Baltică și Basarabia au fost caracterizate ca neaparținând sferei germane de interese [14]. Urmările au fost foarte dureroase pentru aceste teritorii. Dacă țările luate în considerație nu ar fi intrat în frontul antigerman, nu ar fi existat necesitatea ca Germania să meargă la Moscova. Numai pentru că anumite state au acceptat garanția britanică a devenit necesar acest dureros tratat cu Rusia. Din capul locului bazele filosofice și naționale se opuneau colaborării dintre cele două țări. Nu este nevoie ca el (Führerul) să se refere în chip deosebit asupra urmărilor acestui tratat.

Un an mai târziu, în 1940, situația a evoluat în așa fel, încât, fără o intervenție a Germaniei, Balcanii ar fi ajuns în dependență sau chiar sub dominație rusă. Când apoi regele Carol s-a adresat din nou, în ultimul minut, către Reich pentru a conjura destinul, care îngrămădea nori întunecoși deasupra Balcanilor și care, la fel ca și în regiunea baltică, amenințau să se descarce, a devenit din capul locului clar că dacă nu se lichidează pe cale pașnică frontul unit al adversarilor României, Rusia va interveni ca un factor decisiv în problemele Balcanilor. Consecințele erau clare, mai ales pentru România. Regele Carol a solicitat o garanție [15]. După o lungă și îndelungată chibzuință, Germania s-a declarat dispusă pentru această garanție [16]. Nu exista nici o îndoială că acordarea acestei garanții va fi considerată de Stalin ca un act ostil. Pe temeiul acestei garanții și-au făcut apariția, în orele critice, trupele germane [17] și numai prin simpla lor prezență au evitat răul cel mai mare.

În sfera politicului, garanția dată României a acționat astfel, încât Molotov, în cursul vizitei sale la Berlin [18], a pus imediat întrebarea dacă această garanție era îndreptată împotriva Rusiei. Führerul a răspuns evaziv că el nu crede că Rusia are intenția să atace România. De fapt, garanția în litera ei este valabilă față de orice agresor. Molotov a întrebat apoi dacă Germania era de acord cu o garanție sovietică asemănătoare pentru Bulgaria, ca și cu ocuparea teritoriului bulgar de către trupele ruse. Și aici Führerul a trebuit să dea un răspuns negativ. El a constatat mai întâi că în absența unei cereri bulgare a garanției nu există o analogie cu garanția română și că își rezervă, înainte de a da un răspuns definitiv, să aibă o convorbire cu aliatul său [19]. Molotov a menționat, apoi, intenția Rusiei de a-și asigura un punct de sprijin în Dardanele. Și aici Führerul a răspuns cu o contrapropunere, ce prevedea anumite facilități pentru Rusia în statutul Strâmtorilor. Și aceasta era în esență un răspuns negativ la cererea rusă. Ca ultim punct, Molotov a ridicat problema Finlandei, a declarat că Rusia este „amenințată" de Finlanda și a adăugat că situația fluidă din raporturile ruso-finlandeze este inacceptabilă pentru Uniunea Sovietică. Și aici răspunsul german a fost în fapt negativ, când Führerul a recunoscut că Finlanda nu se află în sfera germană de interes, dar că izbucnirea unui conflict ruso-finlandez ar fi caracterizată drept o situație insuportabilă.

Toate acestea au fost declanșate, la urma urmelor, de garanția acordată României și din această clipă Rusia a trecut în lagărul adversarilor Germaniei.

Urmările acestei atitudini au apărut imediat pe plan militar. Este vorba de concentrarea trupelor ruse motorizate și a unităților de tancuri la granița de est a Germaniei, de transporturi mai mari de trupe din interiorul Rusiei spre Vest și de masarea unei puternice flote aeriene la granița Germaniei.

Sir Stafford Cripps [20] a găsit la Moscova o ureche mai receptivă decât până acum, relația ruso-britanică și-a pierdut caracterul platonic și devine tot mai profundă. A fost limpede că Rusia nu va începe războiul în iarnă, dar este evident că politica Rusiei este hotărâtă să caute o situație favorabilă. Atunci, probabil, atacul nu va fi îndreptat, inițial, îm-

potriva Germaniei. Rusia se va mulțumi să încerce intimidarea Germaniei, prin masarea unei masive armate la granița sa de est și o comportare agresivă, în rest, față de Finlanda și România. Efectul practic ar echivala cu un atac direct împotriva Germaniei, care, în împrejurările actuale, ar constrânge Germania să acționeze imediat, chiar dacă ar avea loc un atac indirect.

Dacă acum, în lupta pe viață și pe moarte cu Anglia, ar fi folosită în vest doar aviația, ea este legată în Est de armata rusă, pentru că Germania poate să acționeze în aer pe un front defensiv și pe unul ofensiv, dar nu poate duce o ofensivă pe două fronturi.

Din iarna 1940/41, Germania a dobândit amara cunoștință că Rusia, prin măsurile mai sus menționate, a devenit un dușman al Reichului. Consecințele sunt imprevizibile, dar hotărârea Reichului de a face față tuturor eventualităților nu poate fi pusă la îndoială.

Față de această situație serioasă, toate celelalte dorințe și speranțe trec pe plan secundar. Decisiv este ca în lumea ce se opune Rusiei să nu existe încordări și dificultăți care să irosească forțele angajate în lupta împotriva Uniunii Sovietice sau chiar să le țină legate. De acum, el (Führerul) este recunoscător lui Antonescu că el a recunoscut dificultatea situației și a declarat că el nu insistă pentru rezolvarea problemelor care ar putea crea încordări în blocul antirus.

Exact la fel cum au fost împărțite drepturile în amănunt, tot astfel organizarea întregii Europe va fi întreprinsă cu privirea spre un viitor îndepărtat. Germania însăși a adus pentru această mare și ulterioară organizare grele sacrificii pe câmpurile de bătălie, pe care niciodată nu a dobândit câștiguri teritoriale pozitive și a renunțat la efective naționale ale poporului, care merg la sute de mii, pentru a nu crea dificultăți acelei mari reglementări de larg orizont.

În perspectiva acestei marî reglementări, situația lui Antonescu se va consolida, poporul român se va strânge în jurul lui și la sfârșitul acestei confruntări poziția pe care el și poporul său au adoptat-o va fi pe deplin justificată.

În detaliu, Führerul a rezumat situația după cum urmează :

1. Stalin nu va ierta niciodată Germaniei că s-a opus pătrunderii sale în Balcani.

2. Uniunea Sovietică va încerca, prin concentrarea mijloacelor ei de putere la frontiera ruso-germană, să împiedice

Germania să dea, prin dispunere liberă de totalitatea mijloacelor ei de putere, o cotitură decisivă războiului. Rusia vrea să constrângă prin aceasta Germania să piardă timp și speră ca ea și Anglia să câștige acest timp.

3. Uniunea Sovietică va folosi orice eventuală slăbire a Germaniei ca o unică ocazie istorică pentru a acționa împotriva statelor pe care le consideră ca principală piedică în calea expansiunii ei ulterioare în Europa. Pe lângă aceasta, Stalin blochează, prin atitudinea sa, forțe japoneze și împiedică, în acest fel, Japonia să-și valorifice întreaga sa greutate împotriva Americii.

4. Uniunea Sovietică încearcă, prin atitudinea sa, să întărească voința de rezistență a Angliei și să dea Americii speranța unui puternic aliat pe continent. Rusia speră, înainte de toate, să poată împiedica încheierea războiului în anul 1941. In caz contrar, ea este hotărâtă să tragă consecințele.

Această poziție Stalin a arătat-o, pentru prima dată, cu puține zile înaine de atacul Germaniei împotriva Iugoslaviei, prin încheierea cunoscutului tratat cu Iugoslavia [21]. Aparent, acest tratat era doar teoretic și platonic. Practic, el a întărit rezistența Iugoslaviei și a fost completat, de altfel, prin obligația Rusiei de a furniza arme și muniții Iugoslaviei. Numai rapiditatea acțiunii germane a împiedicat realizarea acestei obligații.

Sfârșitul războiului din Balcani a avut, mai întâi, ca rezultat faptul că Stalin a adâncit relațiile sale cu Anglia. În momentul de față Cripps este la Londra pentru a lucra în acest sens, așa cum este convinsă partea germană.

Din această situație, pentru Germania, decurg următoarele consecințe :

1. Ea este constrânsă ca frontul ei de Est, unde până acum avea efective militare cu totul neînsemnate, să-l întărească, tren cu tren, paralel cu trimiterile de trupe sovietice. Germania este constrânsă să se asigure, înainte de toate, prin plasarea în Est a unor puternice unități ale aviației militare. Aceste unități erau prevăzute pentru atacul împotriva Angliei.

2. În aceste împrejurări, el (Führerul) a crezut că nu poate lua răspunderea executării unui atac în Vest. Un astfel de atac ar putea reuși cu siguranță numai dacă întreaga aviație germană de luptă ar fi utilizată ofensiv.

3. Conducerea militară germană s-a familiarizat și cu noile posibilități din Est cu toate consecințele lor. Germania s-ar

afla într-o situație neplăcută dacă, în anumite împrejurări, i-ar fi smulsă inițiativa (Gesetz des Handelns), astfel încât să fie constrânsă să pareze de la caz la caz. Din punct de vedere militar, aceasta este insuportabil.

Înainte de toate există primejdia ca războiul să nu fie decis în anul 1941 și ca în anul 1942, alături de creșterea forțelor materiale ale Rusiei, și Anglia să câștige în material. In ultimele săptămâni situația s-a înrăutățit extraordinar, când aducerea de unități rusești la granița de Est a constrâns Germania să deplaseze tot mai multe divizii în Est, să le sustragă unei activități fructuoase, să întrerupă instruirea lor și să le țină într-o stare de pregătire prelungită.

Decurge de aici imaginea unei desfășurări de trupe care nu a fost provocată de Germania. Germania a fost constrânsă să ia măsuri de apărare, care abia țin pasul, măsuri pentru a căror nerealizare nu și-ar putea asuma răspunderea politică și economică. Este limpede că în acest fel s-a ajuns la o concentrare de trupe de ambele părți ale graniței. O astfel de situație este plină de încordări și posibilități de conflict. În orice clipă poate urma o descărcare.

În calitate de conducător al poporului german și de comandant suprem al armatei, el a luat, într-o astfel de situație, acele măsuri care să-i permită să facă față oricărei surprize ce ar pune în primejdie viitorul Reichului și al popoarelor aliate cu el, între care, el (Führerul) socotește, în primul rând, România. Este limpede că dacă se va ajunge la această ciocnire, soarta Europei va fi în joc [22].

Spre deosebire de practica engleză, el (Führerul) nu-i solicită totuși lui Antonescu în nici un caz sprijinul. Dacă Germania va fi constrânsă să facă pasul amintit, armata germană va fi înzestrată cu cele mai bune mijloace care au existat vreodată în istorie și va obține cu siguranță decizia în favoarea ei. Führerul așteaptă de la România doar ca ea, în propriul ei interes, să facă totul pentru a înlesni realizarea acestei lupte. El (Führerul) poate de pe acum să-l asigure pe Antonescu că, după încheierea conflictului, România va primi despăgubiri care, în ceea ce privește Germania, nu au nici o limită teritorială.

În încheiere, Führerul a explicat pe hartă desfășurarea forțelor ruse în fiecare sector de la granițele Finlandei la cele ale României. El a menționat pătrunderile aeriene în teritoriul german, care devin tot mai numeroase. A sosit momentul ca acestor incursiuni în spațiul aerian să li se reziste cu

forța, deoarece, dacă va lipsi riposta, rușii vor deveni și mai obraznici. Un loc deosebit în discuții a ocupat distribuirea, prezentată de Führer pe hartă, a forțelor aeriene ruse. Führerul și Antonescu au fost de acord că rușii vor încerca să atace din aer regiunea petroliferă și Constanța. Se pot aștepta chiar acțiuni cu parașutiști ruși. Antonescu a prezentat, la rândul său, un plan de operații, împotriva rușilor, pe care l-a discutat cu Führerul din punct de vedere miltar. Pe lângă aceasta, el a expus amănunțit măsurile de apărare a României împotriva unui atac rus, de asemeni, pe baza hărților. Un loc deosebit în aceste discuții s-a acordat măsurilor luate deja de România, privind combaterea inundațiilor, care, însă, din cauza scăderii cotelor apelor către sfârșitul lui iunie, vor fi fără urmări.

La o remarcă a Führerului că el se întreabă dacă România ar trebui să coopereze din prima zi la acțiunea împotriva Rusiei sau dacă rămânerea României în afara conflictului i-ar determina pe ruși la o anumită reținere față de teritoriul românesc, Antonescu a replicat că el însuși dorește să participe din prima zi la luptă. Chiar în cazul unei neimixtiuni inițiale a României, rușii vor bombarda regiunile petrolifere și „România nu va ierta niciodată generalului Antonescu, dacă armata română va sta cu arma la picior, în timp ce trupele germane din România vor merge împotriva rușilor". De aceea, el este de părere că România trebuie să participe activ la lupte din primele zile. În încheiere, a mai fost discutată problema comandamentului suprem în România. Führerul i-a declarat lui Antonescu că el (Führerul) intenționează să-l lase pe el să apară în fața poporului român în calitate de comandant suprem în acest spațiu. El a explicat, apoi, amănunțit metoda după care, în alte împrejurări, comandanții de armate au acționat potrivit directivelor generale elaborate la centru, dar care dispun de o relativ mare libertate de acțiune. În cazul României, un stat-major de legătură, condus de generalul Schobert, se va îngriji de respectarea (urmarea) directivelor generale operative și toate vor fi reglementate în colaborare cu acest stat-major de legătură.

Antonescu a răspuns, vizibil mulțumit, că el ca soldat este indiferent la glorie, însă acceptă cu plăcere oferta de a fi comandant suprem și promite să facă tot ce-i stă în putință pentru a îndeplini cu succes misiunile ce-i vor fi încredințate.

În încheiere, Antonescu a mulțumit Führerului pentru expunerea clară și cuprinzătoare a situației internaționale și a poziției României. El împărtășește părerile Führerului în toate privințele. Împreună cu armata română și poporul român, el este sigur că Rusia este, ca întotdeauna, dușmanul comun, care, sub dublul steag al slavismului și anarhiei, intenționează să acționeze împotriva Germaniei, deoarece Reichul este unica țară în Europa care s-a consolidat pe plan militar și social. Rușii vor să lovească Germania și apoi să-și reia înaintarea în Europa, la care ca slavi s-au angajat timp de zece secole, trei secole sub țari și două decenii sub Stalin. El este de acord cu Führerul că Rusia se pregătește ca, în momentul favorabil, să lovească Rusia, pe de o parte, și Anglia și America, pe de alta, vor întreprinde o acțiune în clipa în care aceste țări vor ajunge la o superioritate în înzestrarea cu armament.

Pentru colaborarea deja existentă dintre Rusia și Anglia, România a descoperit mai multe indicii. Rusia, precum și Iugoslavia și Turcia, în spatele cărora se afla, desigur, Anglia, au colaborat în chipul cel mai strâns(absolut) înainte de conflictul din Balcani. În momentul când Rusia a concentrat la granița cu România forțele sale, turcii au concentrat 25 la 30 divizii în Turcia europeană, într-o poziție foarte defavorabilă [23], iar Iugoslavia a executat presiuni asupra României

Și în domeniul diplomatic această colaborare a devenit perceptibilă. S-a acționat concomitent de la Moscova și Washington asupra României pentru a o abate de la actualul ei curs. Molotov i-a declarat ministrului Gafencu că acum a sosit momentul cel mai favorabil pentru o uniune între Rusia și România și s-a exprimat în termeni de cea mai înaltă recunoaștere asupra realizărilor pe plan statal ale lui Antonescu [24].

Antonescu a mai adăugat că, după părerea sa, o amânare a conflictului cu Rusia ar fi primejdioasă pentru victoria Axei. Dacă forțele armate ale Rusiei s-ar retrage puțin, ele ar face aceasta numai pentru a câștiga timp. Capacitatea de rezistență a armatei nu trebuie evaluată foarte sus, iar populația dorește eliberarea sa. Poporul român, dimpotrivă, s-a gândit zi și noapte la momentul răfuielii cu Rusia și dorește ca această clipă să vină cât mai curând posibil pentru ca, după toate ce i s-au întâmplat de la Rusia, să se poată răzbuna.

Antonescu s-a exprimat foarte pozitiv despre perspectivele luptei împotriva Rusiei. Nu trebuie ca exemple din istorie să inducă în eroare. În timp ce Napoleon și chiar germanii în anul 1917 au avut de luptat cu marile dificultăți ale spațiului, de acum înainte prin motor, în aer și pământ, spațiul este eliminat ca aliat al Rusiei. Führerul a remarcat că este limpede că scopul acțiunii nu constă în a permite armatei ruse retragerea în zone îndepărtate, ci că armatele trebuie să fie nimicite.

În încheiere, a avut loc un dineu într-un cerc mai larg, după care Antonescu s-a despărțit de Führer printr-o scurtă convorbire.

Schmidt

(Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler,
ed. A. Hillgruber, vol. I, p. 581—594.)

NOTE

1 Convorbirea nu a avut loc la 11.VI. cum este indicat în original, ci la 12.VI.1941 *(nota editorului german).*

a. Lipsă în textul original.

2 Referire la cucerirea insulei Creta de către trupele germane, operația se încheiase la 1 iunie 1941.

3 Ion Antonescu avea în vedere pe românii din Austro-Ungaria, constrânși să lupte în armata dublei monarhii.

4 Generalul Iosif Iacobici.

5 Sofism, evident, destinat să câștige bunăvoința lui Hitler pentru recuperarea teritoriilor pierdute de România în vara anului 1940.

6 La 14 ianuarie 1941.

7 Referire la rebeliunea legionară din zilele de 21—23 ianuarie 1941, condusă de Horia Sima.

8 „Protocolul asupra colaborării româno-germane la realizarea unui plan de 10 ani pentru refacerea economiei românești", 4 decembrie 1940.

9 În zilele de 22—23 noiembrie 1940, când a semnat aderarea României la Pactul tripartit (23 nov.).

10 Carol al II-lea, rege al României (1930—1940).

11 La 24 noiembrie 1938, în cadrul unei călătorii diplomatice, în cursul căreia a vizitat și Londra și Parisul, regele Carol al II-lea s-a întâlnit cu Hitler în Germania.

12 Afirmație inexactă. Deși a evocat necesitatea unei mai bune legături între Germania și România, regele nu a formulat nici o revendicare teritorială în privința Ucrainei subcarpatice sau Slovaciei orientale. Încă de la 18 octombrie 1938, România respinsese

oferta lui Jozeph Beck, ministrul de externe al Poloniei, de a alipi teritoriile Ucrainei subcarpatice, locuite de români, în condițiile ocupării acestei regiuni de către Ungaria.

13 Anglia și Franța au acordat garanții unilaterale României, la 13 aprilie 1939.

14 Aluzie la protocolul adițional secret, care însoțea tratatul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939.

15 Regele Carol al II-lea a solicitat lui Hitler, la 2 iulie 1940, trimiterea unei misiuni militare în România și garantarea frontierelor românești.

16 La 30 august 1940, după impunerea Dictatului de la Viena

17 La 12 octombrie 1940 a început sosirea trupelor misiunii militare germane în România.

18 Vizita lui V.M. Molotov la Berlin a avut loc în zilele de 12—13 noiembrie 1940.

19 B. Mussolini : Italia considera Peninsula Balcanică drept sfera sa de influență.

20 Ambasadorul Marii Britanii la Moscova.

21 Tratatul de neagresiune și prietenie dintre U.R.S.S. și Iugoslavia din 5 aprilie 1941.

22 Hitler nu a spus, deci, clar că el însuși va declanșa atacul și încă în zilele următoare *(nota editorului german)*.

23 Turcia a concentrat, imediat după începerea războiului italo-grec (28 octombrie 1940), 20 din totalul de 37 divizii în partea sa europeană.

24 În realitate, acest demers a fost făcut de A.I. Vișinski, locțiitor al lui V.M. Molotov la Comisariatul poporului pentru afacerile externe *(n.n.)*.

V

Notiță asupra acordării Crucii de cavaler generalului Antonescu în Școala de la Berdicev [1] (Ucraina) la 6 august 1941 [2]

Berlin, 10 august 1941

Înmânarea Crucii de cavaler generalului Antonescu [3] a fost făcută de Führer personal, în prezența general-feldmareșalilor Keitel și Rundstedt [4], a generalului Jodl, precum și a celor mai apropiați colaboratori din Statul Major. Antonescu a fost însoțit de șeful Marelui Stat Major [5] și de un adjutant.

Înainte de înmânarea distincției Führerul a arătat că acum un an, când el s-a hotărât să acorde o garanție pentru inviolabilitatea României [6], el era conștient că această măsură, precum și altele care au urmat mai târziu vor face, mai devreme sau mai târziu, din Rusia, un dușman neînduplecat al Germaniei. În desfășurarea ulterioară a situației, Rusia a făcut, apoi, într-o măsură tot mai mare, încercări de șantaj, astfel încât el (Führerul) a trebuit să se decidă să acționeze rapid pentru a o lua înaintea unui adversar, acum se știe, nemaiauzit de înarmat. În această privință, el (Führerul) s-a întrebat ce atitudine va adopta România. Dacă astăzi această țară luptă de partea Germaniei, după ce a depășit o criză internă, aceasta se datorește exclusiv meritului generalului Antonescu, a cărui vitejie, voință, devotament și voință de lucru prezintă o valoare incomensurabilă, care au exercitat o extraordinară influență asupra desfășurării evenimentelor.

De când armele vorbesc, generalul Antonescu a făcut dovada calităților de vitejie și de conducere. El s-a alăturat fără întârziere Germaniei și a dovedit prin aceasta că, în scurtul timp al cârmuirii sale în România, a realizat lucruri uimitoare. În aceste împrejurări a fost pentru Führer o bucurie și o satisfacție interioară să știe că și unități germane se află sub comanda generalului Antonescu [7].

Eliberarea Basarabiei a reprezentat primul succes al lui Antonescu și el (Führerul) vrea să folosească acest prilej pentru a înmâna generalului Antonescu distincția cu care popo-

rul german răsplătește vitejia, eroismul și calitățile de conducător.

Generalul Antonescu a mulțumit din inimă Führerului pentru amabilitatea pe care i-a arătat-o întotdeauna. El primește distincția cu plăcere pentru armata română și poporul român. Cu acest prilej, el repetă asigurarea dată Führerului de la prima lor întâlnire că Germania poate conta întru totul pe poporul român, pentru că generalul Antonescu nu a fost singurul care a mers cu Germania, întreg poporul se află în spatele său. Germania poate și în viitor să acorde încredere vitezei și loialei națiuni române. România se simte onorată și poate lupta cot la cot cu Germania împotriva dușmanului comun și pe această cale să contribuie cu partea sa la apărarea civilizației.

După aceea, Führerul a înmânat generalului Antonescu Crucea de cavaler, precum și Crucea de fier clasa I-a și clasa a II-a.

Într-o scurtă convorbire, care a urmat înmânării ordinului, în prezența general-feldmareșalului Keitel și a colonelului Schmundt [8], Führerul a spus că rapida clarificare a relațiilor cu Rusia a fost foarte importantă. La începutul lui iunie [9] el a căpătat convingerea că orice alt efort pentru a obține o astfel de clarificare ar fi considerat de partea rusă doar ca un subterfugiu și că inevitabilul conflict ar fi amânat cel mult cu una sau două luni. În acest caz, confruntarea ar fi avut loc într-o perioadă defavorabilă pentru Germania, căci, de la mijlocul lui august — începutul lui septembrie, este greu, din considerente climatice, să se înceapă o acțiune militară împotriva Rusiei.

După multe reflecții și după o examinare fundamentală a propriei conștiințe, el (Führerul) a căpătat convingerea că lupta era inevitabilă. El mulțumește României, că, la rândul ei, a înțeles această situație imediat și nu a făcut nici un fel de dificultăți.

Problemele, care vor trebui rezolvate, sunt aceleași ca la începutul campaniei din Rusia, adică, în primul rând, nimicirea forțelor vii ale inamicului și, în al doilea rând, distrugerea sau luarea în stăpânire a centrelor industriale importante și a bazelor de materii prime ale Rusiei. În ceea ce privește prima problemă, adică nimicirea forțelor vii ale inamicului, aici, rușii înșiși au dat răspunsul, deoarece ei au făcut ceea ce Führerul a sperat întotdeauna, dar nu putuse fi stabilit în nici un fel. Ei s-au așezat în apropierea graniței pentru a da lupta. Față de propria lor desfășurare de forțe, uriașă, lor nu le-a mai rămas nimic altceva, deoarece o retragere a maselor de trupe puternic concentrate nu a mai fost posibilă. În acest chip, cea mai mare parte a armatei terestre a fost, în fond, lovită nimicitor, capturată sau împrăștiată. Numai fragmente ale armatelor au reușit să reconstituie un nou front. Este vorba însă de forțe de calitate inferioară.

Rezultatele loviturilor germane pot fi evaluate după numărul prizonierilor și capturilor: 900.000 prizonieri, 10.000 avioane, 13.000 blindate, 10.400 tunuri și o cantitate considerabilă de alte materiale au fost capturate. Întrucât, potrivit experienței războiului mondial, la un prizonier revin cel puțin doi morți sau răniți și întrucât, de această dată, rușii au luptat cu un fanatism deosebit, se poate considera că trei până la patru milioane de soldați ruși au fost scoși din luptă. Că rușii au suferit mari pierderi reiese, printre altele, și din comasarea unităților militare. Se poate considera că primul obiectiv a fost atins. Referitor la cel de al doilea obiectiv și anume luarea în stăpânire sau distrugerea centrelor industriale și a bazei de materii prime, el (Führerul) speră că în luna următoare se va reuși ocuparea Leningradului împreună cu centrul său industrial, regiunea minieră din sudul Ucrainei, regiunea industrială din jurul Harkovului și regiunea industrială Moscova. El speră că aceste obiective vor fi atinse înainte de venirea sezonului rece.

Führerul a caracterizat drept cel mai apropiat obiectiv major atacul asupra Leningradului [10], care trebuie să înceapă poimâine, eliminarea pungilor existente în linia frontului, precum și lichidarea trupelor ce se mai află încercuite. Ulterior, trebuie să se atace în sud, regiunea minieră și, în cele din urmă, trebuie întreprinsă acțiunea Moscova.

Față de sarcinile sporite, cum ele au decurs, în fapt, o accelerare a acțiunii nu a putut fi obținută deoarece aprovizionarea nu a putut ține pasul. Din acest punct de vedere, a fost un triumf pentru Germania, că aproape întreaga rețea feroviară din teritoriul ocupat rus a putut fi repusă în funcțiune, parțial, cu material rusesc, parțial, cu material german, după ecartare. Aprovizionarea trebuie asigurată în toate circumstanțele, mai înainte ca altă ofensivă să fie întreprinsă pentru a nu cădea în greșeala comisă de un alt om faimos [11] în campania sa împotriva Rusiei.

În desfășurarea ulterioară a convorbirii, Führerul a discutat apoi cu Antonescu câteva probleme strategice despre ac-

ținuea în Ucraina, mai ales despre posibilitatea ca forțele ruse din Ucraina de sud să fie încercuite prin acțiuni de învăluire a câtorva divizii [12].

Antonescu a fost de acord cu această posibilitate și a explicat, pe baza hărților, planurile pe care le are pentru grupul de armate ce-i este subordonat. El a menționat că va elimina în 14 zile toate cuiburile de rezistență din spațiul ce îi revine și a accentuat repetat că după închiderea diverselor încercuiri, acolo sunt concentrate multe trupe, încât sunt de temut dificultăți de aprovizionare. El a sugerat ca, înainte de toate, diviziile italiene care se află în curs de aducere să fie dirijate spre nord, pentru a contribui la concentrarea trupelor.

Führerul a răspuns că fuseseră deja date ordine pentru derivarea italienilor, precum și în general pentru îndreptarea spre nord a trupelor.

Antonescu a mai spus că în sud vrea să ocupe nu numai Odessa, ci și Sevastopolul și Crimeea, pentru a lua în stăpânire bazele aeriene rusești, de unde aviația militară rusă, cu noile ei bombardiere, care au o viteză de 500 km/h, poate ataca puternic Constanța.

Antonescu a indicat, pe hartă, planurile sale ulterioare privind înaintarea trupelor ce-i sunt subordonate în Ucraina în direcțiile est și sud, fără a da însă indicații foarte precise. El a indicat doar prin mișcări ale mâinii direcția generală a înaintărilor plănuite de el.

După terminarea convorbirii cu Führerul, acesta a avut o discuție cu generalul-feldmareșal von Rundstedt, în timp ce Antonescu a discutat, într-o cameră alăturată, viitoarele intenții germane în privința Kievului și altele, cu colaboratorii competenți în aceste probleme ai generalului-feldmareșal von Rundstedt.

Schmidt, ministru plenipotențiar

(Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler,
vol. I, ed. A. Hillgruber, p. 616—620.)

NOTE

1 Cartier al Statului Major al Grupului de armate Sud (General feldmareșal von Rundstedt) *(n.n.)*.

2 Întâlnirea a avut loc la 6 august și nu cum este indicat în original, 7—8 *(n.n.)*.

3 Antonescu a fost primul străin care a primit această distincție. Faptul a fost relevat de un comunicat D.N.B. din 6 august 1941 *(n.n.)*.

4 Comandantul Grupului de armate Sud *(n.n.)*.

5 Generalul Alexandru Ioanițiu (1890—1941).

6 Referire la garanția germano-italiană din 30 august 1940.

7 În cadrul „Grupului de armate Antonescu", format la 22 iunie 1941, intra și Armata 11 germană (General de armată sau colonel, Cavaler von Ritter) *(n.n.)*.

8 Colonel de Stat Major Rudolf Schmundt, de la 28 ianuarie 1936 adjutant-șef al armatei pe lângă Hitler *(n.H.)*.

9 Datare arbitrară a lui Hitler, a cărui hotărâre irevocabilă pentru campania în Est în vara lui 1941 datează cel mai târziu din decembrie 1940 *(n.H.)*.

10 Este vorba de ofensiva împotriva Leningradului din capul de pod Luga. Atacul a putut începe numai cu o parte din forțe la 8 august 1941, din cauza vremii proaste și a putut să se desfășoare deplin abia de la 10/11 august *(n.H.)*.

11 Napoleon I, împăratul Franței, care a eșuat în campania sa împotriva Rusiei (1812).

12 Este vorba de operațiile care au dus la bătălia de la Uman încheiată la 8 august 1941 cu peste 103.000 prizonieri sovietici *(n.n.)*.

VI

Ordinul de operaţii nr. 19

19 iunie 1941
MARELE STAT MAJOR

Către comandanţii Armatelor 3 şi 4 :

I. Cu începere de la 20 iunie, ora 12, Comandamentul Forţelor Române din Moldova se reorganizează după cum urmează :

1) Toate forţele Armatei 3, la care se adaugă diviziile 13 şi 35 (mai puţin elementele instalate pe poziţia de rezistenţă) intră sub ordinele Armatei germane Schobert.

În interiorul acestei armate subordinea marilor unităţi române este următoarea :

a) Corpul 30 Armată german, cu Divizia 14 şi Brigada 6 cavalerie.

b) Corpul 11 Armată german, cu diviziile 8 şi 6 infanterie.

c) Corpul de cavalerie cu brigăzile 5 şi 8 cavalerie.

d) Corpul vânătorilor de munte cu brigăzile sale şi Divizia 7 infanterie.

e) În rezerva Armatei germane Schobert, diviziile 13 şi 35 (elementele neinstalate în poziţia de rezistenţă).

2) Comandamentul Corpului 4 armată rămâne la dispoziţia Armatei germane Schobert, momentan fără atribuţiii operative.

3) Armatele 3 şi 4 păstrează, asupra unităţilor lor actuale, toate atribuţiunile de ordin material. Pentru îndeplinirea acestor atribuţiuni, în concordanţă cu situaţia operativă, Armata 3 trimite, pe lângă Armata germană Schobert, un eşalon de legătură redus.

4) Armata 4 rămâne cu forţele actuale, mai puţin divizia 35. Această divizie rămâne însă sub ordinele Armatei 4 din punct de vedere al satisfacerii nevoilor materiale.

5) Limitele pe front ale diviziilor rămân cele actuale ; în adâncime vor fi trasate după ordine ulterioare.

II) În vederea unei operaţiuni ofensive, se prevede intrarea Diviziei 15 şi Diviziei de gardă sub ordinele Corpului 54 armată germană care va intra de pe acum în legătură cu aceste divizii.

III) Toate măsurile pentru executarea punctului (I) de mai sus, se vor lua de îndată.

Măsuri pentru executarea punctului (II) se vor hotărî ulterior.

Comandantul de căpetenie
General (ss) Antonescu

(Arhiv. M. Ap. N., fond 25, dosar nr. 51, filele 310—311.)

VII

Decretul de mobilizare Nr. 1798 din 21 iunie 1941

General Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român şi Preşedinte al Consiliului de Miniştri.

Asupra raportului domnului ministru secretar de stat la Departamentul Apărării Naţionale, nr. 1798 din 1941.

În baza dispoziţiunilor Decretelor-lege nr. 3052 din 5 septembrie şi nr. 3072 din 7 septembrie 1940.

Am decretat şi decretăm :

Art. 1. Întreaga armată de uscat, aer şi marină se mobilizează.

Art. 2. Prima zi de mobilizare începe în noaptea de 21/22 iunie 1941 la orele 24.

Art. 3. Nu se vor prezenta la unităţi decât oamenii care sunt chemaţi individual.

Art. 4. Domnul ministru al apărării naţionale este însărcinat cu executarea prezentului decret.

Dat în Bucureşti, la 21 iunie 1941.

Conducătorul Statului Român.

Preşedinte al Consiliului de Miniştri.

General Antonescu

Ministrul Apărării Naţionale
General de C.A.Adj.
I. Iacobici

(Arhiv. M. Ap. N., fond Microfilme, rola P II 2230, cadrul 439.)

VIII

Ordinul de zi

CĂTRE ARMATĂ AL GENERALULUI ION ANTONESCU

Ostaşi,

V-am făgăduit din prima zi a noii Domnii şi a luptei mele naţionale să vă duc la biruinţă ;

Să şterg pata de dezonoare din Cartea Neamului şi umbra de umilire de pe fruntea şi epoleţii voştri.

Azi a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor strămoşeşti şi a bisericii, lupta pentru vetrele şi hotarele româneşti de totdeauna.

Ostaşi,

Vă ordon :

Treceţi Prutul !

Zdrobiţi vrăşmaşul din răsărit şi miazănoapte !

Dezrobiţi din jugul roşu al bolşevismului pe fraţii noştri cotropiţi !

Reîmpliniţi în trupul ţării glia străbună a Basarabiei şi codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele şi plaiurile noastre.

Ostaşi,

Plecaţi azi pe drumul biruinţelor lui Ştefan cel Mare ca să cuprindeţi cu jertfa voastră ceea ce au supus strămoşii noştri cu lupta lor.

Înainte !

Fiţi mândri că veacurile ne-au lăsat aici strajă dreptăţii şi zid de cetate creştină !

Fiţi vrednici de trecutul românesc.

Ostaşi,

Veţi lupta cot la cot, suflet la suflet, lângă cea mai puternică şi glorioasă armată a lumii ;

Îndrăzniţi să vă măsuraţi vitejia şi să vă dovediţi mândria camarazilor noştri ;

Ei luptă pe pământul moldovenesc pentru graniţele noastre şi pentru dreptatea lumii ;

Fiţi vrednici de cinstea pe care v-a făcut-o istoria, Armata Marelui Reich şi neîntrecutul ei comandant Adolf Hitler.

Ostaşi,

Înainte !

Să luptaţi pentru gloria Neamului ;

Să muriţi pentru vatra părinţilor şi a copiilor voştri.

Să cinstiţi prin vitejia voastră amintirea lui Mihai Vodă şi a lui Ştefan cel Mare, a martirilor şi eroilor căzuţi în pământul veşniciei noastre cu gândul ţintă la Dumnezeu.

Să luptaţi pentru dezrobirea fraţilor noştri, a Basarabiei şi Bucovinei, pentru cinstirea bisericilor, a vieţii şi căminelor batjocorite de păgânii cotropitori !

Să luptaţi pentru a ne răzbuna umilirea şi nedreptatea !

V-o cere Neamul, Regele şi Generalul Vostru !

Ostaşi,

Izbânda va fi a noastră !

La luptă.

Cu dumnezeu înainte !

Comandant de căpetenie al Armatei,

General Antonescu

22 iunie 1941

(„Monitorul Oficial", 22 iunie 1941.)

IX

Proclamaţia către ţară a domnului general Ion Antonescu, conducătorul Statului Român şi Preşedintele Consiliului de Miniştri

Români,

În faţa Dumnezeului strămoşilor noştri, în faţa istoriei şi a veşniciei româneşti, mi-am luat azi răspunderea de a smulge prin onoare dreaptă ceea ce ne-a fost cotropit prin silnică umilire şi trădare, hotărârea să pornesc lupta sfântă de redobândire a drepturilor Neamului.

În ceasul când popoarele îşi torc istoria pe câmpuri de bătaie, când drepturile se cuceresc în flacăra jertfei, iar civilizaţia se plămădeşte din sângele veacurilor, Poporul Românesc nu poate privi cu braţele nevolnice şi sufletul golit măreţul vârtej al onoarei Neamurilor.

Raclele strămoşilor, crucile martirilor şi drepturile copiilor noştri ne poruncesc să ne scriem cu propriul nostru sânge dreptul la onoare, spălând cu acelaşi sânge, pagina nedreaptă înscrisă anul trecut în istoria noastră, nu de Neamul Românesc însuşi, ci de trădătorii lui.

În numele credinţei creştineşti, al drepturilor româneşti şi pentru viitorul nostru neînfricat,

Români,

Vă chem la luptă,

La lupta sfântă, în contra prăvălitorilor civilizaţiei şi bisericii, ai dreptăţii şi propriilor noastre drepturi.

La lupta sfântă pentru Neam şi pentru Rege.

La lupta mare şi dreaptă alături de marea Naţiune Germană, pentru dreptatea viitorului omenesc.

Români,

La 6 Septembrie 1940, Destinul îmi aşezase pe cuget povara istovitoare a unei ţări sfâşiate şi descompuse.

Am jurat să nu abdic o singură clipă de la sfintele drepturi şi de la porunca demnităţii româneşti.

M-am trudit să țes sufletele, să unesc puterile, să adun toată munca românească pentru ca să pot păstra și reînălța Neamul.

V-am cerut să-mi dăruiți nădejdea voastră, încrederea voastră, făgăduindu-vă să lupt pentru reînălțarea Patriei. Și m-ați ascultat.

Dumnezeu m-a ajutat ca într-un an numai de la prăbușirea granițelor — anul umilirii, al suferinței și învățăturii românești — să pot îndrepta din nou Neamul nostru pe calea luptei și sfintelor drepturi strămoșești.

Am purtat deajuns pe brațele mele zbuciumate frământatele ruine ale României scumpe și mari, prăvălită de greșeala noastră și trădarea unora. Am tăcut deajuns zbuciumul și lupta mea pentru drepturilor României de totdeauna, ale României pentru care luptasem altădată.

A sosit vremea să-mi împlinesc jurământul.

Pornim la luptă.

În acest ceas de încercare, jur să vă duc la biruința sfinților drepturilor noastre asupra bătrânei Moldove, să fac din nou din pământul Basarabilor vatra morților și leagănul copiilor noștri și din codrii Bucovinei strajă nepieritoare a gloriei românești.

Mulțumesc Domnului că m-a învrednicit să sparg atât de repede cătușele roșii ale anarhiei și prădării cotropitoare, contribuind astfel și la măreața luptă de înnoire a civilizației pe care o duce în Europa Germania Marelui Adolf Hitler și Italia Ducelui.

Îi mulțumesc în numele Națiunei noastre geniului creator al lumii noi, Führerul-Cancelar Adolf Hitler, că a înțeles cu atâta dreptate nedreptatea făcută unui popor loial, — care a luptat și va lupta veșnic pentru sfânta lui unitate — dându-i Poporului Român mândria unei lupte puternice și curajoase nu numai pentru reclădirea drepturilor naționale, dar și împotriva celui mai mare dușman al lumii : bolșevismul.

Legați în jertfa pentru idealul nou și mare al lumii în plămădire, Românii își vor recăpăta drepturile prin fapta lor de credință, prin lupta lor de onoare pentru civilizația lumii, alături de Marele Popor German.

Români,

În viața oamenilor ca și a Națiunilor vin ceasuri de deznădejde peste ceasuri de furtună, care lasă locul luminii și înălțării.

Dumnezeu ne-a dat ani grei de încercare cruntă.
Ne-a deschis drum de furtună spre zori de înălțare.
Să-L urmăm cu încredere, Români.
Cu gândul țintă la drepturile Neamului ;
Cu sufletul lipit de crucile eroilor și martirilor trecutului ;
Cu trupul înfipt în glia copiilor noștri.
Să pornim la luptă, Români.

Să zidim cu trupurile noastre un nou altar Neamului și să lăsăm urmașilor noștri, gloria pământului strămoșesc.

Români,

Pentru Rege, pentru Țară,
Ca să răzbunăm nedreptatea,
Ca să întemeiem lumea nouă,
Ca să cinstim numele de Români,
Cu Dumnezeu, înainte !
Urmați-mă !
Războiul Sfânt a început !

General Ion Antonescu

22 iunie 1941

(„Monitorul Oficial", partea I, nr. 143,
22 iunie 1941, pag. 3584—3585.)

X

1. Comunicatul nr. 1 din 22 iunie 1941

Cartierul General al Comandamentului Frontului germano-român din România comunică :

1. Lupta în contra forțelor sovietice a început din Munții Bucovinei până la Mare în zorii zilei de 22 iunie.

2. Comunicatele următoare vor fi date în măsura indicată de necesitatea păstrării secretului operațiunilor.

(„Universul", anul 58, nr. 167, din 22 iunie 1941.)

2. Comunicatul nr. 2 din 25 iunie 1941

Cartierul General al Comandamentului Frontului germano-român din România comunică :

Operațiunile terestre din primele 3 zile s-au desfășurat potrivit planului stabilit. Câteva încercări de reacțiuni ale inamicului au fost respinse.

Aviația inamică a bombardat mai puternic Constanța, Sulina și Galații și a aruncat câteva bombe la Tulcea, Brăila și Iași cu efecte neînsemnate.

Aviația noastră a bombardat obiective militare importante obținând peste tot rezultate apreciabile.

În activitatea aeriană din aceste zile, aviația germană și română a obținut o categorică superioritate, distrugând în total 400 avioane inamice.

Din acestea, aviația română și apărarea antiaeriană au doborât 30 avioane sovietice, iar pe teren au fost distruse de către aviația română cel puțin 40 avioane.

Am pierdut în total 12 avioane.

Locotenentul aviator Agarici Horia, luptându-se singur cu o escadrilă inamică, a doborât 3 avioane.

(„Universul", ediția I specială, din 25 iunie 1941.)

3. Comunicatul nr. 3 din 28 iunie 1941

Cartierul General al Comandamentului Frontului germano-român din România comunică :

1. Acțiunea împotriva forțelor sovietice continuă din Munții Bucovinei și până la Mare. Unitățile germane și române au izbutit pretutindeni să-și ducă la îndeplinire misiunile primite. Toate încercările inamicului de a contraataca au fost sfărâmate. În Deltă operațiunile sunt în curs.

2. Aviația germano-română a continuat operațiunile ofensive și de acoperire a teritoriului, reușind să-și afirme superioritatea asupra inamicului.

Inamicul a efectuat unele bombardamente în regiunile : Iași, Buzău, Galați și Constanța, atacând populația civilă cu bombe și mitraliere, cu efecte neînsemnate.

În ziua de 26 iunie, trei avioane inamice au izbutit pentru prima oară să arunce câteva bombe într-un cartier al Capitalei, fără a provoca pagube însemnate. Două din cele trei avioane au fost doborâte imediat de aviația de vânătoare.

Au fost distruse în ultimele zile, în lupte aeriene și la sol, circa 130 avioane sovietice, din care 32 de către aviația și A.C.A. (Apărarea contra aeronavelor — *n.n.*) română. Am pierdut trei avioane.

3. În ziua de 26 iunie, două distrugătoare sovietice au apărut în fața Constanței. Distrugătorul „Moscova" a fost scufundat, iar celălalt, probabil avariat.

4. Inamicul a lansat parașutiști în câteva puncte ale teritoriului. Majoritatea au fost prinși.

(„Monitorul Oficial", partea I, nr. 152,
din 30 iunie 1941, pag. 3729.)

4. Comunicatul nr. 4 din 6 iulie 1941

Cartierul General al Comandamentului Frontului germano-român din România comunică :

Acțiunea împotriva forțelor sovietice continuă cu succes pe tot frontul. Bucovina a fost eliberată. Primele noastre unități au intrat în Cernăuți în seara zilei de 5 iulie.

În Basarabia trupele germano-române continuă înaintarea.

Pe Prutul inferior și Delta Dunării operațiile sunt în curs. Au fost distruse două nave sovietice.

Aviația a acționat în special pe comunicațiile inamicului.

Pe frontul român au fost distruse 121 avioane sovietice dintre care 74 de către aviația A.C.A. română.

Am pierdut 9 avioane.

Escadrila 53 vânătoare, comandată de căpitanul Georgescu Emil, a ajuns la a 23-a victorie, fără nici o pierdere.

(„Monitorul Oficial", partea I, nr. 159, din 8 iulie 1941, pag. 3944.)

5. Comunicatul nr. 5 din 17 iulie 1941

Cartierul General al Comandamentului Frontului româno-german din România comunică :

Cheia strategică a Basarabiei este în stăpânirea noastră.

Bătălia pentru cucerirea și curățirea masivului Corneștilor s-a terminat.

Hotinul, Soroca, Orheiul și Chișinăul au fost ocupate.

(„Universul", anul 58, nr. 192, din 19 iulie 1941.)

6. Comunicatul nr. 6 din 25 iulie 1941

Cartierul General al Comandamentului Frontului germano-român din România comunică :

Lupta pentru dezrobirea brazdei românești de la răsărit s-a terminat.

Din Carpați și până la Mare suntem din nou stăpâni pe hotarele străbune.

Lupta pentru asigurarea dezvoltării noastre, pentru salvarea credinței, pentru ordine și pentru civilizație, continuă.

Trupele germano-române au înaintat adânc dincolo de Nistru.

(„Monitorul Oficial", partea I, nr. 175, din 26 iulie 1941, pag. 4416.)

XI

Ordinul de zi pe armată la trecerea Nistrului

CARTIERUL GENERAL OCNIȚA, 16 IULIE 1941

Ostași ai Armatei a 3-a

Ați binemeritat de la Patrie !

În campania pentru dezrobirea fraților din Bucovina și Basarabia de Nord, singuri, în fața unui inamic puternic, ați biruit.

Ați izgonit vrăjmașul din munții Bucovinei. Ați străbătut păduri seculare. Ați forțat Prutul. Ați cucerit Hotinul, cetatea lui Ștefan Vodă și ați fugărit cotropitorii din tot cuprinsul Basarabiei de Nord, până la Moghilev pe Nistru.

Vă mulțumesc.

În fața Mormintelor celor căzuți la datorie, îmi plec smerit genunchii.

Lor, celor morți, ca și celor răniți, ca și vouă, încă de strajă la granițele Țării, neamul românesc, prin mine, vă aduce prinosul său de recunoștință.

Ostași !

Alături de marii noștri aliați germani, Cavaleria țării și Vânătorii de Munte vor trece peste Nistru.

Ne plătim o datorie de recunoștință însoțind și ajutând în luptă pe camarazii germani. Fără ei, nu am fi putut face reîntregirea neamului.

Fiți mândri, ostași ai Armatei a 3-a, că vi s-a rezervat această mare cinste.

Încrezători în armatele noastre, în forța morală de neînfrânt a ostașilor noștri și umăr la umăr cu cea mai puternică armată a lumii, vom birui.

O nouă și crâncenă luptă începe.

Este lupta binelui contra răului. A civilizației contra sălbăticiei. Lupta pentru distrugerea păgânismului.

Este lupta pentru consolidarea granițelor sfinte ale Neamului Românesc.

Cu Dumnezeu înainte !

Vom învinge !

Comandantul Armatei a 3-a
General de Corp de Armată
(ss) P. Dumitrescu

(Arhiv. M. Ap. N., Fond 3831, dosar 3761, fila 76.)

XII

Proclamația domnului general Ion Antonescu

Basarabeni, bucovineni,

Cu vrerea Domnului, prin sângele eroilor noștri și al bravilor aliați germani, am izgonit de pe pământul strămoșesc pe dușmanii Neamului redându-vă libertatea și credința, onoarea și drepturile.

Am prăvălit stăpânirea întunericului care a pustiit bisericile, casele și avutul nostru.

Ne întoarcem răzbunători în glia moldovenească a lui Ștefan cel Mare, reașezând de-a pururi temeliile Neamului Românesc.

Basarabeni și bucovineni,

Anul zbuciumat de umilire și nedreptate, de cotropire și vrajbă a luat sfârșit.

Ați simțit, prin propria voastră suferință, prin sărăcia și umilirea în care ați trăit, ce înseamnă comunismul. Ați putut judeca singuri că viața fără libertate și proprietatea fără dreptate și familia fără biserică și lumină este mai cumplită decât moartea.

Eroii și bravii armatei noastre v-au eliberat !

Cinstiți-le jertfa și lupta prin fapta noastră !

Din încercarea și jertfa noastră, să luăm învățătură.

Un neam trăiește și se înalță prin fapta de credință și luptă, prin munca și zbuciumul fiecăruia din fiii lui.

Din cenușa robiei și din rănile încercării, să ridicăm azi noi temeiuri de viață.

Trecutul s-a stins, să întemeiem viitorul.

Trebuie să ștergem toate urmele trădătorilor și să distrugem toate uneltele lor.

Voi conduce eu însumi organizarea Basarabiei și Bucovinei și voi reface toate așezările.

În popasul acestui an de prăbușire, Țara noastră, vechea noastră Patrie, s-a schimbat.

O domnie nouă și curată, o nouă ordine întemeiată pe cinste și muncă, pe dreptate și adevăr stă azi chezășie a viitorului.

Vom duce lupta și înnoirea mai departe, prăvălind în țărâna tot ce a împiedicat Neamul nostru să se înalțe.

Românii vor fi cu adevărat stăpâni în țara lor, iar țăranii vor simți cu adevărat bucuria muncii și rodul pământului lor.

Voi veghea până la moarte ca drepturile noastre să fie simțite, ca viața nouă ce întemeiem să șteargă toate amintirile păcatelor noastre din trecut.

Prindeți-vă dar, cu încredere, în roiul de muncă pe care îl începem astăzi.

Basarabeni și bucovineni,

Prin disciplină, prin ordine, prin muncă, pășiți în mersul învierii naționale.

Sub scutul armatei dezrobitoare, porniți la faptă nouă.

Am plătit scump blestemul greșelilor trecutului.

Să răzbunăm, prin vrednicia noastră de azi, uitarea de ieri.

Meritați-vă morții, meritați-vă patria !

Trăiască România !

Trăiască Regele nostru Mihai I !

Trăiască aliații noștri și marele conducător al Germaniei, Adolf Hitler !

General Ion Antonescu

(„Curentul", an. XIV, nr. 4822, din 20 iulie 1941.)

XIII

Apelul generalului Ion Antonescu pentru împrumutul reîntregirii

De pe pământul dezrobit, în mijlocul luptei pentru Cruce și Dreptate, îmi îndrept gândurile către tot Neamul nostru și tuturor le cer să sprijine Statul în aceste ceasuri mari :

Ca să cinstim jertfa eroilor ;

Ca să înălțăm Patria ;

Ca să ridicăm din cenușa cotropitorilor vetrele noastre de totdeauna ;

Ca să dovedim că am înțeles cutremurarea Patriei ;

Ca să merităm liniștea câștigată și bunurile păzite de lupta bravei noastre oștiri ;

Ca să putem îmbina recunoștința Neamului către urmașii celor care s-au înfrățit cu pământul luptei ;

Ca să putem da Basarabiei și Bucovinei tot ceea ce au pierdut prin silnica cotropire și să putem păși la mari lucrări de interes național.

Români !

Aștept să dați obolul economiei voastre pentru ca statul să facă din el o nouă și mare împlinire pentru Țară și pentru fiecare.

Nu vă cer contribuții de jertfă, vă cer să dați statului numai economia voastră.

Și cu aceeași sfântă grijă, cu aceeași neîndurătoare râvnă, cu aceeași curată muncă, voi veghea ca banul nostru să fie întrebuințat pentru împlinirea marilor scopuri naționale.

General Ion Antonescu

(„Transnistria", anul I, nr. 4, din 17 august 1941.)

XIV

STRUCTURA ARMATEI ROMÂNE LA 22 IUNIE 1941

A. Armata de uscat

	Structuri (pe arme)	Aflate în organica: Armatei 3	Armatei 4	Corpului 2 armată	La dispoziția M.C.G.	TOTAL GENERAL
Batalioane	infanterie	58	73	18	40	189
	tancuri	—	2	—	2	4
	mitraliere	4	5	1	1	11
	pionieri	9	10	2	4	25
	transmisiuni	3	6	—	—	9
	TOTAL	74	96	21	47	238
Companii	antitanc	16	13	1	4	34
	antiaeriene	10	6	1	3	20
	armament greu	15	19	6	15	55
	pionieri	4	—	—	—	4
	transmisiuni	12	6	3	5	26
	TOTAL	57	44	11	27	139
Baterii	tunuri câmp	73	68	20	36	197
	obuziere câmp	26	31	8	22	87
	tunuri lungi moto	12	15	3	3	33
	obuziere grele moto	18	12	6	—	36
	tunuri lungi hipo	—	15	6	—	21
	obuziere grele hipo	—	3	5	4	12
	TOTAL	129	144	48	65	386
Escadroane	călări	29	10	1 1/2	—	40 1/2
	purtate	8	—	—	—	8
	mitraliere	5	2	1	—	8
	mortiere	3	—	1	—	4
	mecanizate	3	—	—	—	3
	TOTAL	48	12	3 1/2	—	63 1/2
Escadrile aviație		—	1	—	—	1
Baloane		—	5	—	—	5

B. Marina Regală

I. Divizia de Mare:

1. *Comandamentul diviziei,* cu: cartierul diviziei, câte o companie de transmisiuni și pionieri, Secția hidrografică.
2. *Divizia navală maritimă* cu:
   - Comandamentul diviziei
   - Escadrila vânătoare (cu 4 nave)
   - Secția torpiloare (3 nave)
   - Secția canoniere (3 nave)
   - Secția nave miniere (4 nave)
   - Grupul submarin și vedete torpiloare (cu: un submarin, 3 vedete torpiloare, o navă bază).
3. *Gruparea de artilerie coastă,* cu:
   - Comanda grupării
   - Cinci baterii de coastă (piese de 75, 66, 120 și 152,4 mm)
   - Bateria artilerie AA (76,2 mm)
   - Secția artilerie AA (37 mm)
   - Secția proiectoare.
4. *Comanda portului și zonei Constanța,* cu:
   - Comanda
   - Detașamentul costier: un batalion grăniceri, două companii observare marină
   - Flotila de siguranță și pilotaj (9 nave)
   - Secția armament sub apă (A.s.A.)
   - Secția șalupe de patrulare
   - Serviciul farului.
5. *Flotila hidro,* structurată pe trei escadrile hidro (total: 20 hidroavioane).
6. *Gruparea servicii,* depozitele de echipaje și materiale, părțile sedentare ale Regimentului artilerie marina.

II. *Divizia de Dunăre:*

1. *Comandantul diviziei,* cu cartierul diviziei, câte o companie transmisiuni și pionieri, Secția artilerie AA plutitoare (40 mm).
2. *Flota navală fluvială,* cu:
   - Comandamentul flotei
   - Compania de deblocare maritimă

— Grupul A.s.A.
— Cinci monitoare.

3. *Gruparea tactică Tulcea*, cu :
— Comanda grupării
— Compania observare
— Plutonul transmisiuni
— Grupul fluvial cu 6 nave și o secție A.s.A.
— Convoi aprovizionare.

4. *Gruparea servicii*, detașamentele fluviale.

III. *Detașamentul maritim Sulina* (subordonat operativ Diviziei 10 infanterie) :

1. *Comandamentul detașamentului* cu un pluton transmisiuni și un grup A.s.A.

2. *Subdetașamentul Sulina :*
— Comanda
— Bateria 75 mm artilerie munte.
— Artilerie de coastă cu două baterii (120 și 101,6 mm) și patru secții, din care două de 76 mm (artilerie AA) și două 13,2 mm.

3. *Subdetașamentul Periprava :*
— Comanda
— Batalionul 17 infanterie marină
— Bateria 75 mm artilerie munte

4. *Gruparea servicii*, detașamentele fluviale.
— Comanda
— Batalionul 15 infanterie marină
— Bateria 75 mm artilerie munte.

5. *Secția șalupe patrulare.*

IV. *Sectorul „Dunărea de Sus" :*
— Comanda sectorului
— Două baterii, una de obuziere (120 mm) și a doua de tunuri (47 mm)
— Secția proiectoare
— Mijloacele de informare și control : Batalionul de grăniceri — pază Turnu Severin, căpităniile porturilor etc.

V. *Părțile sedentare* ale Regimentului infanterie marină și Regimentului geniu marină.

C. Aeronautica

1. Flotilele 1, 2 și 3 informare, fiecare cu câte 6 escadrile (4 de observare și 2 de legătură)
2. Flotilele 1, 2 și 3 vânătoare, fiecare cu câte trei grupuri ce totalizau 6 escadrile de vânătoare
3. Flotilele 1, 2 și 3 bombardament, organizate astfel :
— Fl. 1 cu 3 grupuri (total 6 escadrile) bombardament
— Fl. 2 cu 2 grupuri (total 4 escadrile) bombardament
— Fl. 3 cu 2 grupuri (total 5 escadrile) bombardament și două escadrile recunoaștere
4. Flotila hidroaviație cu două escadrile (101 și 102)
5. Flotila aerostație cu trei batalioane (total 6 companii) aerostație și o secție baloane protecție și două parcuri autostații
6. Școala de ofițeri aviație
7. Regimentul geniu aeronautic
8. Detașamente trupe și depozite

D. Artileria antiaeriană

Regimente artilerie AA	Grupări artilerie AA	Baterii				
		grele	ușoare	mitraliera	proiectoare	pândă
1	4	6	6	2	3	2
2	4	9	7	3	1	2
3	4	6	8	2	1	2
4	4	7	6	2*	1	2
5	5	6	5	2*	1	2
6	4	7	6	2	1	2
TOTAL	25	41	38	13	8	12

* baterii mitraliere grele

(*Arh. M.Ap.N.*, fond 948, dosar 2230, f. 1 ; dosar 896, f. 124—126 și 161—162.).

XV

Pierderile armatei române în perioada 22 iunie—31 iulie 1941

Pierderi	Categorii de forţe armate	Armata de uscat	Marina militară	Aviaţia militară	TOTAL ARMATA ROMÂNĂ
MORŢI	ofiţeri	252	1	20	273
	subofiţeri	96	1	10	107
	trupă	4533	65	33	4631
RĂNIŢI ŞI BOLNAVI	ofiţeri	621	12	23	656
	subofiţeri	226	7	22	255
	trupă	13838	85	64	13987
DISPĂRUŢI	ofiţeri	36	11	32	79
	subofiţeri	18	6	22	46
	trupă	3834	500	28	4362
TOTAL ARMATA ROMÂNĂ	ofiţeri	909	24	75	1008
	subofiţeri	340	14	54	408
	trupă	22205	650	125	22980
	total militari	23454	688	254	24396

(Arh. M.Ap.N., fond Marele Cartier General, dosar 3798, fila 11.)

XVI

BERLIN, 3 decembrie 1941

Notă asupra convorbirii dintre Führer şi vicepreşedintele Consiliului de Miniştri şi ministrul de externe român, Mihai Antonescu [1], la Berlin, la 28 noiembrie 1941

Antonescu a transmis, mai întâi, Führerului, salutările sincere ale mareşalului României [2], care regretă că nu a putut participa la actul solemn al prelungirii şi lărgirii Pactului Anticomintern la Berlin şi, cu această ocazie, să poată vorbi cu Führerul. Absenţa regelui din România [3] cerea totuşi prezenţa sa (a mareşalului) în ţară. Este pentru prima dată, după începerea campaniei în Rusia, când guvernul român poate exprima Führeruului, prin el (Antonescu), mulţumirea sa sinceră pentru geniala conducere a campaniei în Rusia. Întregul popor român stă, în această luptă, în spatele Germaniei, pentru că el îşi apără nu numai dreptul şi interesele sale, ci şi pentru că a adoptat dintotdeauna o atitudine antislavă şi antisemită şi nu a uitat multele suferinţe pricinuite de duşmanii săi.

După guvernarea lui Carol, mareşalul a consolidat moralul poporului român şi organizarea armatei sale. Însă fără armata germană, poporul român nu ar fi putut niciodată să recâştige teritoriile pierdute. El recunoştea aceasta pe de-a întregul şi nu va uita niciodată rolul Germaniei.

El (Antonescu) a asigurat deja pe mareşalul Reichului şi pe ministrul de externe al Reichului de voinţa fermă a României de a spori producţia de petrol şi de a reduce consumul propriu, pentru ca România să fie în stare să furnizeze Germaniei în cea mai mare cantitate această importantă materie primă. El a mai dat asigurări în discuţiile sale cu cei mai sus-amintiţi în privinţa exportului şi sporirii surplusului de produse agrare pentru Germania.

Antonescu a dat apoi cifre amănunţite despre livrările de petrol de până acum către Germania şi s-a plâns, ca şi în discuţiile cu mareşalul Reichului şi cu ministrul de externe al

Reichului, de dificultățile de finanțare care apar pentru statul român ca urmare a staționării trupelor germane pe teritoriul României. El a rugat din nou, fără a intra în amănunte, ca numărul trupelor germane să fie redus. În rest, el a menționat pe scurt dificultățile financiare, pe care românii le întâmpină ca urmare a exportului în avans.

El a vorbit apoi despre relațiile cu Ungaria și l-a rugat pe Führer să contribuie la calmarea relațiilor cu Ungaria. Referitor la atitudinea pașnică a opiniei publice românești și la culegerea de acte privind încălcări ungare [4], pe care el le-a transmis ministrului de externe al Reichului, Antonescu a subliniat că incidentele provocate de unguri de mai mult timp subminează poziția mareșalului Antonescu și prejudiciază atmosfera de liniște și ordine din România. Despre ultimele incidente, mareșalul Antonescu i-a telegrafiat cu puțin timp înainte cu indicația de a intervei pe lângă Führer, Antonescu a declarat că trebuie găsită o soluție definitivă pe baza dreptății în raporturile cu Ungaria, care să facă posibilă pentru România continuarea muncii pașnice. Dacă incidentele cu Ungaria vor continua, ele vor depăși forța de rezistență a poporului român și vor pune o povară insuportabilă asupra simțământului său de onoare.

Ca dovadă a atitudinii pașnice a României, Antonescu a citat faptul că a fost stabilită o bună înțelegere cu Bulgaria și Croația, deși au fost cedate teritorii bulgarilor. El a făcut aluzie la posibilitatea unor mai strânse legături între România, Bulgaria, Slovacia și Croația și l-a rugat pe Führer să sfătuiască România, dacă trebuie sau nu să stabilească astfel de legături.

El l-a mai întrebat pe Führer despre stadiul problemei Ucrainei [5] și și-a exprimat temerea că primejdia slavo-rusă pentru România ar putea găsi un nou punct de cristalizare. El speră că Führerul va găsi o soluție care să împiedice constituirea unui nou nucleu slav, ce ar putea forma punctul de plecare pentru năzuința de expansiune.

Führerul a răspuns că el deduce din declarațiile lui Antonescu că România în chip conștient s-a plasat, în lupta pentru destinul Europei, de partea Germaniei, Italiei și a celorlalți aliați. Înfrângerea Germaniei și a aliaților săi ar însemna sfârșitul culturii europene. Urmările ar fi similare celor ale invaziei mongolilor în Europa sau ale distrugerii Imperiului bizantin de către turcii atacatori. Cultura europeană a fost creată de germani și latini, și nu de slavi. Comandamentul clipei

de față cere într-un astfel de conflict, care fixează viitorul Europei pe secole, o concentrare maximă asupra celor mai urgente probleme.

Führerul a făcut apoi o amănunțită privire de ansamblu asupra actualei situații. Evreimea internațională în legătură cu slavii și, din păcate, cu anglo-saxonii luptă cu înverșunare. Germania și aliații ei se află în fața unui colos spațial, care deține din abundență toate materiile prime și un pământ fertil. Se mai adaugă o anumită tendință destructivă a evreimii, care își găsește expresia în lupta bolșevismului și panslavismului.

Führerul a făcut apoi o descriere a situației din Balcani în perioada arbitrajului de la Viena. Germania a încercat atunci să împiedice ceea ce era mai rău pentru România și pentru Balcani. Führerul a caracterizat ca tipic faptul că adesea pretențiile etnografice și istorice nu concordă, astfel încât nici o trasare de frontieră nu poate fi dreaptă prin totalitatea pretențiilor. Atât România, cât și Germania au totuși imense teritorii de populat. Interesele României și Germaniei se întâlnesc aici și constrâng la decizii biologice, adică România trebuie, în interesul menținerii acestor teritorii nou dobândite, să aducă cât mai multă populație proprie până la cea mai îndepărtată limită a acestor noi teritorii, Führerul va înțelege întru totul aceasta, dacă, în afară de restabilirea vechii frontiere, România va cere un teritoriu învecinat (Vorland) corespunzător, necesar securității, și Odessa.

Referitor la Ucraina, Führerul a menționat că el este, bineînțeles, de părere că aici nu trebuie să se formeze punctul inițial al unei reacții. Nu este însă vorba de a împiedica ceva, ci trebuie ca aceste teritorii să fie pozitiv transformate, devenind utile Europei. Și aici structura biologică este de cea mai mare însemnătate.

Führerul a explicat apoi cum vor putea fi asigurate, cu ajutorul teritoriilor europene, mijloacele alimentare pentru întreaga Europă. În chip deosebit, țările industriale vest-europene, care sunt suprapopulate, ca, de exemplu, Belgia, vor putea de acum înainte primi alimentele necesare din Ucraina, în loc să le primească de peste Ocean. Europa este asigurată prin aceasta împotriva blocadei și poate cel mult doar din aer să fie inoportunată, chiar dacă atacurile asupra acestui teritoriu vor deveni tot mai dificile.

În rest, țări, precum Germania și România, nu au nevoie de nici o legătură statal-juridică pentru a colabora cu alte

state ; este de ajuns dacă ele sunt de aceeași părere în planul bunului-simț și al concepției despre lume. Pe această bază, colaborarea, de exemplu, între Finlanda, România și Germania este desăvârșită, fără ca să fi fost încheiat formal tratate deosebite [6].

Führerul a remarcat în legătură cu greutățile economice ale României că, de la sine înțeles, organizațiile germane puternic supradimensionate vor fi reduse, chiar dacă anumite elemente, precum, de exemplu, paza de coastă, vor trebui să rămână. El intenționează, de asemenea, să reducă comandamentele (Stübe). Germania va face totul pentru a contribui la stabilitatea valutei românești prin asigurarea puterii de cumpărare sau prin colaborarea Băncii Reichului. În final, armata română va trebui să primească tot ceea ce Germania va putea să livreze.

Führerul l-a rugat, pe de altă parte, pe Antonescu să se îngrijească pentru ca România să facă cele mai mari eforturi pentru asigurarea mijloacelor materiale și alimentelor necesare. El (Führerul) contează că războiul va mai dura cel puțin doi ani. În timpul iernii vor cădea Leningradul și Moscova. Sevastopolul va fi în câteva zile în mâinile germanilor [7]. În nici un caz, România nu va fi stoarsă în răstimp de doi ani. Ea trebuie, pe de altă parte, să ajute cât poate de mult cu cereale, pentru că, la urma urmei, lupta este comună.

În privința personalității mareșalului Antonescu, Führerul a menționat că a acționat decisiv pentru el într-un anumit fel. El a avut încredere în el de când l-a văzut prima dată și a recunoscut în el pe conducătorul național fanatic. El l-a îndrăgit personal foarte mult.

Führerul a remarcat, în concluzie, că România poate privi la el ca la un prieten loial, care dorește o Românie puternică, în măsură să execute eficient paza în fața Estului pentru a asigura împotriva dușmanului Europa, a cărei cultură a fost creată în comun de români (sic !) și de germani.

Schmidt

(Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler,
vol. I, ed. A. Hillgruber, p. 667—671.)

NOTE

1 Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri de la 22 iulie 1941, iar de la 27 iunie 1941 și ministru de externe. Indicația din original „vice-ministru de externe" este o greșeală *(n.n.)*.

2 Mareșalul Ion Antonescu.

3 Regele Mihai plecase, împreună cu mama sa, regina-mamă Elena, la 26 noiembrie 1941 la Florența. La trecerea prin Berlin, ei au fost primiți la 28 noiembrie de către Hitler. Nu s-a găsit în actele Ministerului de Externe german nici o notă despre această convorbire) *(n.n.)*.

4 O astfel de culegere referitoare la incidentele din Transilvania nu a fost găsită în actele Ministerului de Externe german *(n.n.)*.

5 Mihai Antonescu a înțeles greșit că partea germană (Rosenberg) mai avea în vedere proiectul unei Ucraine semiautonome *(n.n.)*.

6 Germania nu a avut tratate de alianță nici cu Finlanda, nici cu România în ceea ce privește lupta comună împotriva Uniunii Sovietice *(n.n.)*.

7 Pronostic eronat ; Sevastopolul a fost cucerit, după lupte îndelungate și înverșunate, la 4 iulie 1942.

ADDENDA

În intervalul de timp dintre predarea lucrării la Editură şi tipărirea ei, au apărut noi surse şi lucrări, care întregesc sau aruncă lumini noi asupra problemelor abordate de noi. În dorinţa de a oferi cititorilor imaginea corectă a stadiului actual al cercetării, prezentăm, mai jos, contribuţiile recente privitoare la tematica volumului de faţă (două din ele au putut fi introduse în timpul corecturilor la capitolele respective).

Gh. Buzatu a editat în seria *Mareşalul Antonescu în faţa istoriei*, un al treilea volum, Ion Antonescu, *Un A.B.C. al anticomunismului românesc*, Texte selectate şi comentarii, studiu, note de Gh. Buzatu, cu un studiu special de Barbu B. Berceanu (Iaşi, Ed. Moldova, 1992, 317 p.). Aşa cum arată editorul, volumul „reuneşte *texte esenţiale*, datorate conducătorului statului român dintre 1940—1944", axate, mai ales, pe două mari probleme: „refacerea integrităţii teritoriale a României Mari şi salvgardarea ţării de pericolul dominaţiei comuniste".

Documente ale mareşalului Ion Antonescu sau privind activitatea sa în anii 1940—1941, perioada analizată de noi, se găsesc în lucrările: Gl. mr. Mircea Agapie, cpt. R.1 dr. Jipa Rotaru, *Ion Antonescu, Cariera militară. Scrisori inedite* (Bucureşti, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1993, 198 p.) şi Mareşal Ion Antonescu, *Istoria mă va judeca. Scrieri inedite*, Studiu introductiv de general-maior Mircea Agapie, Documente selectate şi pregătite pentru tipar de maior Constantin Hlihor (Bucureşti, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1993, 207 p.). De un interes deosebit este analiza lucidă a carenţelor armatei române, făcută de mareşalul Ion Antonescu, după cucerirea Odessei (16 octombrie 1941), şi publicată în cel din urmă volum (p. 90—97). Tot aici, cuvântarea lui Ion Antonescu, rostită la 28 noiembrie 1940 în faţa comandanţilor de mari unităţi, dezvăluie bazele politicii sale externe: „În ceea ce priveşte germanii, m-am aliat cu ei şi vom intra în război alături de ei, când o nouă putere va declara război Axei. Această putere vizată este Rusia" (p. 170).

Privitor la discutatul acord Averescu-Rakovski, lucrarea lui Frederic C. Nanu, *Politica externă a României, 1919—1933* (ed. V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroiu, Iași, Institutul European, 1993, 169 p.) aduce elemente esențiale pentru înțelegerea conținutului acest document: „În timp ce Rada din Kiev își exprima satisfacția la intrarea trupelor române în Basarabia, Rumcerod-ul a luat o atitudine net ostilă. Un număr de membri ai Parlamentului român, ofițeri și cetățeni proeminenți rezidenți la Odessa au fost arestați ca ostatici și s-a acordat întreg sprijinul bandelor de bolșevici care operau în Basarabia. Guvernul român se găsea într-o stare extrem de critică. România, neocupată, a fost pusă să controleze armata rusă trimisă la vatră. Puterile Centrale exercitau presiuni pentru negocieri de pace, iar Basarabia trebuia protejată. Dar ceva trebuia făcut pentru a salva viețile ostaticilor: au început negocieri cu Rumcerod-ul prin oficiile conducătorului corpului diplomatic din Iași, baronul Fasciotti, și prin colonelul Boyle, un ofițer canadian bogat care și-a riscat curajos viața pentru a-i salva pe ostatici. El a adus, la 11/24 februarie 1918, la Iași un ultimatum de la Rumcerod, acum condus de Iudovski, cerând evacuarea treptată, începând cu Bender, în curs de două luni, a trupelor românești, cu excepția a 10 000 de oameni care să păzească bunurile; atribuțiile poliției trebuiau exercitate de miliția locală; armata română trebuia să se abțină de la intervenția în problemele politice; o comisie mixtă, compusă din reprezentanți români și aliați, trebuia să judece conflictele etc.

Primul-ministru român, generalul Averescu, a scris peste textul ultimatumului: «Toate condițiile, cu excepția primei, vor fi acceptate. Dar, înainte chiar de a începe negocierile, românii din Odessa trebuie eliberați». În același timp, el a scris «nu» pe marginea primului paragraf, care cerea evacuarea și «da» la celelalte paragrafe.

Negația s-a întâmplat să se refere tocmai la rândul care menționa evacuarea Bender-ului. Colonelul Boyle, preocupat să salveze viețile ostaticilor, a adus schița unui răspuns afirmativ, pe care dorea să-l ia cu el în ziua următoare. La această schiță, s-a adăugat cererea guvernului Averescu privind un schimb imediat de prizonieri, iar la propoziția care aproba evacuarea, cuvintele: «cu ex-

cepția condiției de la Clauza 1, cerînd evacuarea imediată a Bender-ului».

Este evident că aceasta era o greșeală de redactare datorată grabei, căci nu avea nici un sens să se mențină o garnizoană într-un oraș de pe frontiera basarabeano-ucraineană, în timp ce se retrăgeau trupele din interior și se lăsau comunicațiile la discreția bolșevicilor: la fel, nu se putea continua ceva al cărui început fusese dezaprobat, așa cum a explicat generalul Averescu Parlamentului român la 24 iunie 1918, așa că evacuarea trebuia să înceapă cu Bender. În plus, într-o telegramă din 11 martie, trimisă de generalul Averescu pentru a informa pe comandantul român în Basarabia că s-a ajuns la un acord, la 5 martie, cu organizațiile lui Rakovski și Iudovski, pentru a considera încheiat conflictul armat dintre trupele române și cele maximaliste, Averescu afirma că «linia noastră de demarcație, dincolo de care nici măcar patrulele nu vor trece, va fi malul drept al Nistrului»".

Memoriile lui Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică* (2 vol. ed. Stelian Neagoe, București, Ed. Humanitas, 1993) s-au oprit la anul 1940. Din cauza interdicțiilor de citare a manuscrisului aflat în microfilm la Hoover Institution on War, Revolution and Peace (Palo Alto, California, SUA), am fost în imposibilitate de a folosi, în măsura cuvenită, informațiile acestei surse de valoare excepțională. Reînnoim aici regretul și uimirea față de aceste interdicții atât de păgubitoare pentru știință, ca și pentru cunoașterea eminentului diplomat.

Controversa privind începutul războiului germano-sovietic (22 iunie 1941) continuă: Defectorul sovietic Viktor Suvorov (pe adevăratul său nume Vladimir Rezun) a publicat încă un volum al cărții sale *Spărgătorul de gheață* (citată în lucrarea noastră). Noul volum este intitulat *Den-M. Kogda nacialos vtoraia mirovaia voina?* (Moscova, Ed. „Vse dlia vas", 1994, 255 p.). Autorul conchide că mobilizarea secretă a forțelor militare sovietice a început la 19 august 1939. „Mobilizarea secretă trebuia să fie săvârșită prin atacul asupra Germaniei și României la *6 iulie 1941*. În același timp, în Uniunea Sovietică trebuia să fie anunțată ziua «M» — ziua când mobilizarea urma să se transforme din secretă în deschisă și generală. Mobilizarea secretă în URSS a fost

îndreptată spre pregătirea agresiunii. *Pentru apărarea țării nu s-a făcut nimic.* Lui Hitler nu i-a mai rămas decât o unică și ultimă șansă — să se salveze printr-o lovitură preventivă. Și la 22 iunie 1941, Hitler a luat-o cu două săptămâni înaintea lui Stalin" (p. 249).

Teza lui Viktor Suvorov/Vladimir Rezun a fost respinsă categoric de istoricii sovietici/ruși (vezi, de pildă, A. I. Borozniak, *22 iunia 1941 goda : vzgliad s „toi" storonî*, în „Istoria SSSR", 1994, nr. 1, p. 148—156).

Planul sovietic din 15 mai 1941 a fost editat integral și analizat de generalul-maior I. A. Gorkov, *Gotovil li Stalin uprejdaiușcii udar protiv Ghitlera v 1941 g.*, în „Novaia i noveișaia istoriia", 1993, nr. 3, p. 29—45. Autorul arată că la 24 mai 1941 a avut loc o consfătuire secretă la Kremlin, condusă de Stalin, la care au participat Molotov și înalți comandanți militari, unde s-a discutat, desigur, situația de la frontierele vestice. Generalul-maior I. A. Gorkov contestă caracterul ofensiv al planului din 15 mai 1941. „Examinând planul din mai 1941, — scrie el —, unii autori au tras concluzia despre «pregătirea Armatei Roșii pentru ofensivă». Ideea generală strategică a acestui plan nu avea un caracter agresiv. Potrivit planului, apărarea era prevăzută pe 90% din întreaga întindere a frontului în decurs de aproape o lună și numai apoi, în funcție de condiții, erau luate în considerație acțiuni militare ofensive [...] Toate acestea arată că Uniunea Sovietică nu se pregătea de o agresiune împotriva Germaniei în 1941" (p. 37).

Potrivit unei alte interpretări, Stalin ar fi fost alarmat de fuga locțiitorului lui Hitler, Rudolf Hess, în Anglia (10 mai 1941), percepută ca semn al unei apropiate păci anglo-germane, prin înlăturarea lui Churchill de la putere și venirea la guvern a partizanilor politicii de conciliere (diplomacy of appeasement) față de Reich, politică promovată în anii 1933—1938. Temerile lui Stalin au fost cultivate și consolidate de diplomația britanică, — în primul rând de Sir Stafford Cripps —, care urmărea să-l determine pe dictatorul sovietic fie să se apropie de Marea Britanie, fie să declanșeze un război preventiv împotriva Germaniei. Stalin s-ar fi decis, în acest context, la următoarea soluție : dacă Churchill păstra puterea, Stalin era hotărât să continue propria politică de conciliere față de Reich ; dacă Churchill era înlăturat

și la Londra se instala un guvern dispus să încheie pace cu Germania, ceea ce i-ar fi permis acesteia din urmă să atace URSS, atunci, *înainte* ca Wehrmachtul să declanșeze operațiunile militare în Est, Armata Roșie să zdrobească — printr-o lovitură preventivă — trupele germane (vezi, pe larg, Rainer F. Schmidt, *Eine verfehlte Strategie für alle Fälle*, în „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht", 1994, nr. 6, p. 368—379).

Ne-a fost inaccesibilă culegerea de documente *Ruskii arhiv: Velikaia Otecestvennaia : Prikazî narodnogo komisara oboronî SSSR* (Moscova, Ed. Terra, 1994, t. 13, 1—2, 368 p.), cunoscută numai din recenzia lui Z. V. Grebelski, publicată în „Voenno-istoriceskii jurnal", 1994, nr. 9, p. 87—88. Volumul cuprinde 123 de ordine ale comisarilor poporului ai apărării, K. E. Voroșilov și S. K. Timoșenko, din perioada 1 ianuarie 1937 — 21 iunie 1941 (urmează să mai apară două volume). Potrivit recenzentului, nici unul din textele publicate nu confirmă teza războiului preventiv al Uniunii Sovietice împotriva Germaniei în 1941—1942.

Operațiunile militare pentru eliberarea Basarabiei și Nordului Bucovinei sunt amănunțit prezentate de Alesandru D. Duțu și Mihai Retegan în *România în război. 1421 zile de încleștare. Eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord (22 iunie — 26 iulie 1941)*, București, Ed. Globus, 1993, 247 pag. Lucrarea, care este concepută în mai multe volume, înfățișează evenimentele militare, politice, diplomatice etc. petrecute în fiecare zi de război, primul tom oprindu-se — cum o indică și titlul — la dezrobirea teritoriilor anexate de URSS la 28 iunie 1940.

O privire de ansamblu asupra campaniei armatei române din anul 1941 (deci și după trecerea Nistrului) oferă Comandor dr. Jipa Rotaru, lt. col. dr. Octavian Burcin și mr. Vladimir Zodian în lucrarea *Mareșalul Ion Antonescu. Am făcut „războiul sfânt" împotriva bolșevismului* (Oradea, Ed. Cogito, 1994, 213 p.).

Fostul director de cabinet al guvernatorului Transnistriei, Olivian Verenca, a dat în volumul *Administrația civilă română în Transnistria* (Chișinău, Ed. Universitas, 1993, 135 p.) o prezentare sintetică a activității — bogată în realizări — a administrației civile române în teritoriul dintre Nistru și Bug în perioada 19 august 1941-29 ianuarie 1944.

CUPRINSUL

CUVÂNT ÎNAINTE 5

Capitolul I
DE LA ALEXANDRU I LA STALIN 9

Capitolul II
„BARBAROSSA" ŞI ROMÂNIA 37

Capitolul III
SPRE RAZBOI 58

Capitolul IV
VĂ ORDON ! TRECEŢI PRUTUL !
Operaţiile armatei române pentru eliberarea Basarabiei şi Nordului Bucovinei 76
1. Capacitatea operativ-strategică a României la 22 iunie 1941 76
2. 22 iunie 1941 — aplicarea Planului „Barbarossa 80

Capitolul V
DINCOLO DE NISTRU : O HOTĂRÂRE GREŞITĂ ? . 97

Capitolul VI
ANALIZA UNEI DECIZII 112

DOCUMENTE ŞI TABELE 133
I. Extras din raportul comisarului poporului pentru apărare, S. K. Timoşenko, către I. V. Stalin, 18 septembrie 1940 135
II. Preşedintelui Consiliului Comisarilor Poporului, Consideraţii privind planul desfăşurării strategice a forţelor militare ale Uniunii Sovietice . 137
III. Înaltul Comandament al Wehrmachtului WFSt, Adt.L(I Op.). Nr. 44780/41 Secret de comandament 139
IV. Notă asupra convorbirii dintre Führer şi generalul Antonescu la München, la Führerbau, 12 iunie 1941 142

V. Notiță asupra acordării Crucii de cavaler generalului Antonescu în Școala de la Berdicev (Ucraina) la 6 august 1941, Berlin, 10 august 1941 . 155

VI. Ordinul de operații nr. 19, 19 iunie 1941 . . 160

VII. Decretul de mobilizare nr. 1798 din 21 iunie 1941 162

VIII. Ordinul de zi, Către Armata Română, al generalului Ion Antonescu, 22 iunie 1941 163

IX. Proclamația către țară a domnului general Ion Antonescu, conducătorul Statului Român și președintele Consiliului de Miniștri, 22 iunie 1941 . . 165

X. 1. Comunicatul nr. 1 din 22 iunie 1941 . . . 168
2. Comunicatul nr. 2 din 25 iunie 1941 . . . 168
3. Comunicatul nr. 3 din 28 iunie 1941 . . . 168
4. Comunicatul nr. 4 din 6 iulie 1941 . . . 169
5. Comunicatul nr. 5 din 17 iulie 1941 . . . 170
6. Comunicatul nr. 6 din 25 iulie 1941 . . . 170

XI. Ordin de zi pe armată la trecerea Nistrului, Cartier General, Ocnița, 16 iulie 1941 171

XII. Proclamația domnului general Ion Antonescu, [20 iulie 1941] 173

XIII. Apelul generalului Ion Antonescu pentru împrumutul reîntregirii [17 august 1941] 175

XIV. Structura armatei române la 22 iunie 1941 . . 176

XV. Pierderile armatei române în perioada 22 iunie-31 iulie 1941 180

XVI. Notă asupra convorbirii dintre Führer și vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministrul de externe român, Mihai Antonescu, la Berlin, la 28 noiembrie 1941 181

ADDENDA 187

CARTE FINANȚATĂ DE MINISTERUL CULTURII

Lector **Simion Elisabeta**
Tehnoredactor **Doina Nanu**

Bun de tipar : 19.XII.1994
Apărut 1995
Comanda nr. 3186
Coli de tipar 12,25

Tiparul executat cub comanda nr. 948
la S.C. „ROMCART S.A."
București